
TRANSILVANIA

Organul societății culturale „Astra“.

La temelul realizărilor naționale.

Nu numai faptele mari, dar nici realizările mai mărunte de ordin național nu se produc instantaneu, ca un „Deus ex machina“, la porunca simplă a cuiva, la o simplă apăsare pe buton. Aparențele și o superficială observație duc pe cei mai mulți în rătăcire, făcându-i să creadă că cutare ins este autorul unei realizări de ordin național, când în realitate el nu face decât să polarizeze energia națională, depozitată ani, decenii sau veacuri de-arândul în sufletul unei națiuni, de către factori cari sunt cu totul independenți de personalitatea celui ce execută într'un anumit moment. Executorul, realizatorul, dacă e destul de sincer și destul de mare pentru a se simți o parte întregitoare a neamului, va recunoaște că îndemnul ce-l simte în el e al sufletului național pregătit pentru o anume acțiune, și că el nu este altceva decât coarda care vibrează mai puternic. Nu va atribui numai minții, sensibilității și voinții sale creația de ordin social, politic, ori național, ci, în primul rând, pregătirii sufletului unui popor prin alți factori. Între aceștia cel principal este cultura națională care trezește și înarmează conștiința unui popor.

În deobște este recunoscută marea importanță a creatorilor de cultură națională; oficial toate popoarele apreciază în grad înalt pe artiști, poeți, pictori, sculptori, compozitori, pe oamenii de știință, oficial se afirmă mereu că un popor valorează cât creația sa culturală și că aceasta e singura rațiune de existență a neamurilor: cât pot îmbogăți patrimoniul sufletec al umanității. Dar, nefiind în viața de toate zilele în intimitate, sunt foarte mulți cari nu cred în această axiomă, cari disprețuesc pe crea-

torii culturii naționale, sau îi desconsideră, socotindu-i ca pe niște obiecte de lux inutile sau un fel de încurcă-lume.

Oameni cu orientări și simțul practic al vieții, aceștia sesizează de obicei numai aparențele, nu se coboară în adâncuri, și văd cadrele din afară între cari se manifestează realizările de ordin național și pe cel ce-i meșter în fixarea lor și nici decum substratul din care au crescut.

Mai ales la noi, — popor care are cultul bărbatului politic, — de câte ori nu ni-e dat să auzim: „Pentru ce atâta șgomot în jurul scriitorilor sau artiștilor? Toate actele mari naționale au fost realizate fără concursul lor, de către bărbații politici sau mari naționaliști. Ce știe poporul, masele mari, de cronicarii Moldovii, de trinitatea școalei latiniste, de Alexandrescu, Alecsandri, Creangă, Eminescu, sau de cei mai noi? Ce operă de pictură sau sculptură națională a pătruns în mase și le-a șguduit conștiința? Unde e contactul direct dintre creiatorii culturii naționale și popor? — Pe când bărbatul politic, fruntașul sau eroul național, s'au coborât în mijlocul poporului, au fost cunoscuți în carne și oase, au însuflețit cu convingerea sufletului lor, au dus după sine masele cu curajul, cu voința de care au dat dovadă. — Aceștia sunt oamenii realizărilor, prin ei s'au săvârșit fapte mari; creiatorii culturii naționale au rămas izolați și amestecul lor nu l-a simțit și nu-l simte nime în realizările de ordin național“.

La aparență, au dreptate. La noi, puțini creiatori ai culturii naționale au ajuns în contact imediat, prin operele lor, cu poporul însuși, cu păturile lui largi. La alte neamuri, cu mai multe veacuri de cultură la spate, s'a produs într'o măsură oarecare și acest contact direct între masele populare și între operele artiștilor. Se va produce cu timpul și la noi.

Dar nici odată creiațiile culturii naționale nu vor ajunge, nici la noi, nici airea, să fructifice *direct* sufletul popular, în toate straturile unui neam.

Și de-aici și naște convingerea curentă, intimă, că de folosul ce-l pot aduce creiațiile culturale ne putem lipsi în realizările de ordin național.

Dar, este evident, o simplă întrebare răstoarnă întreaga credință superficială: Pentru ce, la poporul nostru de pildă, nu s'a produs nici o realizare de ordin național, mai importantă, înainte de-a apare cartea, scrisul românesc? Și poporul român în stra-

turile sale adânci, n'a citit nici odată pe cronicari, nici cronica lui Șincai, nici Istoria pentru începutul românilor, de Maior! Cum n'a citit, în veacul trecut, decât prea puține produse ale literaturii noastre.

Dar fenomenul fructificării cunoștinții naționale prin acești creatori de artă națională sau făuritori ai științei este prea cunoscut pentru a mai insista aici asupra lui: ei lucrează *indirect* prin oamenii, — în număr cu mult mai restrâns — cari pot lua contact direct cu creația lor: pătura intelectualilor, — mai restrânsă la începuturile culturale ale unui popor, tot mai numeroasă mai târziu, — și cari au, pe de altă parte, contact direct cu masele populare. Aceștia au fost la noi, mai întâi, preoții și învățătorii, profesorii de toate gradele și mai târziu și alte categorii de intelectuali.

Creația culturală aprinde focul ce arde mocnit în sufletul colectiv al unui popor, mai întâi în sufletul artistului, apoi al acelor cari sunt mai aproape de foc, iar aceștia împart din sămânța lui în masele mari cu cari sunt în contact zilnic. După cum în noaptea învierii sunt creștini cari nu mai încap în biserică, că stau pe-afară, nici nu-l văd pe preot, sau sunt străini cari nici nu-l cunosc și își aprind lumânarea imediat din sămânța de lumină ce a răsărit în altar, — așa și din creația culturală se împărtășesc imediat toți fiii unui popor.

Istoria lui Petru Maior poate n'a citit-o nici dascălul dela sate, dar a citit-o profesorul lui, sau profesorul acestuia și cunoștințele și învățăturile ei ajung, fără să cunoască nume — la mintea și inima elevilor dela țară.

Doina lui Eminescu nu vor cunoaște-o țărani noștri, nici multe din poeziile lui G. Coșbuc, dar ele au aprins sufletul profesorului, al dascălului și el va vorbi elevilor, publicului, din căldura acelu foc.

Marii creatori de cultură națională prin opere de artă sau de știință pot rămânea anonimi în mase, — mai ales la un popor mai tânăr în cultură ca al nostru, dar sufletul acelor creații trece mijlocit și îmbogățește pe toți, prin intermediul altora.

În chipul acesta, printr'o hrană constantă și aceeași în formele ei deosebite pentru neamul întreg, se creiază *disciplina gândului, a simțirii, a voinții naționale, fără de care nici o realizare constantă — de ordin național nu e cu putință.*

Bărbatul politic, eroul național, marele economist sau sociolog, ar rămânea la pură teorie și nimic n'ar putea înfăptui, dacă n'ar avea, la momentul dat, această disciplină. Mai mult: nici teoria lui n'ar fi cu puțință dacă el însuși, uneori fără a recunoaște, nu ar trăi și nu s'ar frământa din același substrat sufletesc creat și în el de realizările culturii naționale. Dar el e cunoscut de toată lumea. Vei putea cutreiera însă ținuturi întregi din România, unde masele mari n'au auzit nici odată de Miron Costin, de Neculcea, de Alecsandri, Eminescu, Bălcescu, Odobescu, de Coșbuc ori Caragiale. Mai mult chiar: păturile noastre țărănești nu-s lămurite până azi de unde vine îndemnul, învățătura sau bucuria ce i-o aduce slova tipărită. Țăranul le atribuie toate acestea *cărții*. Cât privește pe autorul lor, el este inexistent. A-i vorbi de un scriitor însemnează a-l face să se gândească la scriitorul, la copistul dela primăria comunală.

Dar toate acestea nu însemnează că pe principalii scriitori sau oameni de știință români nu-i întâlnești pe toate satele. Îi întâlnești, în primul rând, în structura sufletească, în preocupările, în frământările intelectualilor dela țară, cari, direct ori prin școală, au luat contact cu operele lor. Iar prin acești intelectuali, cari conduc masele și le împrumută din sufletul lor; creatorii culturii naționale trăesc prin ideile și sentimentele lor și în straturile largi ale poporului.

Am amintit în treacăt aceste adevăruri recunoscute pentru a evidenția, într'o formă cât mai simplă, cât de greșită e opinia curentă a atâtor oameni cu rol conducător în viața publică și cari, în intimitate, nu pot aprecia rolul operelor culturale și pe autorii lor, — dar mai ales pentru a ajunge la o altă constatare de cea mai mare actualitate.

Ne plângem cu toții de puținul spor pe care-l face viața românească, sub toate raporturile, după unire. Nu am intrat, nici după zece ani, într'o epocă de muncă și creație pozitivă; consolidarea Țării noastre se face cu anevoință și chiar ceea ce se clădește e șubred, de puțină durată, la tot cazul susceptibil de modificări. Nicăiri nu vedem stabilitatea cu totul necesară unei clădiri temeinice.

În examinarea situației noastre interne s'au adus, mai ales de către bărbații politici, diferite explicări, de ordin economic,

social, administrativ, politic etc. În parte fiecare explicare acopere o parte din adevăr. Dar ni se pare o parte prea neînsemnată.

După credința noastră realizările de ordin național în România nouă nu sunt cu puțință, în stil mare, pentru că în clipa actuală românismului îi lipsește încă disciplina gândului, a simțirii și a voinții naționale care să fie potrivită și la înălțimea nouilor împrejurări în care trăiește de zece ani poporul român.

Criza politică și economică are la temelie criza morală, înțelegând aici lipsa sau neputința de orientare a națiunii către idealul pe care trebuie să-l realizeze în cadrele statului național.

Greutățile de ordin economic, scumpirea vieții și toate mizeriile rămase pe urma războiului pot explica până la un punct sbaterea pe loc a societății noastre. Defectele unei administrații sau a unui întreg organism de Stat, pot pune piedeci, într'o oarecare măsură, creșterii puterii naționale.

Dar nici unele, nici altele, nu ar putea opri această creștere prea mult, când noi înșine, poporul întreg, ne-am cunoaște precis drumul și datoria zilelor de azi, când acele piedeci de diferite feluri s'ar izbi de o disciplină a gândului, a simțirii și a voinții naționale, potrivită împrejurărilor și situației de azi a poporului român.

Mai mult: piedecile acestea ar pierde mult din tăria lor când ar întîmpina o astfel de disciplină. Și multe din ele sunt create, se nasc, cresc, din lipsa aceleiași discipline.

Situația românismului dinainte de războiu, sub raport național, economic, politic, a fost la polul opus celui de azi. Și totuși atunci, cu toate greutățile neasemănat mai mari decât cele de azi, eram în drumul realizărilor de ordin național, atât în vechiul regat, cât și în Ardeal. Aveam, de-o lature și de alta a Carpaților o disciplină sufletească, o conștiință națională care ne spunea clar ce voim. Și eram în măsură să biruim piedecile ce ni se puneau în drum, răzimați tocmai pe această disciplină sufletească.

Dar ea rezultă nu din porunca unuia sau altuia, șef de guvern sau bărbat politic, ci din cultura națională care s'a împărtășit — imediat sau direct, nizuind spre aceeași țintă, educând cu același scop, — păturilor largi ale poporului întreg.

O nouă conștiință națională care să reglementeze activitatea singuraticilor, ca și a colectivității naționale, o nouă disciplină a gândirii, simțirii și voinții naționale, care să fie vrednică a da piept

cu greutățile împrejurărilor de azi, nu va putea răsări decât cu timpul și numai din aceeași educație prin împărtășania cu creațiile culturii naționale. Și anume cu acelea din care se pot desprinde țințele, drumurile românismului în noua formație politică de Stat național.

La ceea ce am ajuns azi ni s'a tot vestit de două veacuri cel puțin, am fost mereu hrăniți cu nădejdea în realizarea idealului. Frumuseța graiului, superioritatea neamului din care facem parte și unitatea lui mereu ne-a izbit în suflet, din orice slovă, din orice carte, din orice cuvântare spusă.

Ceea ce *trebuie să fim azi*, încă nu ne-a spus nime dintre aceia cari vorbesc providențial din culmile inspirației artistice, pentru a cobori îndemnul lor până în conștiința neamului.

Doctrine politice și economice avem destule, dar ele nu ne pot da o disciplină sufletească nouă. Ele nu îmbracă un popor în zale de luptă decât pentru a birui pierderi ușoare și până când dau nădejdea într'o izbândă repede. Armatura nebiruită a sufletului o dă numai creșterea lui însuș, înflorirea lui din noi mlădițe, — anume acele care sunt menite să inverzească azi.

Iar minunea aceasta o poate realiza numai cultura națională prin creațiile care descopăr necesitățile de ordin sufletesc ale românismului de azi.

Au spus mulți și mai mulți au admis în gândul lor, că unitatea sufletească a Românilor a fost mai puternică înainte de unire decât azi. Că vrajbele celor zece ani au stricat mai mult unității sufletești decât dușmanii din trecut.

Se sesizează un fenomen și nu se vede că-i o înșelăciune optică. *Nu unitatea* noastră sufletească a slăbit, ci disciplina gândului, a simțirii și a voinții românești. Și aceasta nu numai că a slăbit ci, — îndeplinindu-și menirea avută înainte de unire, — ea nu mai există *în înțelesul de atunci, iar în înțeles nou, cel necesar azi, încă nu avem*. De-aici aparența că suntem mai desbinați sufletește decât înainte de unire.

Când vom avea-o pe cea necesară azi, se va vedea cu ușurință că ne-am speriat înzadar și că *am progresat mult* în creșterea unității sufletești.

Din creațiile de ordin cultural-artistic din care să se desprindă datoria zilei de azi a românismului nu avem decât începuturi. Ele nu pot fi poruncite, dar vor veni cu siguranță.

Până atunci datoria noastră e îndoită: să le suplinim prin educația, sub toate laturile și aspectele ei, primind îndrumările celor mai buni și mai dotați dintre noi și să ne ferim de-a socoti ca reală, ori chiar de a încerca să adâncim prin cuvânt, prin scris, prin propagandă înșelăciunea optică de azi, dându-i proporțiile și calitatea realității.

Din puținul aur cât îl avem azi să făurim, pentru început, acea nouă disciplină sufletească, fără de care realizările de ordin național sunt extrem de anevoioase, dacă nu imposibile.

Și, deaceia, greșesc mult ceice desconsideră mijloacele propagandei culturale în cadrele posibile azi în România mare, ca și rezultatele la cari se poate ajunge, fie că e vorba de nizuințele Statului, fie de ale societăților culturale. Oricât de neînsemnat ar fi rezultatul, el e singurul dintre cele cari rămân, cari se depozitează în conștiința națională. E aproape singurul prilej, în afară de catedra școlară, când se poate vorbi sincer, dela inimă, când patima și interesul nu întunecă vederea clară, când se dă posibilitatea și celui ce acționează și celui ce ascultă să trezească partea cea mai bună a sufletului, pentru a aduna elementele noiei discipline, noiei conștiinți naționale de care avem nevoie.

SEVASTIAN VOICU.

Filă de cronică.

*... Și au durut-o sufletul ei foarte
și s'au tulburat apele Moldovei.*

(Cronica)

*Purta Moldova tremurând spre șes
Legenda ei tăcută și barbară —
Și 'ntr'un chenar de piatră și de seară
Domnița vrea un mugur de 'nțeles.*

*Trecuse-un om și-un cântec călător
Cu apa ei prelinsă sub castel,
Și nimeni n'a știut cine e el
De e un rob, un prinț, sau vrăjitor —*

*Un petec de cămașe-avea pe-un umăr
Iar celălalt râdea voinic în soare
Ducea mândrii de stele lucitoare,
Iar ochii lui pârae fără număr.*

*De-atunci Moldova a 'necat în vad
Un ram de măr și-o umbră din chenar
Și-a plâns povestea 'ntr'una mărgele de cleștar
Cu gene de 'ntuneric, cu alintări de brad.*

„En lisant vos vers j'ai resenté
le terrible dor de ma patrie —

(O scrisoare)

*Ne-am întâlnit acum a douaoară.
Eu neștiut, eu singur, cu zările pe frunte,
Duc din păduri spre culmile cărunte
Descântecul ce sufletu-mi omoară —*

*Tu nici nu vezi legenda care crește
În ochii tăi ce'n mugură pe mine.
N'auzi cum cresc din gânduri ape line
Și cum castelu 'n valuri clipocește —*

D. CIUREZU.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Considerațiuni despre știința și filozofia istoriei¹⁾.

II. Realitate și Știință istorică.

„Aller Schein darin besteht, dass der subjektive Grund des Urteils für objektiven gehalten wird.“ Kant, *Prolegomena*... § 40.

1. Obiectele cunoștinții noastre științifice, adică realitatea pe care noi o transpunem în noțiuni, judecăți, raționamente și legi științifice, cunoscând-o astfel, sunt deosebite de însăși noțiunile, judecățile, raționamentele și legile cunoștinții noastre.

Ele sunt deosebite, deoarece realitatea care le formează nu e tot una cu gândirea care le cunoaște. Funcțiunile gândirii sunt *mijloace auxiliare* cu ajutorul cărora noi descoperim raporturile reale dintre lucrurile pe care le cunoaștem, dar nu sunt *însăși aceste raporturi*²⁾. Căile gândirii nu trebuiesc confundate cu realitatea, pentru că cunoștința nu copiază nici când această realitate. Din această greșeală pornesc toate neînțelegerile.

Ea îmbracă însă mai ales două aspecte foarte curente în cugetarea omenească contemporană. O înfățișare a acestei erori se datorește *iluziunii realismului naiv*, care ne face să credem că gândirea noastră e o copie a realității, pe care o transcrie, oglindind-o întocmai. Altă înfățișare a aceleiași greșeli se datorește unei concepții complect opuse, anume *ficțiunii idealismului*, naiv și el, prin excesul de subiectivism, care admite că realitatea nu-și are rostul ei decât în realitatea gândirii, că existența lumii a avea constă doar în faptul că ea e gândită, că singura realitate, în fine, e gândirea.

¹⁾ Vezi No. 9 din a. trecut.

²⁾ Wundt, *Logik I. Allgem. Logik u. Erkenntnistheorie*, p. 89—1919. — Vaihinger, *Die Philosophie des Als-Ob.*, 1911, p. 11—12.

Aceste două aspecte ale cugetării contemporane merită să ne atragă atenția ceva mai mult. Aceasta, mai ales din două împrejurări. Una e aceea că atât realismul naiv, cât și idealismul, sunt foarte răspândite în filozofia științelor naturii. A doua e faptul incontestabil că cercetătorii ce au luptat pentru științificizarea istoriei, împotriva filozofiei naturaliste, au căzut ei înșiși în impasurile acelora. Astfel și pentru teoria științifică a istoriei avem de studiat astăzi, în bogata literatură de teoria cunoștinții, cele două curente: *realismul istoric naiv* și *idealismul istoric*. Interesul cercetării acestor două dungi ascuțite, prin unilateralitatea lor, nu ar consta atât în faptul că ele sunt concepții de filozofare, pentru că negreșit teoreticianul istoric se interesează prea puțin de speculații — cel puțin în principiu! — dar mai ales pentru că aceste directive ale cugetării istorice, operând cu concepții științifice indispensabile elaborării faptelor istorice, dau acestor instrumente ale gândirii un rol fals, total sau în parte.

2. Punctul de plecare în orice cercetare de teoria cunoștinții este așa de evident, încât, formulat, el pare aproape banal. Cu toate acestea, de câteori nu avem prilejul să constatăm în scrierile filozofice că cele mai aprinse discuțiuni pornesc dela învăluirea acestui punct de plecare; ori, ceea ce este mai ciudat, se înțelege: dela necunoașterea lui!

Orice cunoștință trebuie să fie o cunoaștere despre ceva, o cunoaștere a unui obiect. Când gândirea omenească reflectează asupra procesului de cunoaștere, analizându-l, când, cu alte vorbe, gândirea își pune *problema cunoașterii*, ea presupune implicit că cunoașterea aceasta nu e posibilă decât numai dacă acceptăm, ca dată, existența unei realități ce trebuie cunoscută.¹⁾ O cunoaștere care n'ar admite existența unei realități, n'ar avea un obiect, ar fi o imposibilitate. Gândirea deci are un caracter obiectiv; ea se îndreaptă spre existența din afara ei. Trebuie însă, pentru precizarea chestiunii, să fim bineînțeleși dela început. Problema cunoașterii dacă presupune existența realității, nu caută o soluție pentru întrebarea: „Ce este realitatea”? Această problemă cade direct în preocupările metafizicei științifice care, coordonând datele și rezultatele științelor particulare, trebuie să dea un raport sintetic și critic despre natura realității. Raportul ce se stabilește pentru noi în cercetarea de față între realitatea, pe care o considerăm ca ceva dat, și între gândirea noastră, este altul; el nu e un raport metafizic, ci unul științific-teoretic. El poate fi formulat astfel: *cum* cunoaștem noi realitatea? *Cât* cunoaștem din realitate? *Ce valoare* prezintă cunoștința noastră, astfel realizată, despre realitate? Prin urmare problema pe care o vom cerceta noi este o problemă de *teoria cunoștinții*.

¹⁾ Riehl, Der philosophische Kritizismus II, p. 18; Max Frischeisen-Köhler, Wissenschaft und Wirklichkeit, p. 458, v. p. 18—19.

3. Am formulat astfel, în termeni generali, datele problemei noastre, pentru ca în urmă să putem ajunge la o precizare, la o specificare a lor, în privința laturei particulare ce ne interesează din această problemă și anume: latura *cunoștinții istorice*.

Dacă punerea în general a problemei cunoștinții presupune admiterea realității existente, cu care mintea noastră vine în raport spre a o cunoaște, urmează că specificarea problemei la conținutul limitat al ei — *realitatea istorică* — trebuie să respecte aceleași norme. Vom stabili deci, ca punct de plecare a unei teorii științifice a istoriei, următoarea condiție: cunoștința istorică trebuie să admită ca dată, o *realitate a fenomenelor istorice*, sau mai scurt, o *realitate istorică*. Fără această realitate, nu ar exista posibilitatea de a se pune ca problemă cunoștința istorică.

Am văzut însă, că, deocamdată, punctul de plecare al cunoașterii în genere nu se interesează de ce este realitatea. La fel, începutul studierii cunoștinții istorice, luând realitatea istorică drept dată, nu se întreabă *ce este realitatea istorică*. Problema aceasta este negreșit foarte ademenitoare. Ba chiar este așa de interesantă, încât, tratată de unii cugetători cu pretențiunea de a științifica istoria, ca problemă centrală a filozofării istoriei, ea a ajuns să compromită filozofia în ochii istoricilor, pentru că, oricât, ea are o mare suprafață metafizică. Intr'adevăr, cine-și pune problema realității istorice, întrebându-se de *esența* sau de *natura* ei, trebuie să atingă discuția problemelor speculative din metafizică, probleme *ontologice*, care dela Eleați, (Heraclid) și până în zilele noastre, se desbat cu furie destulă, dar cu mai mult sau mai puțin succes.

De fapt teoria istoriei filozofice, în etapele pe care le-a străbătut evoluția ei, e marcată de sbuciumul adus prin aceste speculațiuni, care nu erau periculoase atât prin natura lor, cât prin faptul că *erau luate ca puncte de plecare*, atunci când trebuiau socotite ca *etape de mănecare* a gândirii filozofice, ca puncte de sosire, din care cugetătorii aveau și dânșii dreptul, ce li l-ar fi dat o cercetare minuțioasă a științii, să caute o formulă de sinteză a ostenelilor lor! Primejdia ce o prezintă aceste probleme metafizice pentru istorie este, deci, — trebuie să precizăm bine — faptul că ele înlocuiesc cercetarea pozitivă-critică, *dela început*, cu speculațiile metafizice. Este un lucru banal astăzi: orice cunoștință științifică trebuie să aibă ca punct de plecare, ca prilej de înfiripare, experiența, datele imediate, care se ivesc în fața conștiinții, apărând în vadul funcțiunilor de cunoaștere a acestei conștiințe. Iată deci pentru ce motiv problema cunoștinții istorice, dacă are cineva pretenția s'o formuleze științific și precis, trebuie să înlătore din capul locului întrebarea: care e natura realității istorice. Dimpotrivă, trebuie să-și puie însă o chestiune mult mai interesantă și poate — pentrucă aceasta presupune un control

mai mare și mai riguros, — o problemă mult mai grea: *Cum cunoaștem noi realitatea istorică; și ce este cunoștința acestei realități, adică: limitele și valoarea cunoștinții istorice.*

4. Trebuie să adăogim în acest loc, pentru a fi complecți, încă ceva. Problema cunoștinții în genere e o problemă comună tuturor științelor, deoarece ea cercetează un instrument general valabil pentru știința omenească: *gândirea științifică și funcțiunile sale.* Prin caracterul ei general, problema cunoașterii apare din acest punct de vedere ca o sinteză a tuturor științelor. Ea este, așa dar, o problemă filozofică, în înțelesul cel bun al cuvântului, „filozofie“, adică o problemă care, excluzând speculațiile imaginare, caută să dea o siguranță cercetărilor științifice, procedând în mod critic și inductiv, plecând dela fapte, pentru a ajunge apoi la formulări sintetice, de ansamblu, despre lume și viață.

5. Dar caracterul sintetic de metodă și procedare al problemei cunoștinții nu provine numai din faptul că însăși cunoștința este firul conducător ce strălucește ca o șuviță argintie în noianul problemelor științii, ci și din faptul, ce se constată empiric, că realitatea cercetată de toate științele nu e ceva simplu, ceva izolat. Dacă fiecare știință în special, desprinde datele sale cu ajutorul abstracțiunii, indispensabilă unui studiu, care cere să pornești dela simplu la complex, asta nu ne îndreptățește cu nici un preț să confundăm procedarea — abstracțiunea ce o facem din trebuințe metodice — cu realitatea: lucrul acesta l-am fixat dintru început.

Este, într'adevăr, ciudată eclipsa mintală de care dau dovadă acei cercetători cari confundă astfel *drumul* pe care-l străbat, cu însăși *ținta* la care trebuie să izbutească! Oricât de ciudat apare însă acest fapt, el se întâmplă mai totdeauna. Fiecare ramură de știință ni l-ar putea ilustra cu dovezi strălucite. Dar pe noi nu ne interesează, deocamdată, decât ca principiu, acest punct de vedere, ca un principiu ale cărui consecinți negative trebuie să le luăm în considerare. Deaceea admitem lucrul, care dealtfel apare evident, dacă ne ferim de greșala de mai sus, — că în experiență realitatea cercetată de gândire e *un complex impletecit de fenomene*, care trebuie lămurit, precizat și ordonat cu mult spirit critic și cu prevedere. Așa fiind, problema cunoștinții istorice apare sub o perspectivă mai interesantă. Obiectul ei, realitatea istorică pe care o are de cercetat, se prezintă sub înfățișarea de fenomene complexe ce trebuiesc analizate.

Care este atitudinea ce o ia gândirea omenească în fața complexității acestei realități? Cum o cunoaște ea, cât cunoaștem dintr'însa și ce preț are valoarea acestei cunoștinți?

Iată deci că, și din acest punct de vedere, ajungem la aceeași formulare a problemei noastre pe care trebuie de acum s'o adâncim, după ce am încercuit-o așa fel, încât să fim siguri cu ce avem de a face.

6. Gândirea științifică poate fi cercetată din două puncte de vedere. Din punctul de vedere al cunoașterii în general, ea formează obiectul unei discipline filozofice fundamentale, Teoria cunoștinții (Teoria științii în genere: *Epistemologia*). Din punctul de vedere al unui obiect particular de cunoaștere — în cazul nostru realitatea istorică — ea alcătuiește *teoria cunoștinții științifice particulare*, sau, pe scurt, teoria științii particulare, în cazul nostru, *teoria istoriei științifice*, sau *teoria cunoștinții istorice*.

Gândirea, așa cum se exercită ea în științele particulare, nu va avea ca normă legile general logice, dar se va îndrepta către obiectivele particulare a căror cunoaștere alcătuiește câmpul de studiu rezervat științelor respective. Astfel gândirea științifică va trebui să arete felul în care disciplinele singuratiche de cercetare științifică își delimitează din început domeniul cercetărilor lor. Ea va fixa totodată și punctele de vedere esențiale, precum și problemele conducătoare în aceste cercetări. Și deoarece, după cum am încercat să schițăm în treacăt mai sus, aceeași realitate putând fi obiect al diferitelor considerațiuni științifice, — în științele particulare gândirea are marea îndatorire de a cerceta care sunt „preliminariile” materiale, *datele* impuse ca obiect de cercetare, — deosebite fiecărei științe, din câmpul vast al realității.

Tocmai aceste principii materiale, aceste date ce condiționează punctul de plecare al fiecărei științi particulare, în special, alcătuiesc obiectul teoriei cunoștinții din știința specială. (6. p. 4.).

ROM. DEMETRESCU.

Decembrie

*Din cerul, sur de zile, cad fulgii 'ncetișor
Țesând pe tot întinsul un alb și greu covor...
E-atâta oboseală în vastul pământesc,
Că vezi cum toți copacii, la crești, îmbătrânesc!*

*

*In aer nici un șgomot, — și fulgule din plin —
De crezi, că niciodată nu va mai fi senin!
Mi 'ngrop afund piciorul în proaspătul covor
Și mă 'nfior de teamă, că mii de vieți omor!*

*

*Cad fulgii din belșugul potopului de sus,
Imaculând pământul cu haina lui Isus!...
In mintea noastră crește, — ca 'n liniște de schit —
Povestea minunată: „Trei Crai din Răsărit“.*

*

*O auzim șoptindu-și, în noi, frumosu-i fir
Și 'n strofe calzi, de imnuri, se țese ca 'n delir!...
Se smulge și prin aer se 'mprăștie 'n fiori,
Cădelnițând-o 'n stradă, copii colindători!*

AL. NEGURĂ.

Mon.

Fugărind mistrețul din toate părțile, vânătorii se 'mprăștiară dela o vreme ca făina orbului. Pierdut de ei, mă pomenii ieșit deabinele din pădurea *Turzunului*... la vreo două-trei bătăi de pușcă de halta *Mateiașului*.

Drept spunând, n'aveam ambiția să dobor tocmai eu „vierul capital”. Mă uitai la ceasornic: mai erau patru ore până la termenul concentrării noastre în „Poiana Cății”. Zic, hai să văd, ce mai face moș-Mon, luntrașul dela trecătoarea Oltului.

Se lăsase un zăduf numai ca el! Din pisculuțel, pe care mă oprisem să răsufli, vedeam cum Oltul îngrădește hotarul Mateiașului, cu cordonul său de argint viu, schimbător de culori. În bătaia soarelui de ameazi, el părea aci un drum șerpuitor, presărat cu colb de var; aci se prefăcea 'ntr'o pantlică de atlas albastru, iar când vre-un nor rătăcitor acoperea discul solar, el lua aspectul unui uriaș boă constrictor, întins într'o leneșă dar elegantă ondulație, printre salciile și tufele ce-i ofereau umbra lor răcoritoare.

Abia acum, când stam în loc, simțeam din svâcnirile sângelui ce-mi trecea prin bicepsuri, cât de strajnic m'a obosit alergătura după fiară!

Pornii dar, încetșor, spre malul fluviului, pe care-l ajunsei în câteva minute.

Pe celalalt țarm, bordeiul solitar al luntrașului îți făcea impresia unei enorme broaște țestoase, sgulită de groaza arșiței sub propria-i carapace. O călicică de câțiva pași ducea, dela bordei, la luntrea prinsă cu lanțul de pociumbul ce se 'mplânta strâmb și îndărătnic în glia malului. Valurile neastâmpărate săltau vasul când pe-o coastă, când pe alta.

Dădui o gură bună spre „palatul” lui Mon:

— Ne-ne Moa-neee!

... Supt clopotul uriaș al cerului, zăpușala dospește 'n de-săvârșit silențiu.

Nici frunza plopilor nu se clatină. Doar valurile Oltului ples-căiesc, la intervale fixe, în malul de lut de supt picioarele mele...

— Pan-ti-li-moa-neeee!

... Nici o mișcare... tăcere ca 'n mormânt!

— Boțo-maa-neeee!

... Nimic! O fi murit moșneagul? ... La vârsta lui, Parcele-i pot tăia firul, în orice clipă...

... Dintre crengile veștede, de alun, ce-acoperă gura bor-deiului, se ivi într'un târziu un cap alb, nețeselat, apoi doi ochi aspri, ca de vultan bătrân stârnit din cuib, străpunseseră mănioși văzduhul până dincoace de apă. Indreptându-se anevoie din șale, omul mormăi răgușit, ca un urs posomorit, răscolit din bârlog:

— Hai numa' hai... doar nu arde!

Coborând domol, spre luntre, târâind opincile par'c'ar fi de plumb, Mon despredecăli pe'ndelete lanțul dîmprejurul pociumbului, apucă 'n luntre și-apoi îl aruncă, necăjit, în burta vasului. Zalele căzură grămadă cu un strigăt ascuțit, ca un guițat de purcel. În sfârșit, moșul prinse lopata și vâsli lin, dar spornic și ață spre punctul unde-l așteptam.

Când fu la câțiva metri de mine, el ridică ochii încruntați și numai după ce mă recunoscuse bine, lumina lor se 'mblânzi, iar glasul lui, recâștigându-și accentul dulce și tărăgănat, — se auzi:

— ... 'tă-te norocul!... da Dumneata erai?

— Păi cine să fie?

— Ai o *ciabică* 'n cap, chiar ca jidovu nost, gândeam că-i el... îl aștept dela zece, să vie-odată cu tăbacu ăla, din *Cohalm*..

— Imi pare rău, nene Moane! Nici tăbac n'aduc, nici jidov nu-s... ia, un biet creștin și un om bun...

— Bun să și fi!... Da 'nce umbulet ești pe-aci?

— Am venit să te văd...

— Pe mine?

— Pe dumneata...

— Hm... o hodoroagă bătrână?

— Cum ești, așa te plac!

— De-aș fi o codană de optsprece ani, te-aș mai crede!

— Pe fete le căutăm seara, 'n taină, ... pe bătrâni, ziua la ameazi... nene Moane!

— Adevărat ai vorbit acum!

— ... Ei, da ce mai faci dumneata, neică Moane?

— Io? Ce să fac?, Meseria veche...

— Anume?

— Trec apa 'ncoace și iar mă 'ntorc...

— Și de când tot așa?

— De când lumea! La Rusalele estea, am împlinit douăzeci de ani de servicii.

— Mulți îi fi purtat dumneata în luntrea asta!...

— Fost-au și la mine, ca 'n corabia lui Noe, tot feliu de lighioane și mari și mici: dus-am Rumâni, Săcui, Sași, Țigani, ba și patru grofi am purtat odată! Venise la vânat toamna din Peșta și-o trecut apa, dup'un porc rătăcit,... da de l'ar pușca...

...Luntrea își implântă ciocul lătăreț în cleiul umed al malului prelins. Acuma-l văd limpede pe moșneag, cu toate brazdele, pe cari plugul vremii le-a arat pe obrazul lui odinioară atât de nobil și de frumos.

— Pari cam somnoros azi, nene Moane... ori chiar durmeai?

— Da ce-oiu păzi? Ori treaz, ori adurmit, tot o leafă imi umblă...

— Curat.

— Ba,... că nu prea dorm! Două ceasuri de somn, mă satură. Pip câtu-i draga de noapte! Cănele bătrân, mai mult zace, decât doarme. Da stau întins, în bordeiu,... că-i prea cald afară... Ho!... calcă binișor!... pipăie pământu domol cu piciorul,... să nu luneci pe lutu ăla slăninós...

Făcui câțiva pași ușurei, ținându-mi echilibrul cu brațele 'ntinse, apoi apucai în pânțelece „cinului”, pe care Mon îl răsuci 'nctinel spre cellalt mal.

— Te-i fi ducând la popa Nică,... ce?

— Acasă-i?

— Acas'.

— Da ce mai face?

— Cine?

— Popa...

— Popăa? Leagănă...

— Și preuteasa?

— Hodinește...

— Hm!... Lume 'ntoarsă.

— Ba că-i vre'nică, să stea. Azi noapte i-o făcut popii, un fecior.

— Taci!

— Zău-că!

— ...Al câtelea-i ăsta?

— Da io știu?... par'c'al... treisprecelea...

— Brava popă!

— Mai brava-i preuteasa!... Că ea 'l poartă, săraca,... ea 'l face!

— Așa-i!... Voinică muiere!...

— De unde?... că-i chiar supt'irică... îi numa' cât o mănușe de cânepă... ...da are o fire văratecă...

Mon îmi pipăe cu ochii buzunarul umflat de portofel și de „notes“, apoi privirea lui scrutătoare s'aniță de țeava puștii mele :

— Cum văz... vii dela vânat ?

— De-acolo...

— Da porcu un' l-ai lăsat ?

— În pădurea *Turzunului*...

— Mai bine 'i lui în umbra fagului, ca 'n frigare...

— Mai.

— Trimesu-i-ai încai vr'un glonț supt chiele ?

— Dacă-l vedeam, ... poate...

— Da vrea-re-ai să vezi la noapte v'o cinci-șase, tot ca vițaii ?

— Unde ?

— Hai, dormi la noapte 'n „palatu“ meu, că vezi, câți vrei.

Grohăesc și rămă 'mprejuru lui... stă să mi-l doboare blăstămații cu răturile...

— Și nu tragi în ei ?

— Cu ce?... Cu pipa ?

— N'ai pușcă ?

— Nu mi' slobod să țiu... mă ștrofolesc draciiăștia de jendari...

— Rău destul !

Indignat de purtarea nedreaptă a paznicilor ordinei din țară, el dă un avânt luntrii, care-aleargă acum „de măgan“. Și căutând par'că vorba pe care-o coace de mult, el se scarpină după ureche :

— Da-i mai rău, că n'am un hir de tăbac!... Par'că ți stă cam umflat buzunariu... n'ai măcar cât să-mi umplu odat' pipa ?

— N'am, nene dragă... nu trag în piept buruiana asta urită. Dup'un oftat adânc, el aprobă necăjit :

— Bine faci !

Ochii lui mângâie acum oglinda 'ncrețită a apei, Din când în când, el „țarcăie“ printre dinți.

Cum stăm față 'n față, mă delectez în finul profil de Român al acestui „miles gloriosus“, care a făcut trei răsboaie și-a fost decorat în două rânduri în Verona, de însuș Impăratul Franț Iosef, cu „Silberne Tapferkeitsmedaille“ Cl. I. și II. Nici azi, urmele de frumusețe bărbătească n'au dispărut total, din corpul ros de dintele vremii. La fiecare încordare a brațului, cămașa de cânepă dură e împinsă în afară de gâlcile încă pietroase ale mușchilor.

— Nu mai îmbătrânești, nene Moane.

— De v'o douăzeci de ani stau așa... impietrit ! Da-i numa o părere, că-mi scade trupu, mereu, ca pomu care 'și pierde mazăga. O să vezi dumneata, ... cum apuci să treci de cinzeci, începi a te-aduna. Măduva seacă, osu scade, carnea depe tine se uscă... par'că te-ar fi pus la fum... Oare-l știi pe *Stircu*, dela noi... pe *bûr-jendariu* ?

- Par'că-l știam...
- Țsta, când era de douăzeci și unu de ani, avea un metru și nouăzeci și cinci, în cap. Azi îi numai cât mine, măcar și io am scăzut un țol bun, din tinerețe...
- Da câți ani îi fi având, nene?
- Io?
- Dumneata.
- Hm... destui!
- Cam?...
- Or hi cătră obzeci...
- N'aș crede...
- Poate chiar peste...
- Nu-ți dau nici... șaizeci și cinci.
- Hoho!... când aveam 65 te-aș fi trântit cu pipa 'n gură.
- Oar' azi n'ai mai putea?
- Trecut! Azi nici cu pita nu mai poci lupta.
- Da ce folosești?
- Mămăliga, sāraca,... că se mulțamește cu morfoleala gingeilor.
- Pită, deloc?
- Ba 'mi mai dă popa Țsta, Nică, câte-un corn de prescură uscată,... il sfārmesc și-l innoiu în rachiu, de-l fac broc.
- Dintii, ți-s'au dus?
- Dus, toți! Uite!... pe dinainte-s golaș ca copilu de țată... Mai am trei măsele 'n fundu gurii. Două, din falca dreaptă, se 'ncalecă încă bine. Mi-le-o lāsāt Dumnezeu, să pociu ținea pipa cu ele. De stānga mi-o rămas una, stīngeră. Nu mai face nici o slujbă, stă 'n gură de pomeană.
- De ceilalți te-ai curățit?
- M'am limpezit. Da nu m'o durut niciodată. Unu nu mi-o scos *fālcieriu* cu cleștele. S'o măcinat încet-încet. Dela șaizeci încolo, în tot anu aruncam câte unu în Olt. Zic: „hi pe apă 'n jos cu voi, c'ați slujit destul!”
-
- Azi n'ai mai fi harnic să-te lupti cu Franțogu, la Măilat?
- Noroc bun!... luncă cioarecii depe mine...
- Toate trec, nene Moane! Ai rămas și dumneata cu amintirile.
- ...Rămas... cu zil-bārne tȃpār-kaiț medăliile!
- Le mai ai?
- Amāndouă stau, una lângă alta, în ladă și glasu 'ntāi și-al doilea, așa cum mi-le-o dat Impăratu, cu mȃna dumnealui, în *Viroana*... ho! stāi! nu sārī niciodată, până nu dă cinu cu nasu 'n pământ... așa!... acum poți trece! Să nu pățești ca Sāsuleanu, din săptămāna ce-o fost...
- Care Sas?

— Am trecut deunăzile pe-un *ștudent* de Sas. Era 'n nădragi albi ca zăpada și-avea un mondir negru, cu șinoare peste piept. Când am ajuns cu el în „port”, zic: „Ai o țir' de răbdare băiatule, nu sări, până nu s'așează bine „corabia”. Da neastâmpăratu, dă odată din cap, par'c'ar fi zis: „Ce ști tu, bătrân prost!...” și numa hopa-țupa, sare, calcă greșit și scapă 'n Olt. Să nu-i fi întins iute lopata, ar fi beut Sasu o litră de zamă de pește...

— Să se înece, ca Țiganul, la mal...

— E o blăstămată de bulboacă, chiar în margine, că se scaldă bivoliu... îți vine apa până 'n gât...

— Pe urmă ce-o făcut „Ștudentu”?

— Ce să facă? S'o desbrăcat în pielea goală, și-o uscat imenele, nădrajii, păpucii și peste două ceasuri l-am trecut iar dincolo. Nu s'o mai dus în nici un „*Mateiaș*”, că sta tina uscată pe el, ca pe purcel.

— Al'dată are să te-asculte, nene Moane.

— Sașii 's nație cuminte, harnică și strângătoare, da să ști un lucru: Când o fi Sasu prost, îi mai prost ca cisma plină de apă. Șezi uite, pe butucu ăsta din dosu bordeiului, să-ți spui una, tot cu un Sas, din tinerețele mele. O istorie cu fiejertat tatăl dumitale. Oare ști-il?

— De loc! N'aveam doi ani impliniți, când a murit.

— O fi! Da pe doamna, — pe maică-ta?

— Așa, ca prin vis. Eram de șase ani, când m'a lăsat și dânsa.

— Hm! Ai rămas prea degrabă, copil sărac... Dumnezeu s'o hodinească! Nici n'am mai întâlnit așa inimă îngerească...

— Va să zică, l-ai cunoscut bine pe tată-meu?

— Bine de tot! Să fi avut zece ani mai mulți, ca mine. Ar putea trăi și 'n ziua de azi.

— De und' să poată, nene? C'ar avea acum peste nouăzeci...

— Și-ăpoi? În *Mateiașu* nost, trei inși s'o suit peste nouzeci.

— Se poate?

— Poate, zău! Al *Nonului* îi de 95; *Stircu*, bürjendariu, de care-ți spuneam, are 97... da uscata de *Floarea Comănariului* i-o întrecut pe amândoi. În Postu Paștilor o atins o sută și unu.

— Ce spui dumneata, nene Moane!

— Zic, zău!

El țircăie printre gîngei, apoi dă din cap, uitându-se 'n gol:

— Hm! De nu le-aș apuca urma! Trece vremea și mă fac prea vechiu, de mă mîncă toate relele...

— Ar fi rău nene, cum n'ai muieră...

— Rău zău, când n'are cin' te spăla și te cărpi!

Și dup'un oftat prelungit:

— D'ăpoi facă Dumnezeu cu mine, ce-o vrea... că-s în mâna Lui!

O umbră fugară a adâncit o clipă cutele de pe fața lui, apoi zimbetul, reapărând, dislocă ieroglifele ce-i brăzdează obrazul :

— Uit dela mână pân' la gură ! Noi bătrânii, suntem ca copiii, nici nu isprăvim bine o vorbă și sărim la alta. Oare ce 'ncepusem să-ți povestesc despre „domnu”, taică-to ?

— Spuneai par'că de-o istorie c'un Sas... în Cohalm...

— Bine zici ! Acuma știu. Da să te 'ntreb și io : Pe câți ani mergi dumneata acum ?

— Pe treizeci.

— Cam pe treizeci oi u fi călcat și io — de n'oiu fi fost și mai mare. ... Doamne, par'că-i de când lumea de-atunci și n'o mai fost niciodată !... Pe vremea aia, „județ” la *criminări* era taică-to, Dumnezeu să-l hodinească și numa 'mi trimite o *citate*, să stau la lege 'n *Cohalm*.

— Da ce făcuseși ?

— Ce făcusem ? Da bătusem pe-un Sas lung cât o scară, unu de-i zicea *Friț Frecikās*. Imi închisese un bou din opritură, macar n'apucase biata vită, să imbuce mai mult de două guri de earbă. ... Acuma stam amândoi și io și Sasu în fața Domnului *Bănuță*, județu. Se uită dumnealui la mine, ... parc'acuma 'l văz : om nu prea înalt, da legat și cu'n piculeț de burtă, cam câtă are pătrupopu din Cohalm. Io eram cu un cap mai înalt, ca dumnealui și tras ca prin inel, amintrelea voinic și-al dracului și de trântă și de fete și de joc — ce să-ți spui ? Imi sta bine măcar-cum. Vorba aia : și la rugă și la fugă. Num'odată zice „domnu”, aspru de tot :

— Tu ești *Pantilimon Boțoman* din *Mateiaș* ?

— Io, domnule județ — fac io cam cu jumătăt' de gură.

— Și tu Sasule, ești *Friț Frecikās*, din *Homorod* ?

— Iè, moroc... zice Sasu, cu glas tare, ca la școală.

Și numa se 'ntoarce domnu *Bănuță* cătră mine, răstit :

— Ce-ai făcut tu, mă Boțomane, ... slăboiule !... ai bătut pe Sasu ăsta mare ! ?

Io tot moale o dam zic :

— L-am bătut o țir'... domnule !

Apăi se uită la Sas și face :

— Păi, mă Sasule, tu un omătouiu gros și lung cât turnul bisericii, ... cum te-ai lăsat tu bătut de băiatu ăsta subțire... ha ?

Da *Friț*, cam rușinat :

— Mo roc frămos la domnu, ... hesta nu boiat, hesta așe stringe cu dește dela mune, ca țigan cu clește de hier.

Domnu *Bănuță* subția buzele, să nu-l umfle răsul. Nu-ma iar se 'ntoarce, oțărit, cătră mine :

— Mă *Pantilimoane*, hoțule... cum ai îndrăznit tu să-l bați pe Sas ? *Temnița* are să te uște... iți arăt eu ție ! — tu ieși acum

afară, Sasule, și-așteaptă acolo... să-l învăț io, pe ăsta, omenie! Sasului îi râdea sufletu când o ieșit afară, da pe mine mă luase cu răcoare... zic: „acum mă palmuește domnu ăsta!“ Dupăce iese Sasu din casă, face dumnealui, zâmbind:

— Șezi pe scaunu ăla Boțomane... paraleule!

Și mă tot măsură din ochi:

— Ești ca un brad, mă flăcăule... fosta-i cătană?

— Fost, domnule, la *Ștrelți* în Sibii și-am *ruculuit* odat' și 'n Italia.

— Bravo, smeule! Da Sasului i-ai dat ce i-o trebuit?

Apucasem o leacă de inimă, — zic:

— I-am cam dat, domnule!

Nu-și mai putea lua ochii de pe mine, că și eram drept ca un sulinar:

— Văd, că ești vultur! Al'dată bate-l mă, să nu te vază nimenia — auzit-ai?

— Auzit, domnule.

Numa prinde a se primbla p'în casă, cu mânilor încopciate după spate. Intr'un târziu, zice:

— Hm! O țir' de *ștrof* tot trebuie să-ți dau, măi băiete! Da țî-l'oiu face mai ușor. Îi sta 'nchis două zile. Adecă te-oiu trimite acasă la mine, să-mi tai un car de lemne... mâncare 'ți dă nevastă-mea, câtă-ți trebuie. Ce zici tu, — bine-o fi așa?

— Bine, domnule județ — să trăiți!

— Chiamă-l acum pe Sas!

Tună Sasu 'n cânălărie — abia 'ncăpea pe ușă.

— Noa Sasule,... îi ruptă legea! Boțoman zice, că tu ai dat întâi. Drept îi?

— Noa căz io n'am dat, io numa l'am tins o țire cu deștiu peste nas...

— Ei, da vezi că nu-i așa, fârtate! Nasul omului n'ai tu drept, să-l atingi! Dac'ați dat unu 'ntr'altul, iți sta închis amândoi, câte două săptămâni. Ori dacă vrei să te duci tu acasă, Sasule, rămâne închis Pantilimon, ca mai vinovat, două zile. Alege!

Sasu tot învărtea pălăria și se gândea. Dela o vreme face:

— Mai bine se remune el singăr și io se pleci acase!

— Atunci drum bun, frate Fritz... dute cu Dumnezeu! Da să nu mai vii măi pela judecată, cu bătăi d'estea, că te 'nchiz și pe tine — auzit-ai?

Și unde nu se 'ntoarce domnu cătră mine, strigând mănios:

— La *ariște* cu tine, Boțomane, bătăușule... Teremtette și-o oală cu varză!

Sasu nu știa cum să iasă mai iute să nu-l închiză cumva și pe el și de frică, s'o lovit cu capu de pragu ușii, de i-o rămas pălăria 'n cânălărie... abia se ținea domnu de răs!...

Face, — după ce-am rămas numa amândoi :

— Incai bătutu-l-ai cum trebuie, Pantilimoane ?

— Ce să nu-l bat, domnule, că-l tăvălisem cătu-i lunca de mare... rideau toți cosășii de el ! Socotiți și dumneavoastră : Creștin îi ăla... să-ți închiză vita pentru două guri de iarbă și să-te lase să stai în luncă, cu caru 'ncărcat de fân?... Așa am pășit cu domnu !

— Zi : îți ținuse parte, tată-meu ?

— Ținut săracu... Rumân verde !... Dumnezeu să-l hodi-nească !

— Și dusu-te-ai apoi la noi, la lucru ?

— Dimineața la patru am fost în curtea dumneavoastră. În două zile i-am tăiat domnului un car de lemne, le-am crepat și le-am așezat în chimniță. Drept, că și maică-ta m'o hrănit, ca pe-un grof : mi-o dat supă, carne cu zos, plăcinte cu brânză și două ciocane de rachiu de prune. A doua zi tocană de purcel și scoverzi... La ojină am căpătat caféi cu pită prăjită... Doamne, ce muiere blagoslovită !..."

Mă uit la moșneag și mă gândesc, ce cruce de voinic o fi fost el odată !

— Sdravăn flăcău îi fi fost, în tinerețe, nene Moane !

— Țiț... atâta putere aveam, de-ți strâmbam potcoava de cal cu mâinile ! Cum zice vorba : Cine-i voinic o fost și-o fi, da s'alege care-i... trage butucu mai la umbră, că te-ajunge soarele 'n ceafă !

El suride dulce și nevinovat ca un copil... o, adorabilul zimbet al moșnegilor.

— Să-ți mai povestesc una, din Orlat, când eram cătană. ...Cum îți mai spuneam deunăzi, io am cătănit doisprece ani încheiați. Când am ruculuit, întâi, în Italia, eram uite așa... ca dumneata. Câți ani ziceai, că ai ?

— Vre-o treizeci.

— Tot eram dar mai mare ! Oiu fi avut treizeci și doi-trei. Eram în Orlat, lângă Sibii... ruculuiam ficiori din toate părțile. Mâncasem tomna „minăjia" și stam așa între cătane... nu ș ce le mai povesteam, că râdeau de se da de-a dūra, pe jos ! Da era 'n companie un Ungur înalt și voinic, din *Trei-scaune*, îi zicea Sèchereș Ianoș. Ungurii de nătura lor is măreți și rād bucurosi de ghietii Rumâni. Așa și ăsta, se tot invârtea pe dinaintea noastră, buiac, cu pieptu scos și strigă mereu :

— Me-ic ăla ghiun bircozic velem ?

...Acum, ce să-ți spui ? Drept să-ți spui : Rumânilor le era cam frică de Ungur, că și era spătos și voinic, de mai voinic nu trebuia 'n lume !

Da aveam în companie un Rumânaș din *Topârcea*, pieptos și crăcănat, un reteveiu făcut dela pământ... îl chema *Cărată*.

Zic cătră el:

— Du-te mă, șteandule și trântește-l, dacă te lauzi că ești tare. Ți-ai găsit-o! Cărată nu cuteza să se miște... 'ice:

— Nu mă 'ncumăt, mă, că-i tare Unguru ca un bou... mă trântește, de mă vatăm la burtă.

Mie, atâta-mi era de mânie pe Unguru ăsta prost și mândru, de gândeam că mor! Una 'ntruna-i umbla fleura:

— Voi Rumânii sunteți iepuri fricoși... mămligari gușați și câte slabe!

Dela o vreme nu mă mai ținea locu! Mă scol drept în picioare și strig:

— Hai, trântește-te cu mine, fire-ai al dracului de borvizăr sărintoc!

Unguru 'și sucea fălos, mustățile... 'ice:

— Ce să fac cu tine, mă... nimeo?

— Li face ce-i putea, zic io, și-mi strâng odată bine, brăcinariu.

Și numa m'apucă Unguru, vrăjmaș... se 'nroșise ca o paprică... da io încă-i împlânt umăru în furca pieptului și strânge-l Boțomane, cum știi tu, să-i iasă mustu!

...Hm! Simte *Iănoș* că nici *Pantilimon* nu-i mămliga ne-fiartă și numa 'și viră pumnii 'nceștați pe după brăcinariu meu și dă să mă frângă peste mijloc, să m'apuce supt el. Zic: Hohó, băiete, că ți-ai dat azi de popă și 'ncep a l desăgi ca pe sacu de făină, apăi îl rotesc odată și-așa ți-l aduc din învățitură, de io căzătură ca aia, nici n'am mai pomenit!

Când o buhnit Unguru de pământ, n'o mai putut zice făr': „Ioai Ištenem!” și și-o acoperit obrazu cu palmile... Da Săcuii se văitau, din toate părțile:

— Mec-hol Ianoș... hūzal, te, hideg viz... hoamoar te, hideg viz!

...O săptămână o zăcut în țimăr *Sèchereș* ăl sfătos... tot cu lepedeu rece 'l învăluiau sanitëții.

De-atunci toată compania avea frică de mine... O vorbă legănată nu mai sufla Iănoș, de Rumâni, măcar nu eram nici io, cum se zice, ăl mai tare om din lume!

— Vorba cântecului, nene Moane: „Nu-i voinic cine se ține da-i voinic, cui îi stă bine!”

— Să-ți spui, domnișorule: Domnii beau caféi și dorm în pilote de fulgi de găscă, lângă doamnele ăle albe și moi. Da voinic îi ăla, pe care-l bat ploile și ninsorile, nu ăla care doarme 'n căldură, lângă țita boresii...

Da mai e și-alt cântec, domnișorule, care mi-se potrivește acum mie: „Fosta-i Moane, când ai fost, și-ai rămas un lucru prost...” o hodoroagă veche... nu mai ai ce face cu ea!

...Hăi, domnule! Viața asta-i numa o părere. Stat-ai dumne-neata v'odată noaptea, în beznă, când nu-ți vezi nici deștiu?! Numa odată trăsare fulgeru pe ceriu, de-l luminează ca ziua la ameazi. Așa-i viața omului: un strop de lumină — și-apoi vine o noapte lungă... supt pământ.

Hăi-hăi — Doamne! Par'că numai eri, mă jucam în năsip de-a zala și iacătă-mă 's de obzeci de ani: cu păru ca varu; cu junghiu supt coaste; dinții i-am îndreptat pe Olt în jos; baba mea, să-raca, de douăzeci de ani zace întinsă 'n progadia bisericii; fata-i fugită în București, la un grec; fecioru o rămas de *uric* la tunari, c'o boală de cal năravit l'o izbit într'o zi cu potcoava 'n capu pieptului... nici vai n'o mai zis!... acolo 'n grajdii și-o dat, bietu copil, sufletu.

Acuma 's singur în lume. Noroc cu cucu din pădure! El mi' cocoșu, care mă scoală dimineța.

Din „Turzùn” s'auzi sunând prelung țeava puștii „òbăria-gărului” Bârlea: tu-tu-tuuu!

— Auzi? O fi doborît careva, vieru — face nenea Mon — ori te chiamă, ortacii la ujină!

— Se sună întâlnirea 'n „Poiana Cății”, nene Moane. Trebuie să mă trag acum și io la deal...

În ochii lui Mon se 'mpânzește o roureală:

— Când mai dai oare pela mine?

— Poate la anul, nene Pantilimoane.

— La anu, nu crez să ne mai vedem! Sorocu meu îi tot mai scurt! Azi-mâne 'mi bate Ghiță, măsariu, cuiele la cap, după el vine popa *Nică*, cu „Vecinica lui pomenire” și 'n deal m'a-șteaptă *Cârcea*, gropariu cu sapa și lopata, să tragă brușii peste mine... Noroc bun lume... și pace sufletului tău, Moane... Din țărînă ai pornit și 'n țărînă te-ai întors... Hei domnișorule... hai, să te trec dar Oltu, îndărăt, că-ți mîncă careva din tovarăși salamu de Sibii!

Coborii în luntre tăcut și 'ndurerat, iar Mon prinse a o împinge lîn spre celălalt mal... Într'un târziu întrerupsei tăcerea, întrebându-l:

— Ce ți-s dator, nene Moane, pentru trapădul dumitale?

El zimbește c'o finețe aproape imperceptibilă — deliciosul zimbet de moșneag:

— Spusu-ți-am v'odată, cum m'o plătit *Hici*, țiganu din *Jimbor*?

— Ba.

— Hm! Aveam un topor fain, nou-nouț... chiar scurtam niște cracuri pentru mămăligă,... numa vine Hici, potcovariu din *Jimbor*, să-l trec Oltu, cătră casă. Da până una-alta, ia țiganu toporu, se uită la el, și numa se 'ntoarce către mine :

— Măi Moane... cât m'ai trecut, cât nu m'ai trecut ; cât ți-am plătit, cât nu ți-am plătit, — să-mi dai să-ți oțlesc săcurea asta faină, să mă pomenești, măi Moane!

N'am ce lucra și-i dau toporu...

— Și ți-l'a ascuțit ?

— Ascuțit... că de-atunci nu l-am mai văst, nici pe țigan, nici toporu... Da nu-mi pare rău, că-l și pomenesc, de câte ori tai lemne...

Impotmolirea luntrei în lutul clisos, mă scoate din echilibru, vestindu-mă, c'am sosit la mal.

— Iacătă-te iar dincolo !...

— Poftim, nene Moane, să ai de-un rachiu ! — și-i apăsai moșului două coroane 'n palmă.

— Să nu mai fi umblat !... ce să fac cu banii ?... nu mai cumpăr, nu mai vânz...

— Da tăbac nu-ți iei ?

— Nu ! Capăt dela sat : săptămâna și pachetu.

— N'am știut nene, c'o să dau azi pe la dumneata, că-ți cumpăram zece pachete. Da-ți aduc când oiu mai veni.

— Să nu mă uiți și dumneata ca Hici !...

— Nu te uit, nene Moane... domnii 's cam mincinoși, nu-i vorbă... da tot nu-s chiar țigani...

— Rămâi cu bine, nene Moane !

— Să umbli sănătos, domnișorul...

Și Mon pornește domol, cu „barca“ lui, spre cellalt țarm...

Minunat moșneag ! Senin și 'nțelept, ca un filozof din vechime.

Mercheașa, 1911.

A. P. BĂNUȚ.

Spre o eră nouă!...

De Horia Petra-Petrescu.

Iarăş l-am auzit povestindu-mi cu o vervă satanică cum se războieşte cu potrivnicul său. Mi-a împuiat din nou urechile cu fel de fel de amănunte, cum se subminează reciproc, cum își trimit vorbe înveninate, cum se boicotează familiile, chiar, până într'a treia spiță, cum și-au cumpărat fiecare fițuica sa de gazetă locală și cum se bombardează, trivial, în fiecare săptămână, de ziua Domnului, Dumineca, cu fițuicile astea.

Și Duminecă îi văd în biserică, cum se ploconesc în fața altarului și cum ridică ochii în sus, ca și când ei ar fi heruvimii-heruvimilor! Aăh!

După ce l-am ascultat o jumătate de oră, fără ca să-l intrerup, aștepta el să aplaud avalanșa de răutăți și de bătăranii. Eu tăceam.

Atunci a căscat el ochii mari și, cu mâna stângă, netezindu-și barbisonul, m'a întrebat: „Ei, ce zici”?

— „Ce zic? Zic că-i *păcat* de timp”!

Ca și când ar fi căzut o bombă asupra capului său. Cum? Nu voiam să spun „aferim” la toate năzbâtiile debitate? Asta era culmea!

— „Da, păcat de timp!” am repetat eu „Un intelectual ce se respectă are *altă* misiune în zilele noastre! Ar trebui să-și dea toată truda, toată energia de care este dânsul capabil, să inchiege rândurile și nu să le distrame”.

Ochii lui îmi spuneau: am căzut dintr'al șaptelea cer.

— „Și adecă cum? Să mă las călcat în picioare de dlui”? Aici îi clocotea în ochi o ură păgână.

— „Nu, Doamne ferește — dar să vă indeletniciți, și dta și dlui, cu *alte* probleme, mult mai mari, mai nobile, mai grave, mai vitale”!

Ei, asta a trecut marginile buneii-cuviinți din partea mea, în ochii lui!

Era p'aci-p'aici să cad în disgrație totală. Și tot am ținut piept cu fulgerele de Jupiter tonans.

— „Dta“, începu el, „dta ești tot cu aplanarea, cu nivelarea asperităților, cu incunjurarea atacurilor pățimașe.“

— „Da“.

— „Dta tot cu mieluşelul Domnului. Lumea e alta, dragul meu. Lumea e — “

— „Atunci de ce te mai închini în fața altarului și te rogi de Domnul să aducă pacea pe pământ“ ?

— „Pacea! Pacea! O vorbă! Cât timp vor trăi doi oameni pe pământ se vor dușmăni, se vor invidia, se vor...“

— „Vor ajunge fiare sălbatice, vrei să zici. Eu cred, domnule dragă, cred cu toată tăria că pe cărarea apucată de dta și de potrivnicul dtale n'o să ajungeți la creangă verde. Dta și — dlui, oameni cu studii academice — să ți-o șoptesc așa, la ureche, — nu vă este rușine să dați un exemplu atât de trist celorlalți?! Asta este educația academică, pe care ați câștigat-o pe prețul a mulți ani de studiu“ ?

— „A! Ajungi Catone, moralistul“ !

— „Nu vreau, nici nu pot să fiu ca el — dar te întreb: nu e o risipă de energie revoltătoare la doi a-ca-de-mi-ci ca dvoastră? După războiu, după baia aceasta grozavă de sânge, te-ai fi așteptat ca *alta* să fie conduita a două liințe, cari cugetă“.

— „Ei, ce-ai fi făcut dta?“ mă întrebă malițios, ca și când tonul de dascăleală l-ar întărâta, să-mi dea un perdea, numărul unu.

— „Mi-aș fi spus așa“ — am început, categoric, fără să clipesc din ochi, „fiecare sfert de oră e scump! Zece vieți să ai să te umpli de tot ce este frumos și înălțător și să dai și mai departe, semenilor tăi, ceea ce ai simțit tu. După spăimântătoarea lecție, dată omenirii întregi, mi-aș fi pus ca țintă a vieții să curăț atmosfera de toate miasmele și nu să o înrăutățesc cu înțepăturile, cu infamiile mele“.

Tocmai zării un ziar de mare tiraj, cu caricaturi corozive pe pagina întâi, lângă stimabilul meu interlocutor. Cu o jumătate de oră mai înainte l-am prins cum „savura“ caricatura, care dădea în târbacă pe alți cetățeni de ai țării și mi s'a înfipt, ca un stilet, în inimă, întrebarea dureroasă: dacă domnul acesta poate râde cu atâta poftă de stângăciile altora și își freacă mâinile satisfăcut — cum vor rânji semidoctii, cari vor ceti, cu sutele de mii, cotidianul, acesta și ce atmosferă se pregătește în țară?!

— „Ei, și adicătelea cum? Ce crezi dta — cu ce să ne ocupăm noi, intelectualii zilelor noastre? Care-i părerea dtale sacrosanctă“ ?

— „Nu sacrosanctă — ci omenească“ !

Pe masă se mai afla o altă publicație. Aceasta mai voluminoasă — un număr jubilar, de zece ani de existență, al unei reviste franceze: „*L'Europe nouvelle*“ (Europa nouă).

Și am luat în mână numărul acesta și l-am arătat românilui meu. Nu m'am sinchisit deloc de privirea lui, care părea că-mi spune respicat: „iară îmi vine cu streinii, cu frantujii lui!“ , ci am despăturat numărul de 200 de pagini și am început să citesc :

„Etapale reconstruirii europene și opera „Europei nouă“, 1918—1928. Popoarele desrobite acum zece ani serbează aniversarea recentei lor independențe. Zece ani de decepții, de speranțe, de efortări pentru a repara ruinele, pentru a șterge urile, de a construi, în mod penibil, noul edificiu al păcii“.

„A“ ! am întrerupt eu. „Va-să-zică : și 'n alte țări decepții, și 'n alte țări luptă împotriva urilor meschine, ca să se reconstruiască ceva valabil, ceva trainic ! Nu e numai la noi greutatea construirii ! Dar să vedem cum își dau osteneala alții să ridice ! Metoda recomandată de „Europa nouă“ este aceea a „științii păcii“, fondate pe „cunoașterea exactă a faptelor și a înțelegerii reciproce a popoarelor“.

Acest „examen de conștiință politică“ l-a urmat revista, servind „un public de elită, dar nu de specialiști“, cu date dela sursă, autentice, cu articole scrise de condeiele cele dintâi, cu peste 4000 de documente. Pentru o Europă nouă, mai bună, mai luminată, mai umană.

„Și pentru ce a militat revista ? O scrie în articolul prim : „In ordinea politică : consolidarea păcii printr'o muncă eficace a Soc. Națiunilor, dezvoltarea rețelei tratatelor și acordurilor, reluarea relațiilor cu Rusia, înțelegerea Germaniei, consolidarea democrației în Europa centrală. In ordinea economică : dezvoltarea schimburilor internaționale, organizarea rațională a producției și a muncii, desăvârșirea reformelor agrare. In ordinea financiară : stabilizarea finanțelor și a monedei în toate țările încercate de războiu, cooperare tot mai strânsă a instituțiilor de emisiune și a piețelor. In ordinea umană : ajutorul înfometaiților ruși, a refugiaților și a sinistraților din întreagă lumea, instrucția populațiilor de analfabeți, libertățile muncitorești, cooperarea tuturora pentru o mai fericită bună-stare a fiecăruia“.

— „N'ar fi cu cale, domnul meu“, am întrebat eu pe cel cu luptele homerice, „n'ar fi cu cale ca *astfel* de teme să vă preocupe și pe dvoastră, academicii, și ca soluții recomandate aici, după ce le-ați cântărit, să le lansați și în mijlocul populației românești, care așteaptă directive sănătoase și nu sporovăială de precupețe, cari își dau — iartă-mi expresia — poalele peste cap,

Viața bisericească a Românilor din Țara Oltului.

Note istorice

de

Ștefan Meteș,

director al Arhivelor Statului din Cluj,
membru corespondent al Acad. Române.

(Urmare).

Atitudinea vrednică de aspră condamnare a acestui preot, apoi episcop, pretins și el Român, față de Românii ortodoxi a făcut să-și câștige dușmani neîmpăcați, cari au favorizat răspândirea credinței, că episcopul Pataki a fost otrăvit, murind încă relativ tânăr, abia de 46 ani.

Despre felul cum Pataki a luat biserica lui Brâncoveanu vom vorbi pe larg mai departe, când vom studia viața bisericească din orașul Făgăraș.

Aici vreau să relev numai teama ce era, că Criștof Voicul delegatul român la Viena al Brașovenilor și Făgărășenilor, — care-și pretindeau biserica lui Brâncoveanu, — va fi omorât, fiindcă 1^{1/2} an a luptat în Viena, pentru drepturile bisericești ale Românilor ortodoxi. Două scrisori ale protopopului Florea Baran din Scheiul Brașovului adresate, în 1 și 6 Maiu 1725¹⁾ delegatului din Viena Criștof Voicul, ne lămuresc complet la ce primejdii se expuneau cei cari îndrăzneau să caute, fie și pe cale legală, apărarea legii românești vechi în contra unui vlădică unit, care vedea fericirea poporului român numai exclusiv în schimbarea credinței după sfânta dorință a papei dela Roma și a împăratului din Viena.

Părintele Florea scrie în prima scrisoare într'ăltele: „... te socotește cu cine vii, căci precum pricep multe pisme au toți, căci nu ne plecăm lor, ce te păzește, ca să nu încapi la primejdie, căci, văzând că cu dreptatea nu ne pot birui, să nu cumva să ispitească asupra D-tale cu vre-un rău...” Iar în a

¹⁾ Stinghe, *Documente privitoare la trecutul Românilor din Scheiu* (1700—1783), I. Brașov, 1901, pp. 128—30, Nr. LIII—LIV.

doua vorbește mai pe larg: „...Să mai silești a sta, doar va da milostivul Dumnezeu, de se va isprăvi și cu lucrul bisericei Fog-[gărășului]... și-acum zicem Dumitale, ca să te păzești unde vei mânca bucate și de beutură, să nu mănânci cu fiecine, și mai ales să cumperi bucate din târg, și nu tot dela un loc în toate zilele, că noi ne foarte temem, să nu puie vre-un gând rău asupra dumitale, văzând cum stai pentru noi împotriva vlădicăi (Pataki) și căci cade lucru cu rușine legilor“. Pentru întorcerea lui Voicul spre casă, iată cum îi fixează drumul, ca nu cumva să fie omorât sau să i se fure „dreptățile împărătești“ ce credea că le va aduce: „Pentru venire, când ar da Dumnezeu să te gătești să vi, iar să te foarte păzești, sau să vi cu armenii (negustori) pe dincoace de Dunăre. de vei găsi oameni de ispravă, sau să zici că vi încoace și să apuci spre Gratz, sau vinde caii și să te puii pe poștă, sau lasă feciorul cu caii înainte la Buda sau la Vatz, până vei veni acolo cu poșta, și de acolo te va învăța Dumnezeu ce vei face. Inșă cu o cheltueală din conac în conac, să iei „confui în loc de soție, zicând că nu ști calea, măcar până în Cluj și de vom avea știre de mai înainte, acolo sau mai înainte voi ieși 23 de noi înainte, că în toate chipurile și aici și pe cale cu mare meșteșug să te porți, că vicleniile lor le pricepi“. Diploma însă de restituire a bisericii s'o aducă.

VI.

În cei vreo 20 de ani de stăpânire austriacă (1718—1739) asupra Olteniei din Țara Românească, Românii ortodoxi din ținutul Făgărașului au fost sub jurisdicțiunea episcopului din Râmnicul Vâlci, neavând propriul lor episcop în Ardeal decât la 1761, ceea ce a slăbit mult ortodoxia aici, unde abia în 1788 episcopul Ghedeon Nichitici va face o ștearsă vizitație canonică, cum vom vedea.

După ce au văzut Românii ort. din țara Făgărașului, că intervenția directă la guvernul ardelean și la Împăratul din Viena nu le aduce nici o dreptate în ce privește păstrarea legii lor strămoșești, au început să se adreseze altor persoane importante de legea lor, în credință, că pe această cale vor avea bucuria triumfului dreptății lor legitime, care a fost nesocotită și călcată în picioare într'un mod brutal.

Anchetele făcute în mijlocul poporului, cum se va arăta mai departe, ca de exemplu cea din 1745, dovedesc că Românii de aici, aproape în totalitatea lor, stăteau neclintiți în legea lor ortodoxă¹⁾. Conscripțiile: din 1733, a episcopului Inocenție Klein²⁾

¹⁾ Vezi Dragomir, *Istoria desrobirii religioase*, pp. 158—9 și Bunea, *Episcopul Klein*, p. 192.

²⁾ Publicată de Bunea, *Episcopul Ioan Inocențiu Klein (1782—1751)*, Blaj, 1900 pp. 302—415 și de N. Togan în revista „*Transilvania*“, Sibiu, 1898, Nr. 9—10 pp. 169—213. — În 1734 episcopul Klein face o cercetare în 40 sate făgărașene, constatând 22 preoți ort., deci un progres al unirii față de 40 preoți ort. din conscripția din 1733, cf. Bunea, *Episcopul Klein*, pp. 134—5.

și din 1750, a vicarului episcopiei unite Petru Paul Aron,¹⁾ cum am dovedit și altădată²⁾ și vom dovedi și aici mai jos, sunt false în partea lor cea mai mare. E explicabil din partea episcopilor uniți, — cari cereau într'una drepturile promise pentru uniți, — dovedirea prin conscripții, că numărul lor creștea extraordinar, ba că aproape toată preoțimea, cu nația cu tot, e convertită la legea Împăratului. Numai cât Viena nu se lăsa convinsă de astfel de conscripții ireale, ea avea mijlocul de a face controlul fa față locului, dovedind netemeinicia datelor episcopilor uniți.³⁾ De aici neîmplinirea privilegiilor promise și amânarea lor, încât pe însuși episcopul Inochentie Klein la exasperat, declarând în 1737, contelui Toroczky, președintele comisiei dietale, aceste cuvinte foarte precise: „Eu și clerul meu m'am unit, cu condiția, de-a obține acele beneficii și foloase de care se bucură romano-catolicii, altmintrelea dacă nu ni se dau, ne-am face chiar Turci“.⁴⁾

O comparație între conscripția din 1750 a vicarului Petru P. Aron și cea din 1761 a generalului Buccow, ne dovedește clar cât de false sunt cele ale vlădicilor Klein și Aron.

La 1750 sunt în Țara Făgărașului: 95 preoți uniți cu 19010 credincioși, 28 preoți ortodoxi cu 3725 credincioși, 46 biserici unite și 12 ortodoxe⁵⁾, iar în 1761 sunt 107 preoți uniți cu 2360 credincioși, 145 preoți ort. cu 26720 credincioși, 23 bis. unite și 40 biserici neunite⁶⁾.

BCU Cluj / Central University Library Cluj VII

Plângerile contra asupririlor îndurate pentru legea strămoșească și cererea de sprijin contra asupritorilor se îndreaptă către Mitropolitul sârbesc, Arsenie din Carloviț, căruia îi spuse cu graiu viu toate durerile ortodoxilor din Țara Oltului, măcelarul Ioan Oancea din Făgăraș. Urmează acum cererea de ocrotire în scris, adresată din Făgăraș, la 28 Noemvrie 1747, Mitropolitului din Carloviț⁷⁾:

„... Noi dintru începutul credinții noastre, cu moșii, cu părinții noștri, ne-am pomenit întru dreapta dogmă a pravoslavnicii

¹⁾ Publicată de Bunea în „*Transilvania*“, XXX, Sibiu, 1901, Nr. 9, pp. 237—292.

²⁾ Vezi studiul meu despre satul Geomal în *Transilvania*, 1921, Nr. 10—12.

³⁾ Dragomir, *Istoria desrobirii religioase*, p. 134.

⁴⁾ Episcopul unit Grigore Maior prezintă 2 statistice despre marile progrese ale unirii între Români dela 1768—82, pe care cei din Viena pe urmă le află că sunt false. Cioban V., *Statistica Românilor din Ardeal din 1760—2*, Cluj, 1926 p. 6.

⁵⁾ Bunea, *Statistica Românilor din Transilvania din 1750 în Transilvania*, Sibiu, 1901, pp. 245—6, 392.

⁶⁾ Cioban, *Statistica Românilor din Ardeal la 1760—2*, pp. 61—2; publicată cu lipsuri și deosebiri cea privitoare la districtul Făgăraș din 1761, și în Iorga, *Scrisori în inscripții ardeleni*, II, București, 1906, pp. 216—219.

⁷⁾ Publicată cererea în *Revista teologică*, V. Sibiu, 1911, pp. 262—3 și Dragomir, *Istoria desrobirii religioase*, I, Sibiu, 1920, pp. 65—7 no. 44.

noastre credințe, a sfintei biserici a răsăritului : a legii grecești, drepți, neclătiți, nestrămutați ne-am ținut credința noastră și și de acum înainte iar rugăm pe milostivul Dzeu, ca să ne întărească mintea și inima și gleznela picioarelor noastre, ca să nu ne clătim sau se rătăcim din pravoslavnica noastră credință... fiind că niște oi fără de mai mare păstor și ca o corabie fără de ocăr-muiitor, impresurându-ne valurile protivnicilor credinții noastre cești pravoslavnice ; și noi ne mai putând cu acelea valuri a ne mai lupta, cădem rugându-ne noi orășenii cești neuniți împreună cu preotul nostru ca să ne cuprinzi și pe noi sub aripile Prea Sfinției tale, precum ai primit și pe dumnealor orășanii dela Șchiaii Brașovului sub aceea stăpânire, în care se află dumnealor, ne rugăm și cu toată inima noastră poftim ca să fim și noi, fiindcă avem și direpți dela prea înălțații împărați... pentru aceia cădem rugându-ne milei Prea Sfinției tale a fi și cu supunerea credinții arhipăstorii tot sub o stăpânire ; a pomeni preotul pre Prea Sf. ta, după cum a pomenit și până acuma și deacuma înainte ; și a da cele ce să vor cuveni, dăjdi, Prea Sf. tale la epitropul ce vei avea în partea țării noastre, să aibă a stăpâni și a purtarea de grijă și nouă, și noi cu toată inima noastră suntem prea plecați ascultători și bucuroși cu tot sufletul nostru a împlini poruncile Prea Sf. tale. Numai... să avem ajutorul și milă Prea Sft. tale cu noi, ca să ne fie de apărare despre partea protivnicilor noștri, care ne supără foarte tare pentru credință. Că mare bucurie a cuprins inima noastră, a toată creștinească obște, dacă ne-a spus dumnealui jupân Ioan Oancea, pentru mila și blagoslovenia... care o ai trimis nouă tuturor. Așisderea și tot împrejurul cetății Făgărașului, adecă toată partea neunită, și împreună și sfintele schituri adecă mănăstioarele cari sânt pre sub poalele munților, toți ca niște fii smeriți cu toți împreună... cu lacrimi ferbinți ne rugăm... ca să ne umbrim sub aripile Prea Sf. tale și ate avea de cap și stăpân nouă, obștei neunite... toată osteneala ce vei face pentru cu toată inima vom răspletio...¹⁾.

Iscălesc cu numele 92 negustori, meșteșugari, 1 tipograf Velciu Ilica și alți credincioși, apoi satele : Poiana Mărului popă 1, Holbav popă 1, Mândra popi 2, Toderița popă 1, Sebeș popă 1, Sâmbăta de sus popi 9 și schiturile : la Comăna de sus 1, la la Șinca 2, la Șercăița 1, la Recea 2, la Bucium 1, la Dejan 1, la Breaza 1, la Sâmbăta de sus 2, la Drăguș 2, la Arpaș 1, la Școrei 1 și la Porumbac 1.

Jupânul Ioan Oancea, e un om neobosit și un devotat al bisericii sale, pentru drepturile căreia merge la Viena, de unde întorcându-se e arestat și ținut 2 ani în temniță²⁾. Doi negustori :

¹⁾ Vezi despre discuțiile dintre ortodoxi și uniți în Făgăraș. Dragomir. *Istoria desrobirii religioase*, I, p. 47 no. 36 (din 28 Iunie 1745, ordinul guvernatorului I. Haller din Sibiu).

²⁾ Dragomir, *Istoria desrobirii religioase*, I, p. 101 no. 65.

Nicolae Șomnoi și Enache Arpași din Făgăraș, cer din nou, în 28 Octomvrie 1749, ca să fie luați ortodoxii din acest oraș sub grijă noului Mitropolit sârbesc Pavel Nenadovici, căci „în unie n'am fost amestecați nici decum, cum mai pe larg te vei fi în-inștiunțat Prea Sf. ta de protopopul Eustatie din Brașov, care ne știe toată rânduiala dinceput" ¹⁾. Tot din acest an e o altă rugare iscălită de jupânul Ioan Oancea și de 5 preoți din Săliște și Galeș către Mitropolitul sârbesc, în care să jăluesc în aceste cuvinte mișcătoare ²⁾:

„... Ne-au scornit vină și ne și silesc și zic că am fost uniți, și n'am fost, nici sântem. Când a venit unia bine știm, că au venit la 1700 în zilele lui Atanasie episcopul, cum au venit îndată au strâns sobor la Beligrad și acolo au vestit unirea. Și așa au vestit de pitulat, cu cât fiind popii noștri neinvățați, n'au priceput, iară noi mireni am întrebat alte neamuri, și ne-au spus că-i stricăciune și ne-am ales brașovenii și *făgărășenii* și noi ceilalți am dat instanție cu proteștație, cum că noi nu primim unia. Atunci s'au sculat paterul care era lângă vlădica Bărăniaiu, s'au sculat cu bătaie să ne bată, că ce nu primim unia. Atunci ne-am ales 6 oameni, doi din Brașov, *doi din Făgăraș* și 2 dela Săliște și am trimis la învățatul împărat Leopold și ne-au dat privileghiu foarte mare, cât nimenea să nu ne silească, nici nu ne-au silit. După aceia au venit al doilea episcop Ioan. Noi având dereptate, nime să nu ne silească popii noștri la unie, nice nu-i au silit. Iară ducându-se la Becui, au venit țarcălași prin sate și au zis: *popii care vor fi uniți să nu dea porție împărătească*, atuncia popii au zis unii că sunt uniați, iară care au fost cu frica lui Dumnezeu, au zis că ei nu sunt uniați, mai bine or da porția și nu s'or uni și până atuncia am întrebat pe cei ce zic că sunt uniți și de o sută de ori, și am zis rogu-vă să nu care cumva să fiți uniți. Ei au luat vin și pită atunci și s'au pus în ghenunche și s'au jurat că ei nu sunt uniți și au și afurisit, cumcă ei nu sunt uniți, nice lor unire nu le trebuie. Apoi noi am crezut. Iară viind vălătașul au zis că au fost și-or fi uniți. Iară noi am zis fiți cu Dumnezeu, că nouă nu ne trebuia, că nouă popi afurisiți nu ne trebuie, jurându-vă voi că nu sunteți uniți și acum mai ziceți, că sunteți și ați fost. Noi vom ținea popii noștri cei după lege care n'au fost, nice vor fi uniți. După aceia s'au sculat popii cei uniți și s'au dus la domni. Și ne-au părît s'au mințit, că noi am fost împreună cu dânșii și n'am fost nice vom fi. Și ne-au pus supt birșag și ne-au prins pe noi mai mult de 300 de oameni, tot fruntea și noi am feleluit că *nu ne vom uni, sântem gata să nê aduceți muerile și copiii, să le tăiați capetele, apoi nouă, că știți maria voastră, bine că omul nu-i slobod cu trupul*,

¹⁾ *Ibid.*, p. 84 no. 57.

²⁾ *Ibid.*, pp. 86—88 no. 59.

dară este cu sufletul. Apoi ne-au slobozit și ne-au pus supt birșag mare cumplit și încă și supt bătae. Iară noi văzând pedeapsa trupului am trimis în trecutul an la înălțata crăiasa să se milostivească, să nu ne silească, ci să ne lasă în legea noastră și de birșaguri, crăiasa n'au știut nimica... Ne-a dat numai decât poruncă și așa au poruncit cu a cui știre ne a tras pre noi atâta birșag și ne silește la unire, că așa feleluieste înălțata crăiasă și zice așa: nu m'am pus eu craiu țării ca să stric legea cuiva, ci să întăresc.

Văzând Domnii porunca crăiesei, numai decât au prins omul nostru, anume Ioan Oancea, și l-au bătut în chiară și l-au băgat în timnița cea de pierzare. Și au oprit, nimeni la dânsul să nu meargă, nice găzdoia sa să nu meargă, nici bucate nimeni să nu-i dea, numai timnicerii câte puținea pâne și apă... Noi plângem din adâncul sufletelor noastre și ne rugăm să te milostivești Prea Sf. ta să ne izbăvești sufletele noastre... Orice vei cheltui, cu mare iubire vom întoarce Prea Sf. tale și cu mare mulțămită, numai să rămânem fii ai Sfinției tale...".

VIII

În vremea când în această regiune a Făgărașului, toate forțele erau angajate în luptă pentru legea românească și când se bătea la toate ușile celor mari și tari pentru ajutor și dreptate, vedem, că din acest mediu pasionat de apărarea curajoasă a credinței strămoșești, răsare un preot mai cărturar, care apără în scris ortodoxia cutropită și batjocorită fața de lege cea noua a uniților cu Roma. Scrierea aceasta de cuprins teologic-apologetică are titlul „*Intrebări și răspunsuri pentru legea a treia, ce s'au izvodit și s'au numit adecă uniia în Țara Ardealului*” și e scrisă, în 1746, de popa Vasilie din Țara Făgărașului¹⁾, care nu poate fi altul decât popa din Sâmbăta de sus, ajuns apoi și egumen la mănăstirea din acest sat sub numele Visarion²⁾. Fiu al popii Ionașcu, părintele Vasilie, avea relații cu călugării din Țara Românească, pe unde va fi fost și a învățat carte. Cărticica aceasta de polemică, ne spune autorul, că „a fost trimisă în Țara Românească din puncturi în puncturi”; a avut o largă răspândire, nu numai între preoții și călugării din cele peste 20 mănăstiri și schituri făgărășene, ci și în Principatele române, unde au fost descoperite cele două manuscrise, în mănăstirile: Căldărușani din Țara Românească și Neamțu din Moldova. Regretabil că manuscrisul nu s'a tipărit la timpul său, provocând discuții, cari ne-ar fi lămurit mai deplin aceea epocă de frământare în jurul legii părintești. Popa Vasilie, într'o formă populară, cu mult entuziasm apără credința bisericii ortodoxă, prezentând pe călu-

¹⁾ Publicată în revista *Biserica ortodoxă română*, VII, București, 1883, pp. 497—515.

²⁾ Vezi mai jos la satul Sâmbăta de sus.

gărul Visarion Sarai, ca un om trimis de Dumnezeu, că să mântuiască pe Români de legea eretică a Romei. Cartea se prezintă ca o discuție între uniți și neuniți, și afirmațiile celor dintâi sunt combătute cu multă pricepere; dovezile sunt luate numai din cărțile de ritual și sinaxare, expunere ici coala nu e lipsită de zeflema cu unele exagerări, caracteristice unor astfel de cărți cu misiune de a câștiga simpatia populară în straturi cât mai largi. Așa cum ni s'a transmis această cârtică de polemică, se poate spune, că pentru epoca sa părintele Vasilie, a fost unul dintre cei mai învățați preoți și că scrierea lui răspândită prin copii manuscrise a adus reale servicii apărării și întăririi credinței ortodoxe în Ardeal în luptă cu puterea statului împărătesc și papal.

* * *

Când se ivi furtunoasa „revoluția religioasă” condusă de fanaticul călugăr Sofronie din Cioara, care timp de vre-o 3 ani, în 1759—61, a zguduit din temelie brutală stăpânire ungurească, — Românii din Țara Oltului au fost între cei dintâi, cari au luat parte în masă la acesta mișcare. În 53 de sate din 61, Românii ortodoxi au luat cu asalt bisericile și moșiile bisericesti dela uniți, făcându-se din nou stăpâni pe ele¹⁾. Pe urnă numai prin o înțelegere reciprocă, voită sau silită, s'a ajuns la situația relatată și de conscripția lui Buccow 1761, adecă la 40 biserici ale ortodoxilor și 23 ale uniților²⁾. După un act din 13 Iunie 1761³⁾, „împărțeala bisericilor s'a așezat... cu această socoteală, ca în acele sate, în care se vor slobozi bisericile neuniților, toate moșiile bisericesti, ca să se hrănească dintrînsele se dau popilor uniți, dară iarăși cu aceea socoteală, precum cu vremea de se va face între aceste sate biserică pe seama uniților, toate acele moșii mai sus numite bisericesti să se dea îndărăpt bisericilor celor unite, pe care lucru popii cei uniți, care se vor hereni dintracele moșii bisericesti să facă scrisoare de mâna lor, și cu iscălitura episcopului Aron, întărită și să se dea comisiunii crăiești” ...

În Martie 1761, era mare teamă în Făgăraș, că revoluționarul călugăr Sofronie, va sosi aici pentru ca să ia dela uniți biserica lui Brâncoveanu. Oficialitatea ungurească a cetății, tremura de frică, și în 9 Martie, cere îndrumări dela guvern, ce să facă. Guvernul, care nici el nu e deloc mai viteaz, răspunde, în 11 Martie, cu blândeța cauzată de împrejurările grele, că lui Sofronie să nu i-se opui cu forța, dată fiind situația nesigură și

¹⁾ Bunea, *Episcopii Petru P. Aron și Dionisie Novacoviți*, Blaj, 1902, pp. 169, 175—7.

²⁾ Cioban, *Statistica Românilor din Ardeal*, p. 62.

³⁾ Pușcariu, *Fragmente istorice despre boerii din Țara Făgărașului*, Sibiu, 1907, pp. 605—7 no. CLI.

cu războiul cu Prusia, ci să căute să-l convingă cu cuvinte frumoase, ca să se obțină dela o astfel de faptă, care ar supăra foarte mult pe M. Sa Regina Maria Terezia. Dacă călugărul nu va ceda acestor cuvinte de pace, atunci magistratul să raporteze guvernului faptele ¹⁾.

N'avem nici o știre precisă despre prezența lui Sofronie în Făgăraș, dar știm că oameni de ai lui de fapt au luat dela uniți biserica lui Brâncoveanu, și anume: meseriașii și negustorii din Făgăraș Nițu Petrașcu, Ioan Onca, Mateiu Isac, Ignat Arpași și alții, cu poporul, înarmați cu băte și alte instrumente, au luat cu forța cheile dela protopopul unit Vasilie Barányi și au ocupat biserica Sf. Niculae, pe care le-o răpise episcopul Pataki, cu aproape 40 de ani în urmă ²⁾. Biserica însă fu scurt timp în stăpânirea vechilor ei proprietari, deși, însuși prințul Constantin Brâncoveanu intervine, în 29 Maiu 1761, la generalul Buccow, ca acest locaș sfânt, zidit de unchiul său, să rămână și mai departe ortodoxilor ³⁾.

Comisia aulică hotărăște ca biserica lui Brâncoveanu, să se restituie uniților. Ortodoxii se împotrivesc și nu voiesc să dea cheile bisericii nici comisiunii aulice și nici generalului Buccow, care personal venise la Făgăraș. Văzând generalul împotrivirea dărză a Românilor ort. porunci, ca în piața orașului să se ridice furci și pe răsculați să-i spânzure. Episcopul unit Aron fiind de față, împreună cu căpitanul cetății Făgăraș, contele Nicolae Bethlen, intervin la Buccow pentru viața fruntașilor resvrățiți, să nu fie spânzurați, dar cari apoi sunt pedepsiți cu bani, sau cu bătăi. Ortodoxilor nu le mai dă drept să-și zidească biserică, ba îi oprește să-și mai țină preot ort. și slujbă divină până și în case private, luându-le dreptul de a se înscrie în breslele meseriașilor uniți, dându-le voie, dacă nu vreau să treacă la unire, să poată cerceta biserica din satul vecin Beclean, a cărui biserică a fost dată ortodoxilor de acolo ⁴⁾.

Astfel au ajuns Românii ort. din Făgăraș, de li s'a luat și acea brumă de drept ce o avuseseră, de ași ținea o casă pentru slujba divină și un preot, siliți fiind să meargă la biserică din Beclean și Galați până în 1783, când li se dă drept să-și facă o nouă biserică ⁵⁾.

* *

¹⁾ Bunea, *Episcopii P. P. Aron și D. Novacovici*, p. 196 n. 2.

²⁾ *Ibid.*, p. 197 și no. 1; și Turcu, *Excursiuni pe munții Terei Bârsei și ai Făgărașului*, Brașov, 1896, p. 107.

³⁾ Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*. București, 1902, p.

⁴⁾ Bunea, *Episcopii P. P. Aron și D. Novacovici*, pp. 216—7 și nota 1; vezi și Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie*, II, pp. 343—4.

⁵⁾ Vezi mai departe la Făgăraș.

Unirea s'a întărit mult prin vizitațiunile episcopilor făcute aici de P. Aron (1761) și Gr. Maior în 1773, 1782. Sub domnia mai liberală a împăratului Iosif al II-lea, o parte din Români uniți din Țara Făgărașului, au început să se lăpede de unire, dar episcopul dela Blaj, Ion Bob, s'a grăbit să meargă la fața locului pentru a împedeca desertiunea. Iată cum ne povestește faptul Petru Maior în *Istoria bisericii Românilor*, p. 116: „După vestirea Toleranței celei dela împăratul Iosif al II-lea (din 1781) milostivește dată... unor Români din pământul Făgărașului, le veni chef să se lase de unire. — Pentru aceea vlădica Ioan Bob, merse acolo ca cu fața și cu propoveduirea să împedeca pe acei oameni de a trece la neunire, ci fiindcă zisul vlădică din fire nu are acea căutătură în față, nici acea dulceață în cuvinte, nici acea curgere în vorbă, care e de lipsă spre a îmblânzi norodul și a spori în unele ca acestea; necum să dumerească pe ceice până aci vrea să scadă dela unire, ci cu gloatele și ceilalți mărturisea, că vreau să trecă la neunire și pentru aceea poftea dela dânsul, să li se orânduiască învățătura cea de 6 săptămâni, care după decretul Toleranței e de lipsă să o audă ceice voiesc a pași dela credința cea catolicească. Atunci vicarul general Ignatie Dărăbanț, care după aceea fu episcop la Oradea-Mare, prevăzând că de va rămânea vlădica Ioan Bob, lungă vreme în pământul Făgărașului, poate nici un Român să nu mai rămână unit: îl sfătui pe vlădica să se întoarcă acasă. Care sfat ascultându-l vlădica Ioan Bob, cu grabă se întoarse la moșiile sale vlădicești în Blaj, lăsând pe zisul vicariu acolo”.

Încă două fapte importante, petrecute în Țara Oltului, vin se consolideze situația uniților din acest ținut frământat, peste 60 de ani, de lupte pentru legea românească:

1. Arderea și distrugerea, în 1761, aproape a tuturor mănăstirilor și schiturilor ortodoxe, din ordinul generalului Buccow, au contribuit nespus de mult la slăbirea elementului ortodox, fiindcă de fapt ele erau focare de agitație și de susținerea îndărătnică a credinței străbune în forma ei veche; au redus în același timp și relațiile bisericești cu Țara-Românească, de unde veniau îndemnuri și ajutoare morale și materiale.

Nimicirea acestui mare număr de mănăstiri din Țara Oltului a fost considerată, ca o crimă de neiertat și blăstămul tuturor a acoperit pe făptuitorul ei moral.

Învățătorul din Făgăraș, Andrei Șovăilovicu, scrie (în 1791) relativ la această faptă nelegiuită: „... În anul 1761, venind un general Buccow, cu mulțime de oaste și foarte cumplită, iară sălbatică asupra neuniților, s'au arătat, care au făcut milităria și au ars mănăstirile pela toate satele de pe sub margini, care era

prin păduri de se odichnea, călugări mulți și bolnavi, mulți se tămăduiau la acele mănăstiri ... Acest general fiind în Sibiu, într'una din zile a eșit la preumblare cu căruța sa și din depărtarea lui Dumnezeu, diavolul s'a apropiat și a făcut spaimă cailor lui și l'au strivit cu căruța până ce a căutat să piară ca un diavol cu moarte grabnică ... "1).

2. Iniunțarea, în 1765, a unui regiment de grănițeri în districtul Făgărașului a ajutat foarte mult întărirea bisericii unite în această regiune. Regimentul s'a compus din Români uniți din aceste 13 comune: Vad, Șinca, Ohaba, Mărgineni, Sebeș, Copăcel, Bucium, Dejani, Lissa, Netot, Pojorita, Arpaș și Vaida-Recea 2).

Multe favoruri militare, au atras noi aderenți la unire, și în acelaș timp s'a zadărnicit orice mișcare religioasă publică în senz ortodox.

X

Stola sau prestația pe care trebuiau s'o deie credincioșii preoților varia dela un ținut la altul și chiar dela sat la sat, cum vom vedea mai departe. Scaunul superior de judecată al nobililor districtului și orașului Făgăraș stabilește, în 23 Iunie 1734, o normă generală pentru prestațiile ce au se dea credincioșii români preoților lor din Țara Oltului 3). Și anume preoții primiau: pentru botez 12—14 denari, pentru înmormântarea unui adult, 10 fl. pt. a unui copil 50 denari; la Paști, dela fiecare casă câte 6 denari, iar la Bobotează, câte 3 denari, o coastă [de porc], un colac și un fuior de cânepă. Din fiecare pomană jumătate era a preotului. Pentru 1 sărindar, dacă să dea și ceară în preț de 2 fl. preotul căpăta 12 Rfl., iar fără de ceară 14 Rfl., pentru paraclis câte 3 denari, pentru molitvă câte 1 den., pentru sărăcustă 1—3 Rfl., pentru maslu 24 den., pt. sfeștanie 12 denari; pentru pomenirea celor vii în paresimi 24 den., iar a morților 28 den. În afară de acestea, preoții mai primesc și bucate și zile de lucru. Fiecare familie dă preotului câte 1 ferdelă de ovăs, câte un secerător și câte o femeie la tors într'o noapte întreagă. În unele sate fiecare cap de familie plătia popii câte o ferdelă de grâu, sau o găleată de ovăs și chiar și câte două căpițe de fân.

Evident că deosebirile de plată a stolei s'a continuat și mai departe, cu toata fixarea normei generale din partea oficialității ungurești din Făgăraș, cum se va arăta mai departe.

XI

Ne oprim puțin asupra scaunelor de judecată protopoști, cari în vechime și până în pragul vremurilor mai nouă, au avut o mare putere și importanță, fiindcă toate chestiunile, în

1) Pușcariu, *Documente pentru limbă*, pp. 343—4. Vezi despre fapta lui Buccov, continuarea spuselor lui Andrei, dascălul reproduse la Făgăraș.

2) Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, I, p. 376.

3) Bunea, *Episcopul Ioan Inocențiu Klein*, pp. 141—2.

legătură cu biserica și chiar și unele familiare, se judecau aici, și lumea pe atunci religioasă și iubitoare de biserică, primea de bună sentința acestor foruri bisericești și numai în cazuri foarte rare și grele se adresau episcopului.

Iată un interesant sobor protopopesc, ținut în Șinca-veche, în 2 Maiu 1729, la care au participat 29 preoți uniți în fruntea cu protopopul Ionașcu Monea, din Veneția de jos, aducând o sentință relativă la stăpânul de drept al unei strane¹⁾.

Documentul începe așa: „Noi săborul preoților rumânești din eparhia Făgărașului, care se începe din Cuculata, până în apa Netotului, fiind noi adunați toți în Șinca, în casa popii Aldea, pentru multe lipse și jalbe ale clirosului, dacă isprăvim poruncile ce ne sânt date înainte, precum avem obiceiul a îndrepta jalbele celor ce sânt sorociți înaintea noastră”. Arată apoi că au venit înaintea soborului: „Alde Bălanu boer din Șinca, păraș mare și cu Ioan Strâmbu boer păraș mic, și zice părașul mare sfânt săbor, pint'acea mi-au cata a soroci pe Domnia lui păraș mic înaintea sfântului săbor, că fiind noi, neamul nostru *boer ferdelaș* din capul satului, având munte și moară și alte iosaguri, pentru care se cunosc ferdelașii, așîdere și în sfânta biserică strană în care au șezut părinții, moșii, strămoșii noștri așîdere și noi”. Urmează plângerea părașului mare: „Când am fost acum în cest an a doua zi de Paști, m'am dus la biserică și șezând eu în strană, am mers la sfintele icoane după obiceiul, dacă m'am întors să merg iară în strana de unde m'am sculat, domnia lui păraș mic Ioan Strâmbul, au șezut în strana noastră și mergând eu, domnialui a sărit la mine în biserică și m'au ucis(?) de m'au făcut tot sânge și mi-au smuls părul și mi-au făcut foarte mare rușine și durere, pentru care poftesc judecată dela sfântul săbor”.

Părașul mic, venetic în sat și om lipsit de orice bună-cuviință, răspunde scurt, dar fals și obraznic: „Așa este că ne-am sfăduit, nu tăgăduesc, că e știut că strana aceea este a noastră, nu e a Dumnivoastră, pentru aceia nu te-am îngăduit să șezi întrânsa”.

Bălan reflectează lui Strâmbu cu aceste cuvinte clare, cari arată neomenia acuzatului: „Dară am făcut noi cinste cu Dumniavoastră, că ne-ați fost nănași de v'am biciluit ca pe niște părinți și văzând noi pe nașii noștri oameni bătrâni și noi fiind tineri am socotit că facem cinste căci v'am chemat câte odată în strana noastră”.

După acestea spuse și retragerea celor doi învrăjbiți, soborul căută informații precise pentru a aduce o hotărâre dreaptă și deaceia preoții zic: „Socotirăm de vreme ce sântem aici în

¹⁾ Pușcariu, *Fragmente istorice despre boerii din Țara Făgărașului*. pp. 543—548.

sat să strângem satul și bătrânii boieri și proști, ca să vedem cum vor spune și a cui este acea strană dintâiu și a cui moșie este și pe cine au pomenit bătrânii șezând într'acea strană și trimiserăm de sorocirăm pe toți bătrânii satului și boieri și proști și merserăm în biserică și aleserăm 16 oameni cari erau mai bătrâni și de cinste și mai cu vază, care nu fură nemșug cu nici o parte, care mai jos sunt scriși pe nume „și le dedem noi săborul înainte, zicându-le și arătându-le acea strană de prigoană care este din sus Stan Bârsan și din jos Erca Buzdugan“.

Protopopul sau un preot mai bătrân se adresează cu următoarele cuvinte către cei 16 bătrâni ai satului, cari au în față o lumină aprinsă, sfânta evanghelie și crucea: „Iată sântem în sfânta biserică, și dumnevoastră cu sufletele d-voastră care sunteți făgăduiți fii acestei sfinte biserici cu numele lui Dumnezeu vă poruncim cum știind voi mai drept cu sufletele voastre să ne spuneți cu dreptate, precum știți a cui este această strană din zilele bătrânilor și pe cine ați pomenit aci șezând într'ansa“.

Toți cei 16 bătrâni mărturisesc cu sufletele lor înaintea soborului astfel:

„Noi am pomenit și știm foarte din tinerețele noastre încă pe moșii părașului mare, după acea pe părinții lor și știm că este a dumnealui din moși din strămoși că dumnealor cu Bărsăneștii sânt boieri din începutul satului și au loc de moară și munte și boierșaguri, nu numai aici în Șinca, ci încă și în altele din vecini cari biruesc până astăzi, iar dumnealor Strâmbăștii nu știm de unde s'au mutat aici în Șinca, vedem că au un ștuc de munte rupt din muntele Vadului, iară în hotarele Șincăi ale noastre, nici în apa, nici în muntele, nici ferdele ca alți ferdeleși n'au dumnealor, așisderea și în strana aceasta nici o treabă n'au, ci este a Bălăneștilor, precum sunt frați cu Bărsănești în toate moșiile lor, așa și în biserică au strana unul lângă altul din începutul satului. Și-acum sfântul săbor va judeca pentru sfada și nebunia ci-a făcut dumnealui jupânul Ioan Strâmbu“.

Ascultând aceste declarații ale bătrânilor, soborul aduce hotărârea de mai jos:

„Părașul mic căci a sărit cu sfadă în sfânta biserică, după judecata sfintelor canoane s'a globi cu gloaba săborului mare cu 66 de florinți, dară văzându-și greșala fostă, să rugă de sfântul săbor, și sfântul săbor încă văzându-i rugăciunea și sărăcia să milostivi de-l ertă pe 12 fl. și strana să o stăpânească părașul mare, precum a mărturisit că au fost a dumnealor a Bălăneștilor, ci între ei care va fi mai bătrân să șază într'ansa până va veni rândul iară care va fi mai bătrân, precum este obicinuit, iară părașul mic și alți din neamul D-lor bună pace să le dea; iară cine va mai face vrajbă pentru acea strană, întâi să pue judecătorilor 25 de florinți, apoi să înceapă altă judecată. Aceasta

noi tot soborul am judecat cu sufletele noastre și după obiceiul nostru s'o întărim această sentință cu peceteile și cu iscăliturile noastre".

Urmează iscăliturile celor 29 preoți din săbor și se reproduc și numele celor 16 bătrâni boieri și iobași din comuna Șinca.

Locul fiecărui creștin în biserică era hotărât de vrednicia și de cinstea lui în viața publică și între semenii săi și de munca cheltuită pentru binele obștesc. Dacă vreun nerușinat îndrăznește să dea din coate pentru a trece înaintea altuia mai vrednic în biserică, îndată era pus la locul lui și pedeapsa se rostea neîntârziat asupra faptei nedemne. Așa a pășit boierul Ioan Strâmbu din Șinca, cum a văzut, și ca el toți cari aveau purtări necuviincioase și să certau în biserică.

La Făgăraș, în 8 Aprilie 1795, se face o cercetare de goci-manii și jurații bisericii ortodoxe cu popa în frunte contra Teodorei, soția cunoscutului negustor Enache Arpași,¹⁾ care „fiind tânără și de curând măritată, a eșit în biserică la mir, la anaforă, la evanghelie și la icoane înaintea nurorii mele (a jupănesei Semcutsi Veseloaiie), fiind nora mea mai bătrână, cu copiii căsătoriți și măritată de 20 de ani și mai bine... suntem de cinste și gazde care purtăm toate rânduelile cu cinste". Cere să se hotărască „mergerea nurorii mele în biserică după bătrânețele și vrednicia ei la cele bisericesti", față de Teodora, care „ocărește în biserică și pe uliță, nu dă cinste celor mai bătrâne, și tocmai și acum Luni a doua zi de Paști a împins dela evanghelie pe norumea și pe alte jupănese". Cooana Zoia mai aprinsă, fiind de față la această întâmplare rușinoasă, a zis cu indignare: „Nu m'a împins pe mine, că i-ar fi sărit căița din cap".

Gocimani bisericii decid, după ascultarea martorilor: „Acest lucru îl socotirăm fără de cinste, fiindcă în sfânta biserică se cade smerenie, plecare și rugăciune, iară nu ași căuta înălțare și mărime sau ceartă. Pentru aceia am ales ca Teodora să-și ceară iertăciune dela (nora Veseloaiiei) și de aici înainte să se ome-nească și să ție rândul, iară înaintea acțițelor (?) să nu îndrăz-nească la nici un fel de rânduală bisericască, că într'alt chip va urma canon greu, care va veni spre neplăcere, iară câtui despre pornirea gâlcevei în biserică sau judecat gloabe pentru amândouă ca canon bisericesc".

Era obicei vechiu aici, că mulți țerani mai bătrâni și femei mai în vârstă se retrageau cu toată averea lor la vre-una din mănăstiri, unde-și petreceau restul zilelor în rugăciuni și în bine-

¹⁾ Iorga, *Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene I* (= Studii și doc. XII), pp. 190—1 No. XVI.

faceri¹⁾. Astfel de bărbați și femei, găsim aproape la toate mănăstirile și schiturile din Țara Făgărașului. Oamenii în vechime se preocupau mai mult de sfârșitul lor, și mai ales de viața dincolo de moarte, și căutau să-și ușureze sufletul, împărțind bunurile materiale între copii sau rude, indemnându-i la bună înțelegere, iubire și viață cinstită. Nu uitau însă niciodată să dea din rodul ostenețelor lor ceva bisericii și preoției, ca să facă rugăciuni pentru iertarea păcatelor și mântuirea lor.

Așa, jupâneasa Creștina Dimoiaia din Făgăraș, în prezența protopopului ort. Bucur și a jup. asesor Enache Arpași, își face „diata”, în 17 Maiu 1775, „fiind încă în fire bună”²⁾ Se începe cu cuvintele: „După cum ne poruncește nouă Dl. Isus Hristos prin Sfintele Scripturi, zicând că tot pravoslovnicul creștin să fie gata, că nu știe ceasul când va veni moartea și va despărți sufletul din trup și va rămânea trupul pământ și în pământ va merge, — așa și eu cea mai jos iscălită, ajungând la bătrânețe și la slăbiciune, arăt cu sufletul meu, mult puțin ce am al meu, ca, după ce mă va chema Dumnezeu din lumea aceasta, să facă toți și să urmeze după cum las eu cu sufletul meu și după cum arată în jos” . . . Înșiră apoi copiii, nepoții și rudele, indicând cât și ce lasă fiecăruia, și mai notează: „Las pentru sufletul meu 300 fl. ca să-mi facă după ce mă va chema Dumnezeu șase sărindare: unul în Schei [Brașov], altul în cetate [Făgăraș], 3-lea la Sâmbăta în sat, 5-a la Gălați și al 6-lea la părintele Constantin [Ioanovici, protopopul unit]”.

În „diata” fruntașului făgărășan Pană Nergheș, din 10 Ianuarie 1787, găsim cuvintele: „. . . Să mi se facă pe urma mea îngroparea, ca la un negustor de cinste, trei pomeni frumoase și trei sărindare . . .”³⁾.

Păuna, nenorocita văduvă a lui Ștefan Vodă Cantacuzino, proprietara satului *Recea*, în testamentul său de bună și evlavioasă stăpână, din 1740, se gândește și la slugile din acest sat făgărășan, cari au servit-o cu devotament, și pentru ei scrie rândurile: „. . . Mai ordon și dispun ca fiul meu Constantin, să se îngrijască după moartea mea de slugile ce m'au servit cu credință, de Bucur, Catinca și Copila Stanca, etc., ca să nu li se întâmple supărări și dacă ar vrea să se întoarcă în satul *Recea*, să le vină în ajutor spre aceasta”⁴⁾.

Frumoase și creștinești cuvinte din partea unei foste Doamne a Țării-Românești, care să gândește la sprijinul servitorilor, chiar și după moartea ei!

¹⁾ Iorga, *Scrisori și inscripții ardeleni*, I, pp. 90—1 no. CLXXIV.

²⁾ Vezi mai jos la *Scorei* și la celelalte sate cu mănăstiri.

³⁾ Iorga, *Scrisori și inscripții ardeleni*, I, pp. 188 no. IX.

⁴⁾ Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia superioară*, V, Iași, 1892, pp. 764—767.

În nici un ținut de sub stăpânirea ungurească, Românii nu s'au împărțit în măsură așa de mare de binefaceri școlii, — chiar când aceste școli urmăreau scopuri străine de neamul nostru, — ca în Țara Oltului, unde am văzut că principesa Susana Lorántfy, a întemeiat în sec. al XVII-lea cea mai sistematică și bine organizată școală, care a funcționat aproape o jumătate de veac. Apoi cele peste 20 de mănăstiri, cari împodobeau acest ținut, încă contribuiau, mai mult sau mai puțin, la pregătirea dascălilor, preoților din sate și eventual al țăranilor din ce în ce mai dornici de învățătura cărții. La 1765 se amintesc 26 de școli în diferitele sate ale Țării Făgărașului ¹⁾, cari toate lucrau cu zor pentru luminarea poporului din aceste părți. Aici se desfăceau cele mai multe cărți bisericești din tiparnițele Țării Românești; manuscrisele aveau trecere aici prin mulțimea copiștilor și a cetitorilor harnici. Școala bisericească a rodit cu bielșug, ca nicăiri în altă parte.

Arta bisericească încă a recrutat de aici iscusiți și prețuiți meșteri. Numai din orașul Făgăraș, cunoaștem 4 zugrăvi de icoane și biserici: Gheorghe Șandru, care are zugrăvit, la 1741—3, vechile biserici dela mănăstirea Cheia-Rîmețului (jud. Alba) și cea din Streiu-Sângiorz (jud. Hunedoara), Sava zugrăvește, în 1813—14, biserica din Calbor și Sâmbăta de jos, Savu Pop, la 1821, cea din Mândra, Ioan împodobește, în 1818, biserica din Sighișoara, un altul, Savu Budoiu, la 1846, cea din Cața; iar Ioan Pop, din Ludușor, zugrăvește, 1829, biserica din Rucăr ²⁾.

Biserica din Țara Oltului, în vremuri grele a căutat să facă tot binele pentru progresul poporului român.

* * *

După această expunere de ordin general asupra vieții bisericești din țara Oltului, venim acum la informațiile de amănunte privitoare la bisericile și preoții din cele vre-o 63 de sate sau parohii din acest ținut curat românesc. Va fi vorba aici numai de satele din stânga Oltului, adecă de cele cari formau vechiul district al Făgărașului.

Notele istorice le vom da, urmând ordinea alfabetică a satelor și desigur ele vor fi utile celor ce se vor îndeletnici cu scrierea monografiilor, scutindu-i astfel de o mulțime de greșeli și de osteneala cercetărilor, care de atâtea ori sunt foarte ingrate.

La urmă, ca anexă, se dă un tablou inedit cu numele și situația materială a preoților din 34 de sate din țara Oltului, în anii 1726, 1758, 1766, 1787—1789.

¹⁾ Bunea, *Episcopii P. P. Aron și D. Novacovici*, p. 365.

²⁾ Metes, *Zugravii bisericilor românești*, Cluj, 1929, cap. VI.

1. Arpașul de jos.

Cel dintâi preot cunoscut aici e popa Radu Grama, care ia zălog, la 1629, un pământ cu 35 fl., fiind martor și popa Oprea boier. Pământul rămâne zălog și la popa Avram Grama¹⁾. Popa Oprea, de neam boier, la 1 Februarie 1663, își amintește că strămoșii lui ar fi primit boieria încă dela Mircea cel Bătrân, Domnul Țării-Românești²⁾. Un preot, Ion, care e fiul popii Radu din Arpașul de jos, dă, în 1728, „pe seama sfintei mănăstiri dela Arpaș, până când va sta biserica”, o carte bisericească: *Evhologhiu* (tip. 1713). Pot pe această carte se amintește și „ereul Ion Niacșa”³⁾. Acest popă Ion cumpără în 1733 și un *Triod* pe seama mănăstirii din acest sat⁴⁾. Mănăstirea amintită la 1733—4⁵⁾ era pe moșia contelui Adam Teleki și avea după conscripția oficială din 1748: un preot Iuon, 4 călugări și 6 călugărițe. Avere: 2 boi, 2 cai, 9 vaci, 12 junci, 7 capre, 17 stupi, loc de 4 gălete pentru sămănătură de toamnă, de 3 găl. pentru sămănătură de primăvară și de 2 care de cucuruz și un fânaț de 6 care de fân⁶⁾. Aici la mănăstire era dascăl Toma, care, în 6 Noemvrie 1742, vinde un *Chiriadromiu*, cu 18 florinț, popii Stroe din Drăguș; ⁷⁾ în 1756 e un eromonah Isaia⁸⁾. Călugării acestui sfânt lăcaș, în 1746, duc o luptă aprigă contra uniților, apărând legea strămoșască⁹⁾. Constantin, dascălul dela biserica Arhanghelilor Mihail și Gavril de aici, contribue, în Martie 1777, la cumpărarea unui *Apostol*¹⁰⁾. Gen. Buccow a ars-o; pe urmă s'au făcut două chilii, cari le-au ocupat călugării ortodoxi¹¹⁾.

În 1733 credincioșii de aici, în număr de 70 familii, aveau o biserică și doi preoți, unul ortodox: Vasilie și altul unit: Maței¹²⁾. Popa Vasilie cumpără cu 15 fl., după 1742, o *Evanghelie*¹³⁾. În 1750 sunt 2 preoți uniți cu o biserică și 600 suflete¹⁴⁾.

(Va urma)

¹⁾ Densușianu, *Momente pentru istoria țării Făgărașului*, București, 1885 pp. 13—4 Nr. IV.

²⁾ I. Pușcariu, *Fragmente istorice despre boierii din Țara Făgărașului*, Sibiu 1907, pp. 87 și 335—6.

³⁾ Iorga, *Inscripții ardelenе și maramureșene*, II. (*Studii și doc.* XIII.), p. 124 Nr. 394. La 20 Iulie 1690 se vorbește de moștenirea răposatului popa *Bucur* din acest sat. Densușianu, o. c. p. 43 Nr. XVI.

⁴⁾ Iorga, o. c., p. 43 Nr. 53.

⁵⁾ Iorga, o. c., p. 43 Nr. 52—3.

⁶⁾ A. Bunea, *Episcopii Petru P. Aron și Dionisie Novacovici*, Blaj, 1902 p. 333.

⁷⁾ Iorga, o. c., p. 92 Nr. 253.

⁸⁾ Iorga, o. c., p. 43 Nr. 51.

⁹⁾ Bunea, *Episcopul Ioan Inocențiu Klein*, Blaj, 1900 p. 200.

¹⁰⁾ Iorga, o. c., p. 44 Nr. 56.

¹¹⁾ *Cultura creștină*, Blaj, 1909 p. 152.

¹²⁾ Bunea, *Episcopul Klein*, p. 368 (după conscripția episcopului Klein, din 1733).

¹³⁾ Iorga, o. c., p. 44 Nr. 57.

¹⁴⁾ Bunea, în *Transilvania*, Sibiu, 1901 (XXX) p. 245.

Mihaiu Viteazul¹⁾.

... În structura noastră sufletească de azi, îndemnurile care ne vin din trecut formează o majoritate zdrobitoare. Astfel linia de continuă ascensiune a neamului nostru nu va putea fi niciodată definită, prin elemente precise, fără studiul aprofundat al trecutului, căci viața unui popor este o continuă devenire psihologică, în desfășurarea căreia prezentul marchează o simplă etapă. Pentru a ne forma deci, o conștiință națională activă, avem un izvor de inspirație nesecat: faptele strămoșilor, gustul lor pentru tot ce este etern valabil, cultul lor pentru tot ce este general omenesc, eroismul lor...

Pentru a vă fi cât mai folositor, eu am ales deci, ca subiect al comunicării mele una dintre cele mai reprezentative figuri ale eroismului strămoșesc: figura încrunțată a marelui voevod Mihaiu Viteazul. Unii ar putea spune, că dela Unire încoace s'a cam abuzat de această expresie genuină a rasei noastre. Aproape în fiecare ocazie i se pronunță numele, i se evocă imaginea. Poate au dreptate. Inșă nu este mai puțin adevărat, că aceste evocări sunt de multeori lipsite de pricepere istorică. Sunt evocări banale, cu fraze sforăitoare muiate în apele tulburi ale unui diletantism periculos. Iar când evocările acestea mai văd și lumina tiparului trebuie să spun cu un sentiment de revoltă justificată, că ele nu reprezintă altceva, în majoritatea cazurilor, decât un fel de impie comercializare a acestei individualități robuste. Găsindu-mă într'o atmosferă militară, să întrebuițez o imagine din studiul *tragerilor artileriei* pentru a ne înțelege mai bine. Să ne închipuim că Mihaiu Viteazul ar constitui, față de mijloacele științifice ale celor ce au încercat să-l înțeleagă, punctul mediu al unui *drept unghiu de împărăștiere*. Incercările de-al reconstitui ar forma traiectoriile

---

¹⁾ Idei dintr'o conferință ținută la Craiova, înainte a elevilor școalei pregătitoare de ofițeri de rezervă de artilerie.

întinse, cari pleacă din mintea istoricilor cu intenția de-a atinge din nou orizontala cât mai aproape de centrul drept-unghiului. Ei bine, abia trei puncte de cădere se găesc, după părerea mea, în lăuntru acestui drept-unghiu de împrăștiere. Primul punct este monografia scrisă cu sânge cald a lui *Nicolae Bălcescu*, al doilea monografia întocmită cu sânguință de albină a răposatului Ioan Sârbu, un preot bănațan, iar al treilea punct ar fi monografia intreruptă a d-lui Nicolae Iorga, publicată în anii din tinereță. în fascicole, în revista *Convorbiri Literare*. Aproape toate celelalte încercări mai mari sau mai mici, toate celelalte discursuri de ocazie sunt *grosolane abateri în direcție și bătaie*.

Chiar și monografiile amintite prezintă anume lacune : apropierea lor de punctul ochit este relativă. Bălcescu scria nu atât dintr'o pasiune istoriografică, ci mai de grabă din necesitatea de-a trezi la viață națională organică pe conaționali săi, oferindu-le exemple strălucite din trecut. În opera lui găsim deci multă căldură romantică, justificată pentru noi, fiindcă sfântă i-a fost intenția. La rândul său modestul paroh bănațean, Ioan Sârbu, a interpretat o operă gigantică : vroia să culegă toate informațiile privitoare la scurta, dar vijelioasa carieră politico-militară a glorioșului nostru înaintaș. A izbutit să facă acest lucru într'o măsură demnă de admirat, dar n'a ajuns cu redactarea lucrării sale, care cuprinde două volume, decât până la intrarea lui Mihaiu în Alba-Iulia. Ii mai lipsea apoi istoricului preot acel miros special pentru descifrarea plastică a cauzalității istorice, care dă unei opere istoriografice o trainică durabilitate. Singurul care ar fi putut să-i îmbrățișeze, atât în linii generale, cât și în amănunte pitorești, personalitatea sa eroică, ar fi fost dl Iorga, dar lucru curios, D-sa pare a simți un fel de răceală consecventă față de-o asemenea problemă.

Așadar . . . Mihaiu Viteazul, nu-și are nici azi monografia demnă de proporțiile sale mitice. Ni-a lipsit până azi sculptorul-vrăjitor, care să-i toarne amănuntele viețuirii pe pământ într'un moment de artă perfect, un fel de sculptor în genul lui *Auguste Rodin*, care să topească într'o armonie superioară, nobleța concepției istorice cu plasticitatea formelor de expresie. Mai curând sau mai târziu acest sculptor inspirat trebuie să apară. Trebuie să apară nu numai din motivele expuse mai sus, ci și din alte motive. Pe măsură ce istoriografia noastră își lărgeste câmpul de cercetare, în arhivele Apusului, se descoperă zi cu zi amănunte noi, necunoscute, privitoare la faptele sale îndrăznețe și ce este și mai demn de remarcat, privitoare la felul cum a fost apreciată individualitatea sa de către apusenii contemporani cu dânsul. Din aceste amănunte reiese clar și indiscutabil, că vitejia lui răzbatuse dincolo de granițele teritoriului geografic, pe care-și mișca cetele de ostași, că dintr'o personalitate eroică cu referințe strict româ-

nești și central europene, se transformase într'un fel de pumn răzbunător al creștinătății întregi. Că uneori acest pumn de oțel a lucrat și pentru dânsul, pentru propriile sale necesități intime, tulburând calculele politice ale Scaunului papal sau ambițiile romantice ale Regatului Polon, este perfect adevărat, dar nu acestea sunt motivele cari ar putea să-i reducă valoarea de simbol al energiilor noastre de rasă distinctă, aici în Răsărit, în punctul de întretăiere al „tuturor răutăților”.

Care-ar fi sarcina sculptorului așteptat? Care-ar fi perspectivele istorice cu ajutorul cărora „teribilul Valah” ar putea trece într'o formă nouă, originală, în conștiința noastră publică?

Să încercăm a le schița, pe scurt.

Cătră sfârșitul veacului al XVI-lea, după un pomelnic supraîncărcat de secături domnești, una mai nevoiașe decât alta, pe scaunul domnesc al Munteniei, se urcă un om dintr'o bucată. Originea lui se pierde într'un amestec de adevăr și legendă. Istoricii i-au dovedit însă pecetea domnească a sângelui său aprig, clocoțitor de neastâmpărul oamenilor mari. Pe-atunci Muntenia se sbătea într'o cumplită umilință, față de Turci. Prestigiul ei politic de altădată, fu sfâșiat în cursul acestui veac în sdrențe rușinoase, iar țara încăpuse, din punct de vedere economic, pe mâinele cămătarilor din Constantinopol. Judecând după portretele rămase, ca fizic, acest vlăstar domnesc, era de-o înălțime mijocie, dar de-o structură robustă. Spinarea îi era dreaptă ca lumina, iar fața-i bronzată se caracteriza prin câteva linii geometrice simple, energice. Nasul fin, ascuțit, iar ochii scânteietori de pasiune. Toate aceste elemente materiale îi împrumutau o expresie dârză, în complexul căreia, după părerea mea, răsunau îndepărtate ecouri traco-romane. Sufletul îi era, o repet, dintr'o bucată. Capacitate de-a pricepe rect-liniară, reacțiune promptă, un fericit amalgam de calități psihice, pentru echilibrul interior al cărora nevoia de acțiune constituia o necesitate imperioasă. Temperament aprig, bogat, cu sclipitoare tăiușuri de oțel. Lute la fire, teribil la mânie, în momentele supreme ale vieții, el se angaja în luptă cu puterea iresistibilă a unei lavine care s'ar prăvăli în prăpastie adâncă, din înălțimi amețitoare... Acest silogism al ființei sale interioare, îi pregăti din fașe concluzia vieții: o *puternică dâră de lumină, înecată în tragicul unui omor laș, mișlesc.*

Spuneam mai sus că Țara-Românească gema, în anul 1593, anul urcării sale pe tron, sub povara tuturor umilințelor. Turcii, cu fanatismul lor aziatic, ajunseseră la un astfel de prestigiu militar, încât chiar și îndepărtatele puteri europene, începeau a se teme de urgia lor. Prin expediții succesive izbutiseră a se icui în inșaș inima Europei Centrale, de unde terorizau toate statele dimprejur: Trecuseră peste țărișoarele mărunte din peninsula

balcanică, cum ar trece un tăvăluc de plumb peste câteva mușiroaie de furnici. Și înzadar se trudea Scaunul apostolic dela Roma să le opună o puternică coaliție creștină; el nu reuși. În momentul care ne interesează, împăratul Austriei, Rudolf al doilea, era o biată figură palidă, stearsă, iar Sigismund al III-lea, regele polon, își consumă aproape întreaga carieră dinastică în demascarea intrigilor ce se urzeau în jurul lui și împotriva lui de către nobilimea țării, una dintre cele mai nedisciplinate nobilimi din câte cunoaște istoria. Într'o astfel de atmosferă istorică apărură voevodul Mihaiu, luând cârma țării în cei mai frumoși ani ai bărbăției mature. Se spune că lectura din tinereță îi fu sumară: ea se reducea la *Alexandria*, povestirea naivă a isprăvilor gigantice ale lui Alexandru cel Mare. Lectură simplă și substanțială...

Știm cum a început. Mai întâiu a aplicat acea teribilă lecție de onestitate cămătarilor turci, părjolindu-i de vii în București. Acest pas constituie primul act de nesupunere față de Padișah. Urmară apoi altele, căci pentru firile eroice dragostea de risc și îndrăzneală este ceeace-i apa pentru pești.

Urmară incursiunile în teritoriile transdunărene, acele faimoase descinderi cu sabie și foc, în cursul cărora nu s'a știut a cobori odată, până sub zidurile orașului Adrianopol, vărând spaime chiar și în cele mai înalte cercuri ale lumii otomane. Dacă ar încerca cineva să-și facă o idee clară despre răsunetul acestor isprăvi militare în lumea creștină e destul să răsfoiască în arhivele bisericești din Roma, corespondența călugărilor-misionari catolici cu centrul: în această corespondență îl va găsi pe Mihaiu al nostru, zeificat la fiecare pas, ridicat la cele mai înalte trepte ale vredniciei omenești.

În acest chip își inaugură Mihaiu domnia: prin valuri de sânge, păgân și firește, o asemenea inaugurare trebuia să atragă, asupra țărișoarei sale, în scurtă vreme întreg uraganul furiei turcești. Această furie se concretiză în: *expediția lui Sinan Pașa*. Priceperea strategică, pe care o cheltui în lupta dela *Neajlov*, cu generozitatea unui Napoleon, în pragul luptei dela *Austerlitz*, vitejia lui personală, îi întemeiară acea trainică reputație de invincibil, care va circula dela acel moment înainte, prin toate centrele mari din Apus, întocmai cum ar circula azi, în presa mondială, isprăvile expedițiilor polare... Deveni „Valahul înzestrat cu acea teribilitate naturală”, care se va găsi, ca un fel de „ritornello” în toate rapoartele diplomatice ale vremii sale.

Dar, accentuez din nou, formidabila presiune pe care o exercita asupra peninsulei balcanice, în primii ani de domnie, nu constituită decât prologul carierei sale militare, un fel de bogată anticipație a ascensiunii sale eroice ulterioare. O anticipație și poate chiar mai mult: o *justificare* a acestei ascensiuni. Mă explic: în sufletul sbuciumat al acestui vlăstar domnesc, aveau

să incolțească mai târziu intenții de altă natură decât simpla dorință de-a snopi pe Turci în bătăi. Un instinct fericit îi va șopti mai târziu să încalce crestele Carpaților, cu aprobarea sau fără aprobarea Împăratului din Viena, să-și poarte haiducii pe plaiul Ardealului, fulgerând o clipă pe fondul întunecat al mizeriilor noastre seculare... Un act istoric de-o astfel de amplitudine, trebuia însă legitimat prin calități mari, prin succese sănătoase în luptă cu acel dușman crunt al creștinătății întregi, care erau Turcii. Conștient sau înconștient Mihaiu, acționează deci după toate preceptele logice ale eroismului integral, traiectoria individualității sale irezistibile avea să fie parcursă după toate legile firești ale balistice...

Trecerea Carpaților, lupta de la Șelimbăr, intrarea lui triumfală în Alba-Iulia și cucerirea Moldovei, vor forma vârful acestei traiectorii și aici mă voiu opri nițel pentru a înlătura o prejudecată istorică, a cărei eroare mai persistă încă chiar și la istorici cu un renume bine întemeiat.

Se crede indeobște, că Mihaiu, ar fi cucerit Ardealul, mânat de-o concepție a naționalismului integral, ar fi râvnit la unitatea politică pe care-o realizează o clipă dintr'un sentiment de comiserățiune față de toți conaționali săi, cari gemeau sub stăpâniri streine. Într'o astfel de interpretare a celei mai însemnate din creațiile sale istorice, oricine poate descoperi însă o proiecție în trecutul îndepărtat a unor concepții naționale moderne, o verificare a valorii sale politice prin prisma sentimentelor noastre de azi. Fenomenul istoric *Mihaiu Viteazul* a fost însă cu totul altceva. Înțelegerea lui este condițională de-o *reală și obiectivă pătrundere a vremii sale* și se va vedea îndată că o astfel de înțelegere nu înseamnă câtuș de puțin, pentru eroul nostru, o eclipsă de prestigiu.

Să vedem: cu trei veacuri și mai bine în urma noastră, popoarele erau cu totul absente din calculele politice ale monarhilor. Murmurul maselor, atât de frecvent în ultimul timp în istorie, frecvent ca factor determinant, se pierdea atunci în nemulțumiri nearticulate, în dulceața resemnării. Șefii statelor lucrau pe cont propriu, din interese dinastice și îndemnați exclusiv de tradiții dinastice. Națiunile existau atunci cel mult ca niște conglomerate etnografice și fericirea acestor unități etnografice se identifica aproape perfect cu strălucirea vremelnică a caselor domnitoare. Împărații Europei, regii sau voievozii ei, nu simțeau trebuința de-ași legitima acțiunile prin necesități de ordin colectiv; inspirația le venea de sus, din regiunile divine, iar după săvârșirea unei fapte însemnate, capetele încoronate nu se justificau decât în fața propriei lor conștiinți și în fața celui Atotputernic, Așa fiind, în acele vremi izvorul tuturor evenimentelor istorice însemnate era voința monarhului, inteligența lui, curajul lui sau,

privind celălalt revers al medaliei, insuficiența lui cerebrală, stărpiciunea structurii sale sufletești. Din această justă constatare mai desprindem și-o altă concluzie: sarcina de cârmuitor al unui stat era atunci îndoit de grea: singurul factor în jurul căruia se puteau polariza, în sens centripetal, aspirațiile de progres ale unui popor era vraja individualității domnitorului și unde lipsea această vrajă polarizatoare, n'avem decât svârcoliri anarhice, conspirații păgubitoare... un fel de *bellum omnium contra omnes*... Azi purpura regală e mai ușoară, unui monarh nu i se cere altceva decât să urmărească cu atențiune frământările sociale din propria sa țară, să le încresteze la răboj și să le dea în momentul oportun sancțiunea iscăliturii sale constituționale. De aici adevărul că în vremile noastre chiar și monarhi mediocri pot intra în galeria oamenilor celebri, căci factorul care decide azi definitiv și irevocabil la răspântiile istorice ale unui neam, națiunea însăș sunt curentele colective care-o străbat și care exprimă concret idealurile pozitive.

Să-l așezăm acum pe întemeietorul unității noastre politice de-acum trei veacuri în lumina acestor distincții istorice și să-i cântărim greutatea obiectiv, desinteresat. Cred că nu mă înșel câtuș de puțin când afirm că Mihaiu Viteazul îndeplinea toate condițiile unui vrăjitor de suflute în sensul vremii sale. Oștirea sa puțin numeroasă, oștire care nu l-a părăsit o clipă, a fost creația lui proprie. Cât de justă este această afirmație, se poate dovedi și prin faptul, că această oștire nu era exclusiv națională. Se știe că Secuții din Ardeal l-au servit cu fidelitate în toate peripecțiile vieții, în rândurile ei compacte, serveau cu drag și fără distincții de rasă, toate acele elemente răboinice din Moldova, Muntenia și Ardeal, care găseau că supremul scop al vieții constă în vitejia în războaie. Steagul lui Mihaiu constituia punctul de concentrare al tuturor aceluia, care visau un renume nepieritor. Cât despre logica pe care a urmat-o în evoluția norocului său individual, vom afirma iarăș că această logică îi era proprie în întregime. Mai precis, nici nu era o logică. Era o binecuvântată succesiune de instincte ferice. În momentele de supremă deciziune, acest chimist al vieții, nu asculta decât de tainicele sale îndemnuri interioare, neglijând tot ce l-ar fi putut abate din direcția ascensiunii sale fatale. Vă dau o dovadă peremptorie pentru a nu fi acuzat de superficialitate. În Ploiești, într-o noapte vișoroasă, în pragul intrării sale în Ardeal, Domnița Stanca, soția eroului, ceasuri întregi i-a atârnat de gât, implorându-l cu toate lacrimile unei soții duioase, să se oprească în acel punct, să renunțe la trecerea în Ardeal... Biata Domniță presimția, cu preciziunea instinctivă a tuturor femeilor delicate, ramura coborătoare a traiectoriei ce avea să urmeze norocul soțului său legendar. Toate insistențele ei s'au prăbușit însă în van. Mihaiu

purta pe umerii săi pecetea unei inexorabile fatalități, în brațele sale vânjoase, sabia avea să se prilejuiască până la ultima svâcnire a inimii sale neastâmpărate.

Ce-a rămas din domnia lui în patrimoniul sufletesc al națiunii noastre ?

Edificiul politic pe care l-a clădit ca printr'o baghetă magică s'a prăbușit, de-odată cu ultima lui răsufflare pe Câmpia de lângă Turda. *Căinele de italian*, generalul Basta, cel care i-a curmat existența fizică, ne-a zăvorât nouă, tuturor Românilor, porțile unui progres strălucit pentru multe veacuri înainte. Valurile de ură și invidie care-l împrejmuiau de pretutindeni, din partea Movileștilor de-oparte, din partea nobilimei maghiare din Ardeal și a duplicității curții împărătești austriace de alta, s'au unit peste mormântul lui, întocmai cum s'ar unii valurile unui lac după ce piatra aruncată întrânsul s'ar cobori la fund... Claudio Rangoni, nunțiu catolic, în Polonia în momentul prăbușirii lui, ne povestește, că la sosirea veștilor despre moartea lui Mihaiu, Regele Poloniei, care asista, în Vilna, la un serviciu religios în capela curții regale, a dat ordin să se sisteze slujba religioasă pentru a jubila împreună cu curtenii săi în cea mai deplină libertate, căci pierise — cuvintele nunțiului — il più grande nemico del regno polacco.

Cu toate acestea, Domnilor, din viața celui ce odihnește azi în două puncte ale teritoriului nostru național, cu capul deslipit de trup, ne-a rămas acel teribil *memento*, acel categoric „adu-ceți-vă aminte“, a cărui actualitate nu va dispăre decât în anul 1918, anul izbăvirii noastre depline... Dacă n'a durat decât o clipă rezultatul opintelilor sale vitejești, s'a creat pentru ideea noastră de unitate politică desăvârșită un caz de precedentă, care va alimenta timp de trei veacuri candela nădejzii în sufletele noastre. E puțin ? Nu ! *E foarte mult*...

NICOLAE BUTA.

In slujbă nouă.

VIII. Pomenile.

— Să nu faci, părințele, una ca asta! Îți câștigi dușmani din cine n'ai! Nu s'a mai pomenit nici la noi, nici în vecini, ba cred nici în toată lumea pe unde hălăduesc creștini pravoslavnici. Poameana e lege din moși strămoși, e datină sfântă și nu ești pus, sfinția ta, să strici legea, cum zice scriptura, ci să o diregi. Cum să nu vii? Cum să nu mergi?

Precupaș, diacul, după ce clătină din cap, se uită țintă, sfredelitor, la părințele Dumitru. Dar acesta privea dus prin geam, departe. Părea că nici nu-l auzia pe diac.

— Tot cred eu că este o glumă a sfinției tale, începu Precupaș, coborându-și un surâs pe față, în priviri. Voia să pară vesel și neînfricat, deși începu să se îngrijoreze văzând tăcerea îndelungată a preotului. — Dar sunt lucruri cu cari putem glumi, continuă el privind neliniștit la preot, și lucruri cu cari nu putem glumi. Sunt lucruri de toate zilele, mărunte de le duce vântul și altele cari nu pot fi răsturnate.

— Stăruiești înzadar, zise în sfârșit Dumitru. Ceeace fac acum, am vestit din bună vreme, oamenii se puteau aștepta...

— Ba de loc nu ne puteam aștepta, sfinția ta, se grăbi diacul. Nime nu s'a gândit la asta. Iată, mărturisesc, nici eu insumi. Altfel nu ți-aș fi spus?

— Ce să-mi spui?

— Să te oprești din cazaniile zadarnice, că-ți faci dușmani din cine n'ai. Dar' nu m'am gândit. Mi-am zis: vorbește și dumnealui din ușile împărătești despre pomeni cum au mai vorbit și alți preoți, înfruntând pe cei ce se 'mbată cu asemenea prilejuri sfințite. Așa au crezut și creștinii. Și ți-au dat dreptate: nu-i frumos să se 'mbete cineva la pomeni, ci să se poarte cu toată cuviința, să mănânce și să bea fără lăcomie.

Părintele Dumitru își întoarse capul dela fereastră și arătă o privire ostenită.

— Dar ceae spui dumneata e numai una din cele zece pricini pentru cari ziceam eu să înceteze pomenile, pentru cari înainte vestisem că nu voiu merge la pomeni, ori cine mă va chema. Și spui că și dumneata și ceilalți creștini mi-au dat dreptate. Dar celelalte nouă? Poate numai cei cu mortul de azi și diacul, n'au înțeles pe celelalte nouă pricini! Poate dumneata ai mai ațipit câte-un strop, cum ai năravul și n'ai auzit, sfârși Dumitru cu o nuanță de batjocură în glas.

Precupaș se mișcă pe scaun; se supără, un fel de păingeniș i se puse pe ochi. Era întâia înfruntare pe care o auzia din gura popii celui nou.

— Dumneata vei crede ce vrei, dar eu n'am ațipit, nici nu mi-au trecut pe la ureche cele nouă pricini împotriva pomenilor, zise el neliniștit. Le-am auzit pe toate și le știu. Dacă vrei le înșir numai decăt.

Preotul se uită la fruntea încrețită a lui Precupaș și se înșenină.

— Ei, s'auzim! Nu-mi vine să cred!

Diacul se supără acum, își drese glasul, închise palma stângă și ridică degetul cel mare:

— Întâi: cheltuiala mare cu pomenile. Își vinde omul un vițel și face praznicul mortului, cu masă, cu vase, cu pânzeturi, cumu-i legea. Ori nu spuneai așa? întrebă Precupaș încruntat.

— Ba așa spuneam, zimbi Dumitru.

— Ei, vezi că am auzit și n'am uitat! Dar sfinția ta, vorvind așa credeai că spui un lucru nou, deși e știut de cându-i lumea! Toți au cheltuit, toți cheltuiesc, ori intră datori când au un mort. Dar dela asta nu-i poate abate un popă. Dela ei cheltuiesc și cine le poate porunci? Deaceea n'am zis nimic, nici eu, nici creștinii: știa fiecare ce se cade să facă și ce nu. Și-apoi, era și un sâmbure de adevăr în ce spuneai: unii cheltuiesc la pomeni peste puterile lor, cei săraci se avântă după cei bogați și nu mai cunosc măsura. Dar' nime nu se gândia că sfinția ta vrei cu asta să-i înștrănezi dela datina sfântă. Cum s'ar fi putut gândi! Judecă puțin și sfinția ta! Să-l îngropi pe om ca pe-un dobitoc? Să-l astupi cu pământ și să te 'ntorci acasă la lucrul de toate zilele? Nici paus, nici „Dumnezeu să-l hodinească”, nici „să-i fie țărâna ușoară?” Să nu șezi o clipă pe-un scaun de hodină și să sorbi o fiertură pentru hodina celui dus? Să închini un păhărel să i se ierte păcatele?

— Ei și mai departe? întrebă preotul tot mai luminat.

— Ce, mai departe?

— Ai spus două pricini până acum din cele amintite de mine în predici. Dar celelalte opt?

Diacul se gândi puțin, dar în grabă ridică degetul vecin:

— Știu părinte, ce, mă crezi copil? Deci nu se plătește să le mai pomenim. Iată, de pildă, cea de-a treia pricină: boalele ce se pot lua dela om la om, ori cea de-a patra: că nu prin mâncare și băutură se pot ierta păcatele. Să nu fie cu supărare: sunt copilării!

— Copilării? făcu Dumitru puțin surprins, iritat, dar zimbetul bun îi stăruia încă pe față.

Diacul se purtase cu viclenie: nu mai știa altele din cele zece dovezi împotriva pomenilor și pe aceste două le spuse anume una după alta ca să pară că le are în degetul cel mic. Tot asemenea cu viclenie, din calcul, le numi copilării, dorind să se supere părintele Dumitru și să abată vorba în altă parte. Adevărat e că și fără această nevoie, diacul tot copilării credea aceste dovezi, numai cât, în altă împrejurare, nu i-ar fi spus preotului în față.

— Să nu te superi, sfinția ta, nu e vorba mea, e a oamenilor. Dar cred și eu că dumneata prea le-ai luat toate la inimă câte le-ai învățat din cărți. Așa a venit anii trecuți la noi în sat un doftor să ne vorbească despre boli și spunea tocmai ca și sfinția ta, că bolile sunt lipicioase și că au viermușorii lor. Se vede că sunt lucruri pe cari le învățați din aceleași cărți popii și doctorii. Da' nu l-a crezut nime!

— Rău destul! Așa-i dacă oamenii n'au învățatură, diece. Cum să-l creadă, părințele, când zice la evanghelie că nici un fir de păr nu ne cade din cap fără știrea Tatălui din cer? Să fie viermușorii lui cei cu lipici mai mari cu voința Tatălui? Dar' în sfârșit, un doctor n'are de unde cunoaște scriptura, însă Sfinția ta rău ai făcut luându-te după el, că dumneata o cunoști. — Și — apoi cine se îmbolnăvește la pomeni? Cine mănâncă prea mult ori bea prosteste! Asta-i singura boală și e cunoscută de cându-i lumea!

— Și cu toate acestea, e așa cum v'am spus în predici, — zise Dumitru tot mai puțin convins de însăși învățatura lor.

— Se poate, părinte, pe la oraș, pe unde sunt oamenii mai gingași, cu mai puțin duh de viață. Dar ai noștri mănâncă și pietri și dorm buștean. Să o lăsăm asta încurcată.

Diacul își netezi părul, schimbă glasul și păru foarte încurcat.

— Ceeace n'am putut lua nici decât ca o glumă a Sfinției tale, începuse el cu o șială în voce, e când spunea că mâncarea și băutura, praznicul mortului, nu-i folositor sufletului celui dus, că nu prin pomeni se iartă păcatele. Că mâncarea și beutura merg în trup, iar păcatul sălășluiește în suflet.

— Și nu-i așa, diece? întrebă preotul inseninat din nou, văzându-l pe Precupaș pătruns de însemnătatea celor ce spunea.

— Așa e, părinte Dumitre: mâncarea și băutura merge în

trup, păcatul e în suflet. Cum să-l alunge, cum să-l ușureze, dacă nu au acelaș drum, nu se țin în acelaș loc? Și totuși, de când e lumea, pentru iertarea păcatelor se face milostenie cu cei săraci. Milostenie: le ajutăm trupul, cu mâncare, cu băutură, cu odihnă. Nu se poate să nu fi glumit, Sfinția ta: Dumneata cunoști scripturile mai bine decât noi! Și bine ce-a zis Hristos Dumnezeu: „ceeace faceți unuia dintre aceștia mai mici, mie mi-ați făcut”. Și iarăși: „Veniți binecuvântații Părintelui ceresc și moșteniți împărăția cerurilor; că am fost flămând și mi-ați dat să mănânc; am fost setos și mi-ați dat să beau, gol am fost, m-ați îmbrăcat” și celelalte, cum stau toate scrise la evanghelia despre judecata cea de apoi.

— Așa e diece, milostenia ajută, milostenia e bună, Dar pentru cel ce o face cu suflet curat. Acum, pomenile, morții le dau? Dar le va ajuta ceea ce au făcut ei bine în viață fiind. Pomenile puse pot ajuta celor ce le pun, dacă-s făcute cu suflet curat, nu din mândrie, nu din dorința de a-i întrece pe alții, ori de-a fi lăudați de lume. Pentru cei morți ajută rugăciunea spusă din suflet, liturghia și milostenia cea adevărată: când în numele lor, sature pe cei cu adevărat flămânzi, îmbraci pe cei cu adevărat goli. Dar așa se fac pomenile la noi? Pe lângă trei-patru, cu adevărat săraci, puși la coadă, se chiamă rudeniile, se chiamă frunțașii satului. Și chiar în frunte, cu mâncări deschilinit făcute, cu mâncări domnești la masă, popa și dascălul. Ia' să-mi spui diece cu adevărat, a ne îndopa mai des la pomană însemnează a satura pe cei săraci?

Precupaș se gândi puțin, amețit de cuvintele preotului, spuse la repezeală și cu un accent de batjocură. I se părea că popa-l înfruntă mai ales pe el.

— Doamne, părințele, cum să-ți spun? Este adevăr și în vorbele sfinției tale. Nu dau cei morți pomenile, dar să nu uităm că se dau din agoniseala lor. Apoi, rugăciunea e bună, dar crede-mă, sfinția ta, că rugăciunea pornește mai din inimă când trupul e mulțumit. Mai ales se vorbește împotriva beuturii la pomeni. Dar beutura, cu rânduială, cu măsură, induioșează mai ușor pe om, și îndeamnă spre rugăciune și pe-o inimă de peatră. Cât ne privește pe noi, fețele bisericesti, cinstea ce ni se dă e cu totul creștinească și suntem vrednici de ea. Nu preotul sfințește mâncarea și băutura, nu diacul cântă „Cu sufletele drepților” și toată rânduiala dela parastas? Nu prin noi se roagă și ceilalți? Nu cu glas plăcut umezește ochii și face să tremure sufletul de durere și de nădejde? — Nu 'ncerca să schimbi lumea, părințelē, că datinile cele vechi tot de oameni sunt făcute și nu-i nici una fără rost. Din trebuințele sufletului omenesc au pornit, din el s'a ridicat, în el își au rădăcinile.

— Zi mai bine: din slăbiciunile omenești, diece.

— Fie și slăbiciuni, dar și ele sunt în firea noastră. Dumnezeu ne-a dat și slăbiciunile, părinte Dumitre!

Preotul râse. Iși aduse aminte că Precupaș se desvinovăța mereu de patima beuturii spunând că slăbiciunea asta Dumnezeu i-a dat-o, să-și uite multele năcazuri, pe de-o parte, să-și poată păstra și întări glasul, pe de altă parte.

Părintele Dumitru, la început, când diacul intră în cancelaria parohială, îndată după feciorul mortului de azi, să stăruie și el nu care cumva să nu meargă preotul la pomană, — voi să reziste, să-l refuze și pe diac, cum refuzase pe feciorul mortului. Dar încă înainte de-a veni diacul, preotul începuse să se clatine: cel cu mortul se depărtase nemângăiat, revoltat chiar. Cum să-l facă de rușine să nu meargă la pomană? Părintele Dumitru era trist când intră Precupaș, simțea că nu-și va putea ținea hotărârea: înțelese că ar nemulțumi cumplit pe săteni, dacă ar veni cu refuzul acesta. Totuși, la început, se făcu a se împotrivi încă în fața diacului.

Iși aduse aminte câte lucruri bune nu nădăjduse el să pună la cale cu banii ce se cheltuiau pe la pomeni. Dar când văzu groaza sinceră a diacului, gândul i se luminează: Pentru ce să încerc a le lua o mângăiere? Cu ce drept? Și voiți reuși? Voiți schimba eu lumea? Iar ascultându-l pe diac înțelese, din ce în ce mai mult, cu câte legături sunt legați oamenii aceștia de datinile lor. Știa și din alte cazuri cum ei țineau mai mult la cutare lucru rămas din bătrâni decât la dogmele bisericii.

Da! Credincioșii lui se deosebiau foarte mult de aceia pe cari îi vedeau în aiurările lor profesorii săi. Erau încă jumătate păgâni în obiceiuri.

— Ascultă, diece, zise el, m'am socotit să nu se strice obiceiul. O să merg la pomană. Poți să-i spui feciorului celui mort. Văd că oamenii nu pot înțelege ușor un lucru așa de însemnat. Numai cât o margine pun de-acum: N'am să merg decât la pomenile oamenilor mari. La copiii până la zece ani și la țigani nu mă duc.

— Vai de mine, părintele, cum se poate una ca asta? Cum să nu te duci la copiii mici, cari merg de-a dreptul în sânul lui Avram? Cum să-i lași de ocară pe țigani? Nu-s ei de ocară lumii întregi? Să-i mai batjocorească și Sfânta maică Biserica? Nu se poate! Trebuie să mergem!

Diacul voi să câștige dintr'una biruința deplină. Știa că la copiii mici, fiind prohodul scurt, rămâne mai mult timp pentru masă. Știa că țiganii, oameni măreți, pun la masă pentru diac și pentru preot rachiu de cel mai bun.

— Vei merge singur, mai zise părintele Dumitru, cu glasul mai puțin hotărât. Știa și el proverbul că cine ți-a prins un deget

ușor îți prinde mâna întreagă. Și se gândea de-acum, cu scârbă, cum va trebui să mânânce din farfuriile țiganilor.

Cu puțină sinceritate, după ce plecă diacul, părintele Dumitru descoperi cu ușurință că adevăratul motiv care-l făcu să predice împotriva pomenilor și să vestească refuzul său de-a lua parte la ele nu se cuprindea între cele zece de cari se acătase el în vorbirile din biserică. Motivul adevărat era scârba lui de-a mânca într'o casă din care abia au scos mortul, o repulsiune violentă față de tot ce era în legătură cu cadavrul. Își luase o hotărâre eroică: a desființa pomenile pentru el însemna a pierde o parte însemnată din venitul său preotesc; preuteasa Emilia nici nu-l prea lăuda pentru predicile acele. Dar hotărârea, vedea limpede acum, nu era determinată de intențiunea frumoasă de-a scăpa pe parohieni de cheltueli, de molipsiri și de atâtea alte rele de cari pomenise în predici, — ci de urâtul morților.

Și, după ce se duse diacul, se întristă din nou, știa că dacă n'a putut rezista acum la început, nu va mai putea desființa pomenile, nici să le mute pe altă zi, după ce aerul de mort se va fi imprăștiat.

I. AGÂRBICEANU,

Greșeli de tipar!

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Pg. 81, rândul 2 jos:

In loc de:

Dar, nefiind în viața de toate zilele în intimitate, sunt foarte mulți

Să se citească:

Dar în viața de toate zilele, în intimitate, sunt foarte mulți,

Pag. 83, mijloc.

In loc de: că stau pe-afară,

Să se citească: ci stau pe-afară.

In loc de: își aprind lumânarea imediat din sămânța de lumină.

Să se citească: își aprind lumânarea mediat...

In loc de: se împărtășesc imediat,

Să se citească: se împărtășesc mediat.

Pg. 85, rândul 4 jos:

In loc de: imediat sau direct.

Să se citească: mediat sau direct.

Pg. 86, rândul 16 sus:

In loc de: a birui pierderi ușoare,

Să se citească: a birui piedeci ușoare.

Mișcarea culturală.

Notițe.

Comunicăte de G. B.-D.

I. O scrisoare foarte interesantă.

Scrisoarea ce-o public mai la vale este a fostului meu profesor de limbă grecească (N'am prea învățat-o!) și de limbă germană: Dr. Vasilie Glodariu.

Este de-acum 60 de ani!

Privește pe G. Munteanu, profesor, literat, fost membru al Academiei; pe Meșiotă, profesor și literat; pe V. Glodariu însuși.

Discută ea și mizerii de-ale vechei noastre vieți culturale, dar, mai presus de ele, ne interesează câteva date biografice și, mai ales, stilul, ortografia.

Ilustritatea ta domnule consilieriu!

Cuvintele cele parintesci si protegaciunea,* care am aflatu totu deuna in Ilustritatea ta me indemna si in momintele acestea grave de a alerga la Ilustritatea ta si de ami descoperi dorintia mea cu tota sinceritatea si cu tota fidelitatea. Nu sciu capatatai dela cineva vr'o scire despre starea cea trista si deplorabila a directoriului nostru gimnasialu sau ba? Iata cumu s'au templat cu directoriulu nostru gimnasialu G. Munteanu. Densulu fu inca din vara anului 1867 lovitu de guta printrunu picioru. Lovitura acesta au atrasu dupa sine si crescere a unoru catiei sub limba care i-au ingreuiatu graiulu forte tare. Catiei aceia au crescutu forte mari pelanga tôte incordatiunile mediciloru, ce l'au avutu aici cura in tomna trecuta. VEDIENDU omulu, ca bóla ea dimensiuni totu mai mari si ca tôte silintiele mediciloru locali sunt desierte au mersu asta tomna la Viena unde ieau făcutu operatiune. Dupa vr'o doue luni de dila apoi s'au intors prin Noem s'au Decemvrie acasa vorbea omulu binișioru. In sfârșitu se intramase omulu, cumu amu dice, cumu se cade. Au cercetatu in Ianuarie si Februarie prelegerile. Pe la inceputu lui Martie au fostu

ceva bolnavu. Dupa aceia tocmai candu au sositu aici domnulu Puscariu sa templa, ca elu lua cheia dela convorbitoriu (Sprechzimmer) si corpulu profesoralu se nacaji pe fapta acesta si mana pe unulu la densulu, ca sa cera cheia. Convorbitoriulu nostru fu totu deodata si cancelaria directorala. Unulu dintre prof. ar fi disu, ca' corpulu prof. sa tina o Conferintia unde se discutedie asupra lucrului acestuia si apoi rezultatulu sa ilu comunice. In cinci Martie conchema pe 10 Martie o conferintia lunara in sa cerculariu convocatoriu era forte confusu. Unii dintre corpulu prof. se esprimara inca de prin 7 Martie, că la conferintia din 10 Martie se cera unu vicedireptoru. In 8 Martie merge Lengeru cu doua atestate la dreptorulu, ca sa ile subscrie. Cu acesta ocaziune dreptorulu se espeptora catra densulu, ca elu ar avea o scrisore in mana prin care lar fi facutu atentu, ca corpulu profesoralu l'ar fi si depusu in ideie din dreptoratu. Nu sciu avutau n'au avutu o scrisore destulu attata, că dreptorulu nostru apoi Marti in 12 au nebunitu. Au spartu tôte cele prin casa, ba la o mana s'au si taiatu. In diua de astadi se afla intr'o stare forte trista si deplorabila. De-a mai putea elu funtiuna (sic) densulu nu mai pôte fi vorba. Am auditu si aceia ca eforiea i-ar fi si votatu in casulu acela cand s'ar si insanatosia o subventiune de 500 fl. pana va mai trai. Din tôte cele insirate vei putea vedea domnule consilieriu, ca noi ne aflamu in ajunulu alegerii s'au denumirii unui dreptoriu. Io mi ieu voie ati si spune ca camu care aspiredia la dreptoratu. Dintre batrani ar fi in prima linie Oroianu, apoi Almasianu, eara dintra' cei tineri Mesiota. Am intielesu si aceia, ca Oroianu n'ar prea avea siantia de a reusi din aceia imprejurare, că s'ar fi stricatu asta tomna cu negutiatorii apoi si profesorii au oserbatu la diverse ocaziuni, ca Oroianu este om periculosu. Acuma ar mai remanea inca doi rivali din tre care unulu este acuma batranu si asia adi mane era ar deveni postulu vacantu. Acuma mai remane alu treilea rivalu. Acesta este mai tineru au facutu studiile după sistema cea noua. Adevveratu ca doptoratulu l'au facutu cumu au datu dumnedieu in Bona. Asia dara domnule consilieriu fatia cu atari imprejurari, ce socotescu ca ar fi de facutu, ca cuvintele Domniei Tale dela 1863 ce le ai adresatu ca un parinte catra mine dicandumi anume: Vedi familiaridiadiate cu planulu de organisatiune, ca in scurtu timpu vei ajunge in fruntea institutulu acestuia, se devina trupu si carne. Adevveratu, ca dela 1863 pana astadi am trecut prin multe fase in tota privintia asia incatu io nu sciu dela cine atarna alegerea si intarirea dreptoriulu nostru. Nu sciu reservatusiau statulu dreptulu conformu paragrafulu 14 N. 2 din Org. s'au ba? Oricumu sa fie io cugetu, ca ar fi consultu de a te pune domnule consilieriu cu cunoscutulu zelu si cu cunoscutati energie atâta la parintele Mitropolitu si alu indupleca, ca sa-mi fie patronu precumu miau fostu si pana la 1864, cându s'au templatu incidintele ala neplăcutu intre noi. Ve rogu capacitatila, daca ve sta prin putintia de tôte, arataii calitățile recerute dela unu dreptoriu, ca elu trebue sa fie sufletulu in tôte si se posieda abilitatea de a preda oricare studiu gimnasialu. Ore n'ar fi cumva consultu a Ve adresa si. catra unii barbati din eforie s'au catra altu cineva de aici, carele s'a prelucredia pe oamenii nostri de pe aici in favorea nostra. Io dea dreptulu nu me potu adresa catra parintele Mitropolitu parte din modestie parte din alte cause. Ar trebui socotescu adusa par. Mitr. si aceia imprejurare, ca cate am avutu io de a suferi de candu me aflu aici că

prof. si daca mi s'ar curma si sperantia asta atunci asiu deveni intr'o pusetiune forte fatala. Nutrescu cea mai vie sperantia domnule consilieriu, că vei colucra (sic) din toate puterile, ca cuvintele rostite se se faca trupu si carne. Adevratu, ca greutatile voru fi mari dara labor improbus omnia vincit. In urma Ve rogu domnule consilieriu sa fii atata de bunu si sa-mi spuneti cumu chema pe autorulu acela, care au publicatu colectiunea de legi scolare in Praga, ca io mi-le asiu procura bucurosu, ca orbecamu forte tare cu privatisti si cu privatii. In urma Ve rogu din sufletu, ca in diua nacadiului mi-am luat refugiulu la Ilustritatea ta si ti-am imploratu protegatiunea si V'am superatu cu descriptiunea detaiata a starii lucrului. Ve rogu Domnule consilieriu binevoiti a primi consideratiunile mele de adanca stima.

Brasiovu 17 Martie 1869.

Dr. Vasilie Glodariu m. p.
prof. gimn.

NB. Astadi in 18 Martie au alesu corpulu profesoral in Sprechzimmer (sic. = Odaia de conversatie) fara protocolu formale pe Almasianu, ca mai be-tranu de conducatoriu alu treburiloru curinte. Io la actulu alegerii n'am fostu de fatia si intielegeria nice n'am luat parte. Au votatu dupa cumu am auditu 9 insi pentru elu. Mai incolo am auditu din isvoru siguru, că eforia va escrie concursu si apoi pe celu cu cualificatiune mai buna il'u va alege s'au ca va alege pe unulu strainu cu totulu. Jo dau cu socoteala, ca strainulu nu pote fi altulu decat ginerele lui Petricu I. Popescu. Va se dica pana aici au ajunsu stadiulu lucrului acestuia.

Brasiovu 18 Martie 1869.

Popescu sciu, ca s'au saturatu de Sabiiu si era se se duca in Romania inca asta vara. Au fostu in vara trecuta la Bucuresti si nu s'au pututu ajunge cu ministeriulu de atunci; apoi s'au temutu si de aceia, ca nu schimbanduse ministeriulu s'alu depuna si pe elu din direptoratu si asia se remana fara de postu. Elu fu chematu la preparandie ce s'au formatu sub Auspiciile lui Carolu. Vedevomu ce va mai aduce diua si noptea. Dupa cumu am io informatiuniile mele, eforia este de aceia parere, ca nici unulu dintre toti n'ar intruni calitatile recerute ca mine, dara apoi mai au aceia banuiala, ca daca m'ar alege pe mine atunci pote ca n'ar mai inceta frecarile dintre noi. Cu tote acestea io cugetu, ca ar fi de lipsa ca se se faca pasii cuviinciosi in tote locurile si cu cea mai mare precautiune. Frecaturile ar inceta cu timpul, omenii s'ar deda cu starea lucrurilor cu timpul si spiritele s'ar impaca obosanduse de o lupta desierta. Concursu, credu, ca nu voru escrie e inca pana nu voru vede ce se va alege cu direptoru presinte si pana nu va mai fi nice o sperantie mai multu.

II. Cântec grecesc-popular.

(Din Kephalaria; satul Skaliã).¹⁾

Constantin cel mic și viteazul Alexe — Și celce până acum cu multe cetăți s'a bătut: micul vlăstar *valah* — Petreceau la ospăț vesel și beau voinicește. — Caii negri îi legaseră într'un

¹⁾ Originalul in *Griechische Märchen, Sagen und Volkslieder, gesammelt, übersetzt und erläutert von Bernhard Schmidt. Leipzig, 1877. Pagina 206.*

grajd — Într'un grajd clădit pe-o livade frumoasă. — În toiul ospățului vesel și-al veselului benchet — De sus, ca din gură de inger, s'aude un glas: — „Voi mâncați și beți aici, dar într'aceea Turcii vă despoaie!” — „Și ce ne ieau; și cum e felul luptei?” — „Lui Alexe îi fură copiii, lui Constantin mama, micului *Valah* i-au furat sora.” — „Sus, vlăstar de *Valah*, aleargă afară, și iscodește pe unde se văd dușmanii — Dacă sunt o mie, taie-i îndată; dacă-s două mii — Trei mii sau chiar mai mulți; vino și ne dă de știre!” — El caută și caută după ei, dar numărul nu-l poate afla. — Ca vulturul cade 'ntre ei; iute ca șoimul se 'ntoarce înapoi. — „Unde ești, frate Constantine, unde ești al meu Alexe? — Dacă sunteți înainte, fugiți iute! Dacă sunteți în urmă, ascundeți-vă! — De-atât tăiat de capete, sabia mi s'a frânt în două, — Călcând pe-atâtea trupuri moarte negrul meu cel ales s'a speriat.”

III. Un roman.

Nettchens Entführung aus dem Serail. Wien 1802 este un roman, editat de librarul I. B. Wallishausser.

Nettchen se născuse într'un târg polon, pe Nistru. Scăpând din seraiu, trece, firește, prin țara românească și prin Moldova. Un text (mic) descrie șesul monoton al Munteniei; pome-nește Câmpulungul și *Dzicke Pole* (tradus cu *Wildes Gefilde*); apoi munții verzi ai Moldovei, pe care „singură mâna naturii i-a plantat cu cei mai frumoși pomi roditori.” Spre Râmnic țara pierde din interes.

Atât.

Eroul-bărbat este un Francez.

Producția literară.

În anii dela unire, odată cu lărgirea hotarelor, producția literară românească a crescut în extensiune și poate și în calitate. Înainte de unire, genul literar cel mai des întrebuițat azi, romanul, era disparent față de schiță și nuvelă. Romanele noastre originale, de reală valoare literară, le puteam număra ușor pe degetele dela o mână: *Ciocoii vechi și noi* de Filimon, romanele lui Duiliu Zamfirescu (*Vieța la Țară*, Tănase Scatiu, Ana etc.), *Dan* al lui Vlahuță, două-trei de Slavici, *Geniu pustiu* de Eminescu. Incercările lui Bolintineanu și Traian Demetrescu nu au putut intra în literatură. Nuvela istorică, cu avânt spre romanul istoric, o cunoaștem din Odobescu.

În schimb nuvela și schița a ajuns la o înflorire destul de apreciabilă. (C. Negruzzi, N. Gane, Al. Vlahuță, I. L. Caragiale, M. Sadoveanu, Brătescu-Voinești, E. Gârleanu, I. Agârbiceanu, I. A. Bassarabescu, N. Dunăreanu, A. Cazaban, Al. Ciura, C. Hodoș, I. Gorun etc.).

Îndată după unire se credea că tot schița și nuvela vor fi mai mult citite. Viața mai grea de după războiu, se spunea, nu mai lasă prea mult timp

liber cetitorului, care nu mai are nici răbdarea de a se adânci într'o lucrare mai vastă.

Dar s'a adevărat contrarul: după războiul romanul e mai citit decât nuvela și schița și scriitorii români au făcut aproape cu toții încercări de roman. Azi, numărul romanelor bune nu le mai poți număra pe degetele dela o mână și unele din ele au ajuns la o desfacere necunoscută înainte de unire.

Se pare că estinderea granițelor țării s'a resimțit și în producția literară, cu toate că publicul cititor nu a crescut prea simțitor. În legătură cu producția și consumul literar, sub titlu de „Secetă sau criză” dl Demestene Botez face în „Miscellanea” din Nr. 11—12 al „Vieții românești” constatări la cari ne-am oprit și noi în legătură cu tot mai puținul interes pentru literatură a societății de azi. Fenomenul este desigur îngrijitor, dar el nu poate fi explicat până acum decât în parte. Mai ales la noi, unde, după unire, toată lumea se așteptala o înflorire a cărții literare, nu numai ca producție, ci și ca desfacere. Se știe că, după unire, abia câțiva autori de romane sunt mai căutați de public. Poezia, nuvela, critica, deșteaptă un prea puțin interes.

Dl D. Botez face, pornind din starea actuală, constatări care sunt ale tuturor celor ce se mai interesează de această fugă de cartea literară: „Literatura pare că interesează un număr de oameni din ce în ce mai restrâns. Discuția literară a început să devie pur de breaslă; interesează un cerc mic cercul breslei. Discuția se face atunci verbal, ca și literatura însăși. Poezia se citește la cafenea, critica și insulta se consumă tot acolo. Cu timpul nu va mai fi necesar ca un scriitor să știe a scrie”.

„Ceaiul” a luat locul revistei. Un ceai cuprinde lectura unei nuvele, a mai multor poezii, o critică bine simțită care răzună tot auditorul, injuria, spiritul, lauda. Literatura s'a înstrăinat de public și publicul s'a desinteresat de literatură.

„Și astfel azi nu se mai vorbește de secetă ci de criză. Și nu poate fi vorba de o criză a cărții. Cartea se tipărește azi mai bine ca oricând, și cuprinde în genere un material care-i departe de a fi socotit drept produsul unei crize. Poate din cauza greutăților economice pe care le încearcă un editor, selecția de azi e mult mai atentă și mai riguroasă. Numărul cărților publicate a scăzut, dar calitatea cărții a crescut mult în ultimii ani.

„Există însă o mare, o îngrijitoare criză a cetitorului și a cetitului. Se cetește cu mult mai puțină literatură ca înainte de războiul, sau ca în epoca ce a urmat imediat războiului. Deși populația de azi e aproape întreită acelei din 1915, numărul cetitorilor abea a crescut pentru cărți, iar pentru reviste a rămas același.

„Și doar cetitorii de reviste marchează preocuparea de literatură, de discuții și probleme literare. Este la noi o preocupare de politică, de economie privată, de sport, poate de teatru, dar din nevoia sufletească a publicului lipsește aproape total un interes al literaturii românești. Cauzele sunt desigur numeroase. Și ar fi interesant de colecționat. Mai presus de toate însă stă acel suflu de educație nouă care exclude orice sbucium sufletesc ca pe o slăbiciune.

„Criza aceasta e abea la începuturile ei. Generația care vine poate va interzice chiar literatura...”

Ne-am oprit și noi, altădată, asupra aceluiași constatări și am încercat chiar să relevăm și două cauze ale crizei pe care le credem principale. Una e cea pomenită și de dl D. Botez : educația nouă, care, după părerea noastră nu e datorită școlii, ci mediului în care crește actuala generație. Școala se nizuște și azi, pe alocuri din răspuțeri, să crească o generație care să nu fie lipsită de „sbucium sufletesc“.

Dar după rășboiu, nu numai la noi, ci pretutindena, e în creștere continuă alt sbucium, cel al trupului, ca sălbatica năvală după plăcere, ca și după sport. Mediul acesta așa de deosebit de cel înainte de rășboiu, face ineficace nizuința școlii pentru intelectualitate, spiritualism, ideal etc.

A doua cauză noi am văzut-o în noua așezare a societății românești de după rășboiu. Instinctiv lumea noastră aleargă încă după căpățuirea materială, după o fixare în nouile cadre sociale. De căteori se întâmplă mari permutații în sânul unei societăți, biruesc în preocupări instinctele primitive.

Dar mărturisim că nu credeam să dăinuiască atât de îndelungat această prefacere socială. De vină poate e lipsa stabilității politice, neputința începerii unei epoce de muncă constructivă, lipsa siguranței, — încă și azi, — în ziua de mâne, pentru o parte covârșitoare a păturii noastre intelectuale. I. T.

In jurul sectarismului religios.

Sectele religioase de import au început, încă dinainte de unire, să-și facă cuib în diferitele ținuturi românești. Dela unire însă propaganda lor este tot mai stăruitoare și în unele comune au reușit să numere mai mulți adepți decât Biserica strămoșească.

De ani de zile s'a dat alarma de către singuratici ca și de către oficialitatea bisericească, căutându-se mijloace pentru combaterea lor.

Poporul românesc, în marea lui majoritate, nu e susceptibil sectarismului care taie firul de păr în patru, nu se mai ostenește de discuții și interpretări de dogmă și scriptură, nizuind să dea apariția unei supunerii raționale la credință, și a unui savantlăc care nu-i prinde pe cei mai mulți dintre propagandiștii lui. Nația noastră n'a fost susceptibilă, în decursul veacurilor, la eresuri și la schisme, sufletește n'a fost preocupată și frământată de subtile deosebiri dogmatice, — de cele mai multe ori numai la aparență existente, — ci a crezut cu simplitate, din toată inima, marile adevăruri de credință, așa cum i le-a vestit dintru început Biserica strămoșească. Pentru noi adevărurile fundamentale ale credinței au fost lucrul principal și am înțeles că pentru viață, ca și pentru mântuire, e o pierdere de vreme a te pierde în explicarea în zece chipuri a unui verset din Biblie.

Deaceia nici nu se poate explica din psihologia poporului nostru ciudata apariție de azi când vezi pe cutare bărbat ori femeie dela sate, sau din mahalalele orașului, explicând și comentând, cu textul sectar în mână, cutare adevăr de credință. E

o inovație de import care se susține în mod artificial, printr'o propagandă continuă, tot mai intensă și tot mai... costisitoare.

Ni-se pare că, cu destule aparențe care ar putea dovedi altceva, — acesta e, în mare parte, adevărul. Mentalitatea, ca și structura sufletească a unui popor nu se schimbă de azi pe mâne. Am moștenit, prin veacuri, până azi eresuri păgâne, nu pentru că sunt eresuri, ci pentru că în adâncimea vremilor au constituit religia, credința strămoșilor noștri. Abaterile dela credința creștină, eresurile creștine, n'au străbătut la noi decât atunci când au îmbrăcat forma legendei, a mitului, a miracolului și nu pentru a da alte directive de viață, ci pentru o hrană a fantasei, pentru plimbarea acesteia în sferile miracolului, apropiindu-se de eresurile păgâne moștenite.

Misticismul nostru nu îndeamnă la frământări sufletești, cum e cazul sufletului slav, — ci se epuizează întreg în jurul unei taine a vieții și a morții.

Aparențele, privind viața sectarilor români, credem că înșală. Un bun observator va surprinde cu ușurință căldura sau inverșunarea de suprafață în discuțiile și argumentările sectarului român, care combate doctrina oficială cu Biblia în mână. O li-cărare a privirilor lui îți va dovedi satisfacția ce o are în a te vedea biruit, rămânând el superior în discuție. *Aceasta-l* privește, nu fondul etic, ca rezultată a noiei convingeri.

În cele mai multe cazuri, — să ni se ierte cuvântul, — sectarul român e un fel de „pezevenchiu“, un jongleur inteligent, plin de dexteritate, — dar nu un creștin mai bun decât cel ce a rămas în cadrele Bisericii strămoșești.

Suntem convinși că cei ce varsă mulți bani în propaganda sectară dela noi, cu timpul își vor da seama că românii „le trag chiulul“. În cazul când propaganda lor ar porni din credință sinceră pentru a face pe români „mai buni creștini“, ei ne vor lăsa, unde ne-a lăsat, pe vremuri, sf. Pavel, după o vorbă a unei minorități conlocuitoare privitoare la români. Adică se vor desiluziona să poată face ceva din noi.

Cum însă motive binecuvântate pentru propaganda lor nu prea găsim, ci, dimpotrivă, atâtea subversive, ei poate se vor mulțumi și cu rezultate de suprafață, urmărind, în primul rând, ținte cari n'au de-aface cu religiozitatea poporului, ci cu destrămarea unei nații și a unei țări.

Cele spuse le credem valabile pentru totalitate. Nu se poate contesta, însă, că sunt oameni la noi, în toate straturile sociale, cari au mai multe preocupări religioase, cari din convingere cred că fac mai bine când se adună și cântă într'o casă de rugăciuni decât în biserică, precum și unele firi de habotnici pe cari îi poți ușor convinge că sunt insuflați de Duhul Sfânt și sunt chemați să propovăduiască.

Sunt diferiți infirmi sufletește, sau alții cărora le trebuie mai multă hrană sufletească decât aceea pe care le-a putut-o da până înainte cu un veac preoții cari nu erau decât țărani știutori de carte. Nu credem să avem dovezi palpabile că azi poporul nostru, în întregime, ar fi mai religios decât înainte. În toate vremile am avut și noi decepții: unii infirmi sufletește, alții cari ar putea fi numiți elita spiritualității religioase.

Pentru acești din urmă, când sunt prinși în mrețele sectarismului, trebuie făcută orice jertfă pentru a fi recâștigați. Dar mai ales, e nevoie să fie delăturată însași posibilitatea ca ei să fie ademiniți, prin oferirea *acasă* a hranei spirituale de care au nevoie, înainte de-a alerga la străini.

Pentru cei nesinceri nu e nimic de făcut: încăpăținarea lor nu poate fi biruită, pornind dintr'o deșartă mândrie, nu din convingere. Pentru cei sinceri însă, trebuie organizată o întreagă contrapropagandă pe de-o parte, iar pe de alta, trebuie dată posibilitatea unei intensificări a vieții religioase în Biserica strămoșească.

Începuturi bune sunt. Între acestea locul de frunte îl au câteva cărțile populare de învățătură creștinească, apărute și dincolo și dincoace de Carpați (între acestea din urmă însemnăm „Cărțile bunului creștin” dela Blaj, redactate de profesorul Iuliu Maior, lucrările redactate la Sibiu de păr. Trifa).

Bine ar fi ca pentru a putea opune sectarismului câteva lucrări fundamentale de doctrină și morală creștină, scrise popular, împărțite în cărțile eftine, pe care le-ar putea edita Casa Școalelor sau Astra, — cele două biserici surori ale noastre să lucreze împreună.

Despre necesitatea unei ediții populare, oficială, a Scripturii s'a scris adeseori. Și nu numai Testamentul nou, ci și cel vechiu, mai ales Psaltirea și Prorociile.

E necesară, deasemenea, o bună carte de apărare a creștinismului nefalșificat, de polemică cu sectele, pentru preoțimea noastră.

Se întâmplă pe unele locuri ca sectarii religioși, recrutați, proaspăt între români, să se izoleze nu numai în cele religioase de restul populației dintr'un sat. Nu participă, de-o pildă, la serbările naționale, la șezătorile culturale, la conferențele populare, la înjghebările de natură economică, cum sunt cooperativele și băncile populare.

În asemenea cazuri preotul trebuie ajutat de toți intelectualii satului, în încercarea de a-i convinge de rătăcirea lor pe cei ce se izolează. Cu toată toleranța religioasă de care suntem mândri, nu ar fi rău să fie mai bine supravegheați propagandiștii și agenții sectelor dela sfaturile cărora pornește această izolare, desigur dăunătoare și neamului și înșiși celor rătăciți. Și, mai ales, s'ar

putea cerceta mai amănunțit și supraveghia mai bine din partea autorităților atât felul cum se strecoară în țară fondurile streine pentru propagandă, cât și însăși *contribuția de cult*, așa numitele „împrumuturi la frați”, ce se practică la unele secte, împrumuturi cari, de cele mai multe ori, constituie un bir greu pentru rătăciții naivi.

S. V.

O propunere care nu va fi primită.

Presa zilnică din Ardeal odată, înainte de unire, era destul de bine informată asupra vieții românești de dincoace de Carpați, cu diferitele ei aspecte și manifestații. Intelectualii localnici se schimbau bucuros, ba chiar cu mândrie, în corespondenți ocazionali. Uneori dintr'o manifestație românească de mai puțină importanță ticluiau un adevărat eveniment, pe care trebuia să-l reducă la proporțiile cuvenite redactorul intern al ziarului.

Rămâne însă indiscutabilă buna intenție a corespondentului ocazional, ca și folosul acestor corespondențe. Prin înregistrarea, zi de zi, a diferitelor fapte de ordin cultural, artistic, național, economic, se producea o emulație între cititori, dar mai ales o creștere a puterii românești în lupta de rezistență națională.

Nota caracteristică a corespondențelor : nu se înregistrau decât lucrurile bune. Rareori se dădeau în vileag atacuri personale, certuri sau fapte rele, deși sfinții nu erau nici pe atunci pe pământ.

Azi orice colaborare la ziar, orice corespondență se cere remunerată bănește. Gratuit rar de tot dacă se îndură cineva să mai releveze, pentru public, un lucru de-o oarecare importanță. Așa că, ziarele ardelenesti, lipsite de fonduri, n'au mai putut să informeze pe cetitori despre viața și împrejurările ardelenesti ca înainte de războiu.

Sunt cu mult mai bine, mai bogat informate, ziarele de mare tiraj din capitală și asupra provinciei noastre. În general două-trei ziare de mare tiraj din București au corespondenți în toate orașele principale din România. Unele dau câte o pagină a Ardealului. E o tradiție bine statornicită de a fi vast informate.

Numai cât majoritatea corespondențelor din ziarele noastre de tiraj privesc crime, furturi, certe politice, cancanuri, sinucideri și alte evenimente... sensaționale. Este adevărat că în „Universul” și „Dimineața” se increstează uneori și fapte mai puțin sensaționale, dar de o valoare cu mult mai mare, se publică și anchete făcute la fața locului, pe lângă interviuri cu diferite personaje politice etc. Față de tradiția gazetăriei ardelenesti e o deosebire esențială, desigur, dar nu mai încapă îndoială că numărul cetitorilor cresc, — azi fiind cu toții dornici de senzații.

Nu voim să cerem o jertfă a tirajului marilor ziare, ci îndrăznim să facem o simplă propunere :

Direcția ziarelor să oblige pe corespondenții din toată țara ca odată pe săptămână să scrie, cu date precise, despre câte un om care nici n'a furat, nici nu-i leader politic, nici nu-i un nume cunoscut, ci un simplu cetățean, sau slujbaş, un meseriaș, un comerciant care-și face datoria în locul ce-l deține cu cinste,

pricepere și hărnicie. Să-i publice biografia, împrejurările în cari trăește el și familia lui, considerația de care se bucură sau nu în public, realizările la cari a ajuns, etc.

Creдем că ar fi un bun început: întâi, pentru a convinge opinia publică din Țara românească despre faptul că avem și oameni de omenie și astfel să creștem credința în puterea noastră și în viitorul neamului; al doilea pentru a desvolta simțul aprecierii muncii, care nu e prea puternic la noi.

Presa zilnică e un puternic și folositor mijloc de control în alcătuirea modernă a Statului. Cu libertatea pe care o are, cu mijloacele de informație repede pe care le creiază și susține, pe lângă însemnate jertfe materiale, ea constituie, cum s'a spus, o adevărată putere în stat. Dacă toate informațiile ar fi sever controlate, dacă fiecare ziarist ar fi obiectiv, dacă interese de ordin politic n'ar impune adeseori denaturarea faptelor, presa prin serviciul ei informativ ar fi în adevăr de cel mai mare folos public.

Pe lângă o singură condiție însă: să releveze în aceeași măsură, nu numai defectele vieții publice, ale societății, ale particularilor, ci și calitățile și ceace se creiază, ceace crește și îmbogățește puterea de viață a unei națiuni.

Cine a urmărit însă presa noastră din ultimii ani a trebuit să facă următoarea constatare: prin accentuarea, mereu și sistematic, aproape numai a relexelor ce ne bântue, prin punerea zilnică sub ochii cititorilor a atâtor fapte infamante, transgresiuni, delapidări, tâlhării etc., — presa contribuie în mare măsură, fără voia ei, desigur, — la demoralizarea cetățeanului, a cititorului care judecă de obicei simplist și ajunge să creadă că suntem ultimul popor din lume.

Nu este român cu scaun la cap care să nu fi observat acest dezastruos rezultat al cititului zilnic de știri compromițătoare pentru viața de stat, cea publică, etc.

În chipul acesta presa pe deoparte dă alarma necesară când se întâmplă lucruri punibile cari pot scăpa controlului celor ce conduc viața de stat, — dar pe de altă parte, aducându-le mereu sub ochii cititorilor și aproape numai pe acestea, demoralizează voința națională, clatină credința, distruge optimismul sănătos.

Dacă acest din urmă efect s'ar contrabalansa prin informații cari să dovedească și munca pozitivă ce se depune, virtutea și hărnicia atâtor cetățeni, în slujbele publice sau particulare, dacă s'ar primi propunerea amintită, — presa ar aduce un mare serviciu consolidării noastre interne, ar crește optimismul națiunii, și, în aceeași vreme ar răspunde mai complet menirii sale: nu ar mai informa *unilateral* publicul, desvâbind mereu numai laturile de umbră ale vieții românești. Ar ajunge și un factor educativ al vieții naționale.

În al doilea rând, cum am amintit, s'ar face și la noi primii pași pentru desvoltarea simțului aprecierii muncii.

Recunoașterea și aprecierea muncii e o dovadă de cultură și de civilizație la un popor. Sunt națiuni dela fire laborioase, cari disting pe oameni după hărnicia lor. Cu creșterea culturii și civilizației însă orice popor știe prețui mai temeinic munca.

Noi nu suntem un popor de leneși, desigur, dar ne resimțim binișor de visarea orientală, de fatalism, de superficialitatea oamenilor cari, trăind în regiuni bogate, nu sunt siliți la prea mult efort pentru câștigarea existenței.

La noi e adeseori mai apreciat și mai lăudat cel ce nu pune osul la muncă, dar în schimb e mai inteligent. Pentru o vorbă de spirit suntem gata să trecem cu vederea lenea sau lipsa de caracter a deaproapelui. Suntem un popor care n'am muncit intens și stăruitor decât în pătura țărănească.

De aceea credem cu totul necesar un început pentru dezvoltarea simțului de apreciere a muncii la justa ei valoare.

Câți anonimi, în toate ramurile activității publice și particulare, nu poartă pe piept, — deși nu o vede nime, căci nu le-a dat-o nime — medalia *Bene merenti!* — Câtă energie nu se cheltuiește eroic în folosul statului sau al societății, de către umili muncitori, cari duc o viață de sacrificii, rămânând totuși oameni cinștiți și buni români!

Presa să mi-i arate și pe aceștia. Într'un reportaj la săptămână cel puțin! Credem că ziarele nu ar suferi ca tiraj. Dacă sunt atâția căroră când despătură gazeta le fug ochii numai după senzational, vor fi destui cari să citească cu plăcere, cu încântare și dovezile despre laturea mai însoțită a vieții românești.

I. T.

Cărți.

Vasile Goldiș: Discursuri.

Într'un elegant și masiv volum, tipărit la *Cultura națională*, președintele Asociațiunii, dl V. Goldiș, a avut bunul gând să adune discursurile sale „rostite în preajma unirii și la Asociațiunea culturală Astra”. Ele sunt, în mare parte, dintre documentele istorice ale vremii și va fi folositor și pentru generația actuală și pentru cea care se ridică, să le cunoască.

Adunarea într'un volum a discursurilor ținute în ultimii zece ani de autor, a fost prilejită, cum spune Dsa în prefață, de împlinirea întâiului deceniu dela unire și dela activitatea „Astrei” în patria mamă, precum și alor cinci ani de când conduce instituția de cultură care a avut un rol atât de important în pregătirea unirii.

„La actul unirii”, scrie dl V. Goldiș în prefață, „destinul mi-a rezervat și mie oarecare rol. Am fost propunătorul unirii și propunerea am motivat-o printr'un discurs, așa cum am știut și cum am putut.

„Nu revendic nici un merit personal pentru asta. Fiindcă propunerea ar fi făcut-o și alții, mii. Ea a fost în sufletul națiunii noastre. Și mulți vor fi, cari, *pentru istorie*, ar fi motivat-o poate mai bine decât mine. Pentru românii adunați atunci la Alba-Iulia nu era nevoie de nici o motivare. Sufletele erau pregătite prin suferințele de o mie de ani sub opresiunea străină”.

O lămurire simplă și sinceră; autorul, a crezut că e bine ca cei de azi „să aibă înainte cuvintele rostite în acele zile”.

Este adevărat că noi românii ardeleni încă nu ne-am gândit să adunăm, nici pentru intelectuali, nici pentru masele mari ale

poporului, dovezile contribuției noastre la marele act al unirii și să le punem în circulație în ediții ușor accesibile. Sunt lucruri cari cu greu se vor mai putea reconstitui deplin, neavând grija să păstrăm, adunând cel puțin pentru arhivă, unele date (de pildă constituirea gărzilor naționale pe singuratice comune și activitatea lor). Mai este iarăși adevărat că deși dela unire n'au trecut decât zece ani, viața intensă, agitată, plină de evenimente, a îndepărtat actul istoric, i-a dat perspectiva timpului și pentru generația care a dat unirea. Pentru generația ce se ridică unirea este, pe de altă parte, un capitol de istorie.

E folositor deci, pentru toată lumea, să avem adunate cât mai multe documente în legătură cu anul 1918.

Dl V. Goldiș, trecând într'o reprivire istorică, rolul Astei în pregătirea unirii, legitimează adunarea în acelaș loc și a discursurilor sale rostite ca președinte al ei, la adunările generale și la alte prilejuri festive ale Astei, dintre cari două de o mare însemnătate: vizita Astei la București și serbările lui Avram Iancu dela Câmpeni și Vidra, aranjate sub patronajul Asociațiunii.

În „Adnotațiunile” ce urmează discursul său ținut la 1 Decembrie, dl V. Goldiș dă lămuriri în legătură cu organizarea și ținerea adunării dela 1 Dec. la Alba-Iulia, prezentându-o așa cum a fost în realitate „adunarea Națiunii române din țările de sub coroana Ungariei”. Ceea ce știam puțini și din generația adultă este că „adevăratul organizator al adunării dela Alba-Iulia a fost *Ion Suciu*, pe atunci avocat în orașelul Ineu (jud. Aradului), fost deputat în parlamentul ungar în anii 1906—1910, apoi membru în Consiliul Dirigent, acum avocat în Cluj” etc.

Tot din aceste note explicative ale dlui V. Goldiș aflăm, — mulți n'au știut — că adunarea națională dela Alba-Iulia și-a avut martirul său, flăcăul *Ion Arion*, ucis în gara Teiuș, de o ploaie de gloanțe trimise de armele unei cete de unguri. A fost înmormântat în Alba-Iulia; la 2 Dec., în cimitirul de sub cetatea lui Mihai.

Cu privire la hotărârile dela Alba-Iulia în legătură cu regimul minorităților etnice, autorul, ca unul care le-a formulat, scrie:

„Nu s'a dat prin hotărârea dela Alba-Iulia un program politic de partid, ci s'a tâlcuit numai evanghelia civilizației umane, căreia se închină azi sufletele cu adevărat civilizate din lumea toată. *Nu este aci un program, ci o doctrină, o concepție de stat, un ideal.* Adunarea națională proclamă toate acestea, cum se spune expres în art. 3 „ca principii fundamentale la alcătuirea noului stat român”.

Această interpretare, făcută de însuși propunătorul, e coroborată și de discursul ținut de autor la predarea actului unirii în mâinile Regelui Ferdinand. Și aici autorul vorbește de „comuniunea națiunilor într'o unire de ordin moral superior” și se sub-

liniază din nou că „reunirea integrală a națiunii române pe de-o parte va trebui gradat să înfăptuiască egalitatea condițiilor de viață pentru toți indivizii care o alcătuiesc, pe de altă parte ea va trebui să se întemeieze pe principiul libertății și egalei îndreptări a neamurilor“.

Același caracter al hotărârii dela Alba-Iulia privitoare la minorități se relevă și din răspunsul Regelui Ferdinand, când declară că „pe acest temeliu al unei puternice democrații și al vieții frățesti între popoare vom răspunde totdeauna simțămintelor aliaților noștri, alături de cari am luptat pentru marea cauză a dreptății și a libertății în lume“.

Lămuririle aceste, date de dl V. Goldiș, sunt prețioase nu numai pentru cititorul de azi, dar pentru istorie, având toată autoritatea omului părtaș la evenimente.

Di V. Goldiș are un scris energic și concentrat, o vedere limpede, o pătrundere așezată, — dovadă sunt articolele sale din ziarele românești dinainte de unire, articole politice, culturale sau sociale. Discursurile sale deasemenea au un deosebit merit: nu se coboară la fraza, tonul și ideile puține ce se vântură de obicei la întrunirile populare. Discursurile sale pornesc dintr'o concepție superioară a problemei ce o pune în discuție și pe care o argumentează, căutând să convingă auditorul.

Un model de astfel de discurs este chiar acela care deschide volumul, ținut în ziua unirii la Alba-Iulia, prin care motivează hotărârea de unire propusă adunării.

Cu greu ne putem închipui stăpânirea de sine a unui intelectual român subjugat care în tot decursul istoriceii cuvântării să nu aibă o singură eșire brutală împotriva opresorilor de veacuri. Discursul dlui V. Goldiș e calm și plin de demnitate, și dovedește parcă, nu din sentiment, ci mai ales istoricește, etic, național și umanitar necesitatea unirii care pentru noi era un lucru firesc, singurul cu puțință.

„Dreptul națiunii române de a fi liberată“, spunea autorul, „il recunoaște lumea întreagă, il recunosc acum și dușmanii noștri de veacuri. Dar, odată scăpată de robie, ea aleargă în brațele dulcii sale mame. *Nimic mai firesc în lumea aceasta. Libertatea acestei națiuni înseamnă: unirea ei cu Țara Românească...* Bucățirea trupului românesc a fost act de barbarie. Distrusă barbaria, — unirea tuturor românilor într'un singur stat, este cea mai firească pretențiune a civilizației...“

„Inaintașii noștri de pe Câmpul Libertății în 1848 au hotărât așa: „Națiunea română depune jurământ de credință către împăratul, către patrie și către națiunea română“.

„Împăratul ne-a înșelat, patria ne-a ferecat și ne-am trezit că numai credința în noi înșine, în neamul nostru românesc ne

poate mântui. Să jurăm credință de aci înainte numai națiunii române, dar, tot atunci să jurăm credință tare civilizațiunei umane...”

Sau iată un pasagiu din vorbirea în cadrele căreia s'a făcut predarea actului unirii în mâinile Regelui Ferdinand :

„Unirea tuturor Românilor într'un singur stat a trebuit să vie. Ea s'a înfăptuit prin suferințe și sacrificii. Istoria se face prin legile firii, mai presus de ori ce putere omenească, dar obiectul și mijlocul acestor legi este bietul om muritor. Fericiti suntem noi Români de azi, că prin noi istoria săvârșește actul mare al unirii tuturor Românilor într'un singur Stat, și preafericiti suntem, că norocul tocmai acum a destinat Statului român domnirea unui Rege Mare, care a înțeles chemarea sfântă a istoriei și s'a făcut Lucefăr conducător al sufletului românesc”.

E aceeași notă de simplitate, de concentrare, de demnitate, în cadrele unei concepții superioare de înțelegere a evenimentelor din viața popoarelor.

În vorbirea ținută la Timișoara, cu prilejul alegerii sale ca președinte al Astei, își formulează în următorii termeni programul său de activitate.

„Programul meu va fi munca mea. Dar de pe acum vă pot mărturisi sfânta treime ce-mi călăuzește sufletul : neamul, tronul, și credința. Nu aș fi vrednic de locul acesta dacă nu aș grăbi să declar numai decât, că mai presus de toate voi să servesc idealul național românesc. Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român a fost întemeiată prin nevoia inexorabilă a părinților noștri de a-și înfrăți sufletele spre lupta de apărare împotriva desnaționalizării și a servitutei. Ea rămâne credincioasă aceleiași chemări. Neîncetat va plivi discordia și va sămăna planta înviorătoare a solidarității naționale”.

Urmează discursurile ținute la mormântul din Avrig, al lui Gh. Lazăr, cu prilejul centenarului dela moartea marelui dascăl, la așezarea pietrei fundamentale a Catedralei ortodoxe din Cluj, la congresul preoțesc din Arad (1923), cele ținute la Ateneul din București și la Academia română cu prilejul vizitei „Astei” în capitală (Maiu 1924), cele rostite la Câmpeni și Vidra cu prilejul serbărilor în amintirea lui Avram Iancu, toate caracterizate prin aceleași calități.

„Se nasc și pier neamuri în lume. Viața fiecăruia este câte un răvaș în cartea infinită a destinului omenească. Din răvașele acestea tot mai limpede se deslușește adevărul, că sufletul numai cheazăsuește fericirea omenească și singură credința este arma nebiruită în lupta pentru dreptate, care înalță popoarele pe scara glorioasei desăvârșiri. Sufletul hrănit de credință în ideal naște hotărârea voinței de a oferi fără clipă de îndoială jertfa supremă pe cumpăna forțelor cari determină soarta omenească pe pământ” (Discurs pentru Avram Iancu).

Urmează apoi cuvântările rostite de dl V. Goldiș la diferite prilejuri festive ale Astrei, sau la cari a participat Asociațiunea și câteva articole tot în legătură cu activitatea Astrei.

Credem că dl V. Goldiș a făcut bine adunându-le într'un volum. Multe rămân ca documente istorice ale anilor 1918—1928. Volumul se vinde în folosul „Asociațiunii”.

I. Ag.

Reviste.

„Viața românească” Nr. 10—11.
Dl I. Botez, un bun cunoscător al literaturii, ca și al vieții engleze, publică un studiu, dintr'o cercetare mai estinsă a Dsale, asupra „Sentimentului răzbunării și supranaturalul din Hamlet”.

Dsa declară că va lăsa la o parte „teoriile marilor autorități” asupra caracterului și personalității mult discutatului erou al lui Shakespeare, și se va baza numai pe textul tragediei.

E într'adevăr cutezător să mai crezi că poți aduce o noutate în examinarea acestui subiect, a cărui tratare a umplut bibliotecii întregi. Oameni de geniu și critici mari au meditat enigma și au încercat să o explice. Dar orice încercare de pătrundere și de explicare a unei mari opere de artă trebuie să poarte pecetea subiectivității. Așa că, sub acest raport, orice cercetare nouă, poate să aducă un lucru nou.

Teoriile de până acum asupra caracterului și personalității lui Hamlet, după dl I. Botez, se concentrează în două. După una — Goethe, — Hamlet e o „frumoasă, pură și foarte morală figură, fără țăria nervului care face pe erou”, după alta — Schlegel—Dowden—Coleridge — Brandes — Bradley — Nicoll: „Vedem în Hamlet o mare, aproape enormă activitate intelectuală și o aversiune proporțională pentru acțiunea reală ce urmează din ea”.

Dl I. Botez pornind numai dela text reușește să dovedească, în mod convin-

gător, că Hamlet n'a fost nici nebun, nici infirm de voință, nehotărît, nici n'a avut aversiune pentru acțiune, ci a lucrat în mod firesc, dus de *toate* sentimentele umane, nu numai de unul singur, acela al „răzbunării obligatorii”, cum l-au analizat și cum i-au cerut în deobște criticii. Trebuie să mărturisim că argumentarea dlui Botez captivează și convinge, deși, de multe generații, suntem obișnuiți să vedem în Hamlet tragedia omului care nu se poate hotări la acțiune. Interpretarea dsale are, la orice caz, caracterul ineditului și studiul său poate va intra între comentariile recunoscute asupra lui Hamlet. Dl Botez explică și dovedește, rând pe rând, ce l-a împiedecat pe eroul enigmă dela acțiune, dovedindu-l nu lipsit de voință, ci ca pe unul în care trăia tot atât, dacă nu mai adânc, și alte sentimente general omenești, ca acela a iubirii de mamă, al responsabilității și demnității monarhice, pe lângă acela, de ordin mai inferior, al răzbunării.

În articolul „O nouă traducere a Vechiului Testament” dñii G. Galaction și V. Radu, profesori de teologie, arată necesitatea unei nouă reduceri a vechiului Testament, care să fie ușor de înțeles pentru cititorul de azi.

Dl G. Galaction a tradus singur și a publicat Noul Testament. În colaborare cu V. Radu e gata să-și ia sarcina de a traduce, după originalul ebraic, și scriptura veche.

Prin activitatea sectelor protestante Vechiul Testament e tradus și răspândit în clasele sociale mai sărace. Textul traducerii românești, făcută de sectari, e plin de greșeli dogmatice, dar e mai lămurit și mai inteligibil decât cel oficial al bisericii. Noi cunoșteam de mult acest grav inconvenient al traducerilor românești admise de Biserică. Cei mai mulți psalmi, — ca și scrisorile Apostolilor, au pasajii întregi cari nu se pot înțelege.

Autorii aduc o probă peremptorie reproducând același psalm din traducerea admisă de Biserică și din cea a dlui *Cornilescu*, sectară. Oricine se poate convinge dela compararea întâilor versete ce deosebire enormă este ca înțeles și claritate între un psalm și altul.

În combaterea sectelor este arzătoare nevoie de o bună și inteligibilă traducere a scripturii vechi pentru a putea fi opusă, cu succes, și de preoți și de credincioși, propagandei ce face în mare măsură tocmai cu texte din Vechiul Testament.

Autorii au perfectă dreptate. Și ar fi cu totul necesar să se găsească autoritatea bisericească ori laică la noi în țară, care să supoarte cheltuelile de traducere și editare a lucrării pe care dnii G. Galaction și V. Radu sunt gata să o înceapă, cu toată munca covârșitoare ce-i așteaptă.

În restul numărului proză, versuri și articole de T. Scorțescu, C. Petrescu, Dr. Protopopescu, O. Cazimir, G. Topârceanu etc. Cronici, dări de seamă.

Ramuri Nr. 11—12. Intr'o novelă mai lungă, publicată în două numere consecutive ale revistei: „Examen de bacalaureat“ dl I. Dongorozi face descoperiri care dau de gândit. Nu suntem dumiriți ce să țredem: notele dsale sunt o copie de pe natură, desvăluiri a unor teribile realități de desmăț moral, sau sunt numai piperate cu pulbera sen-

sualismului la ordine azi în atâta literatură streină. Cunoscându-l ca un harnic și serios om de școală, alternativa din urmă e greu de presupus, — iar cea dintâi, — că ar fi și la noi atâta decadență morală în tineret, ne pare peste putință s'o credem.

Că un părinte vine cu fiu-său, elev de liceu, pentru bacalaureat și sunt priimiți în gazdă de un prieten al tatălui și că acesta, cât ce, dimineața, părăsește casa și merge la cazarmă, stăpânul casei fiind ofițer, — oaspele se strecoară în patul nevestei acestuia, și după el, fiu-său, elevul, — ne par adevărate prăpăstii. Ca și cheful unor fete, candidate tot la bacalaureat, care, noaptea, dansează în costumul Evei, și ofițerii le stropesc cu sifon, sau examinatorul dela bacalaureat care ar putea avea, să vrea, câte-o duzină de candidate. Sunt realități sau invenții de dragul modernismului și pentru dovedirea teoriei lui Freud?

Ar fi să desnădăjduim de tinerimea de azi dacă asemenea lucruri ar corespunde realității, mai ales prezentate fiind ca având caracterul generalității. Iar dacă-s invenții, ele credem că nu au ce căuta în literatura românească. E de ajuns că astfel de tipuri și astfel de descrieri patologice sunt accesibile și publicului nostru în originalul francez sau german, când nu se grăbesc, atâția vânători de parale să le pună în circulație în infecte traduceri românești. — În restul revistei proză, versuri, articole, semnate: M. Romanescu, E. Farago etc. Dl D. Pencioiu traduce din Grillparzer: Străbuna. Revista anunță apariția numărului ei jubilar (200 pag.).

În Nr. 10 al aceleiași reviste poetul I. U. Soricu publică rânduri duioase de apreciere asupra scriitoarei Ada Umbră (inv. Eugenia Fl. Ionescu) moartă de curând. Tot dsa publică trei sonete „Statuia“, pline de juste observații și de nobilă revoltă :

„Ne-au năpădit ca roiul de lăcuste
Cohorte făcătoare de minuni,
Pleiada secătorei auguste,
Așteaptă închinări și rugăciuni.
Masivul caracterelor robuste
Azi îl găsești în casa de nebuni.“

Convorbiri literare. Frunza publicație literară de pe vremuri apare în anii de după război, în restimpuri depărtate, luptând cu mari greutate de editură. Dacă a intrat în anul al 61-lea al existenței sale, credem că se datorește mai mult stăruințelor actualului director, dl Al. Tzigara-Samurcaș, decât sprijinului cetitorilor sau al abonaților. Și e păcat acest desinteres față de o revistă care are nu numai cel mai frumos și bogat trecut între revistele românești, ci poate aduna și azi un număr respectabil de colaboratori.

Dl G. Galaction publică o duioasă schiță descriptivă, „In Basarabia, păduroasă“. Al. Nour nuvela „Masca lui Beethoven“, directorul revistei, dl Al. Tzigara-Samurcaș, cunoscut cercetător al artei românești, în „Arta României mari“, publică o parte dintr-o conferință cu proiecțiuni, ținută la Institutul social român.

Dsa arată că după toate cercetările și studiile mai nouă ale specialiștilor „România cuprinde între granițele sale monumente artistice însemnate, unele chiar unice în felul lor, din toate domeniile artei europene și unele din timpurile cele mai vechi“.

Dar regiunea locuită azi de români n'a fost numai depozitară a monumentelor de artă, ci și un centru de radiare artistică. După cercetările mai nouă cultura și radierea artistică n'a venit dela sud și răsărit spre nord, ci invers.

„Pe baza săpăturilor începând din regiunea Kievului și prelungindu-se la noi pe la Petreni și Bălți, în Basarabia pe la Șipețeni, pe Prut în Bucovina, pe la Cucuteni lângă Iași, pe la Ariușd,

la cotitura Oltului, la răsărit de Brașov, pe întreaga vale a Mureșului, în Banat, în Oltenia până la Dunăre și dincolo de Dunăre, în Serbia, — pe rezultatele acestor săpături se întemeiază noua teorie... Pe baza acestor cercetări savanții străini au ajuns la concluzinea că aici, în regiunea largă dintre Nistru și Tisa, dintre Carpați și Dunăre, și trecând uneori și dincolo de Dunăre, prin urmare între Carpați și Balcani, s'a dezvoltat o cultură mult mai importantă decât în regiunile mai nordice: și de aici, din părțile noastre, această cultură s'a coborât spre sud, a ajuns în Grecia, și pe urmă, mult mai târziu a revenit în Europa, după ce primordial dela noi a pornit“.

Se publică, în continuare, un studiu al dlui Oct. Tăslăuanu: Orientări în politica economică a României.

Frumoase versuri aduce poetul basarabean I. Buzdugan în „Vatra de seliște“. Dl N. Petrescu are un studiu asupra „Instituției monarhiei la Englezi“.

Dl G. Nedioglu, directorul liceului Gh. Șincai din capitală, continuă publicarea rezultatului unei anchete școlare făcute de dsa pentru a studia condițiile între cari trăiesc la locuințe închiriate sau în familiile lor, elevii dela liceul ce conduce.

Această dare de seamă conștientoasă, — pe care n'am văzut-o comentată în presa noastră, — nu știm dacă autoritățile școlare și societățile caritative se vor fi sesizat de ea — ridică vălul de pe o cumplită tragedie: mizeria materială în care trăiesc mulți dintre elevii săraci, dornici de carte. Această înfrățire cu cea mai neagră mizerie din fragedă tinerețe, e cercetată de autor pas de pas, dela o stradă la alta, din cartierele mărginașe ale capitalei. Descrierea acestor condiții de viață e tot ce-am putut afla mai îngrozitor de când trăim în România mare. Chinul, su-

ferința, mizeria ce îndură atâtea odrasle tinere în familia nevoiașe, sau în „gazdă”, sunt de proporții epice și constituie cea mai grea înfierare a societății noastre, a lipsei noastre de organizare și de asistență socială.

Iată, de pildă, descrierea unei locuințe în apropierea închisorii Văcărești, unde trăește un elev de 12 ani, din cl. I-a a liceului Gh. Șincai.

„Intr'o cămăruță joasă, cu totul dărăpănată, de-abia susținându-se, cu pereți măcinați de umezeala care a cotropit-o cu desăvârșire, stă o familie de 6 suflete: părinți, bunica, și trei copilași, dintre care cel mai mare de 12 ani elev în cl. I al liceului nostru, unde se distinge ca un element muncitor și bine dotat. E o strămoare în care deabia te poți învârti, cu toată micimea micului pat din odăiță, care lipsit de peretele ud și mucegăit, cuprinde jumătate din încăpere. — Amândoi părinții sunt lucrători. El e strungar în metal în uzinele Lemaitre, dar de două săptămâni nu mai lucrează, pentru că uzina a concediat o bună parte de lucrători, din lipsa de lucru. Mama lucrează la o fabrică de tricotaj. Dar ce să le ajungă cât câștigă ea? E un ger cumplit și ei cumpără lemnele cu suta de kilograme, iar băcanul vecin dela care au luat până acum de câteva ori pe datorie, le refuză orice credit. Am eșit cu inima strânsă de durere din iadul în care trăesc acești copii, din gropița umedă în care se sbat, și nu pot să uit ochii sticloși cu care mă priveau și nici figurile lor devastate de o sistematică lipsă de alimentare”.

Sau, altă pildă: calvarul unui alt elev de 12 ani: „Micuț, cu ochii de mărgele, sclipind de inteligență și de naivitate copilărească. Un copil foarte bun din cl. I-a a liceului nostru. O adevărată plăcere sufletească să-i auzi răspunsurile. Și iată-l pe acest copil

lovit deodată de o nenorocire. Tatăl lui, distribuitor la fabrica de pâine, cade în ziua de 12 Dec. de pe cariola pe care o conducea, și de atunci nu se mai poate ridica din pat... Elevul ia locul tatălui. *Dela ora 3 dimineața* el pleacă cu cariola, desface pâinea la toți mușterii și se întoarce acasă la 3 după amiază. După 12 ore de muncă, e mort de oboseală”.

Sau, a treia pildă: Intr'o casă din strada frații Făgărășanu, doi copii dela țară, amândoi în cl. III-a *stau singuri singurei făcându-și ei întreaga gospodărie*. Căsuța în care locuiesc se compune dintr'o singură încăpere, făcută din gard de nuele lipite... Pe jos e lut și umezeala s'a ridicat până sus pe pereți.

... La plita țărănească din zid, din colțul cămăruței, ei își pregătesc singuri mămăliga, și, din când în când, câte-o mâncare. Intr'o veche cratiță neagră, pot să vadă mâncarea de cartofi pe care au gătit-o în răgazul acestei zile de Duminecă, și din care au mâncat la prânz o parte, păstrându-și restul pentru sară. În zilele de lucru trebuie să se mulțumească adesea cu câte o bucată de mămăligă cu ceapă... Dela distanța la care stau ei pleacă de dimineața de tot, ca să fie la timp la școală, și cum nu au ceasornic, o pornesc cu noaptea în cap. În dimineața zilei de 11 Ianuarie, imi povestește unul din ei, înșelați de o noapte senină de iarnă, au pornit-o ca de obicei, de cu noapte la liceu, unde au constatat cu surprindere că *ajunseseră la ora 3 dimineața*”.

Iată cecece nu ne-am fi gândit niciodată că se mai poate întâmpla în ziua de azi! Și descrierea dlui Nedioglu e plină de astfel de cazuri de cumplită mizerie și străduință.

Credem că ar fi potrivit să-și publice într'o broșură întreaga anchetă, pentru a putea fi răspândită în cercuri cât mai largi. Să cunoască și cei ce pot

ajuta, iadul in care trăesc acești „elevi de liceu” in capitala României mari. Și să se pornească o acțiune de ajutorare și de salvare, aceasta pretinzându-o nu mila creștinească, ci simțul demnității omenești.

In acelaș număr dl D. Caracostea publică un studiu întins asupra „Izvoarelor lui G. Asaki”, — arătând influența in inspirație și formă a poeziei clasice antice asupra poeziei lui Gh. Asaki.

La cronici și recenzii ne par de-a dreptul necuviincioase rândurile iscalite de I. Gherghel in articolul „Opera dlui Philippide” și cele iscalite E. G. „Istoria literaturii românești” de N. Iorga. Ne mirăm cum li s'a făcut loc in revistă, când nici într'un foileton de ziar nu mergeau.

Dela critică, recenzie, la injuria trivială să nu mai fie nici o distanță?

S. V.

Bibliografie.

„*Analele Banatului*”. Buletinul Muzeului din Timișoara. Director: Dr. Ioachim Miloia, Timișoara, a. I. 1928, no. 1. Ian. — Dec. (160 pag.). Redacția și administrația: Timișoara, I. Str. Lonovici 8 (Muzeul Bănățean).

„*Tribuna Banatului*”. Rev. polit., socială și economică, a. III. Seria II, no. 6—7. Timișoara, IV, Timotei Cipariu 7.

„*Klingsor*”, rev. a. VI, n. 1. Brașov; „*Revista Tinerimii*”, a. II, 12.;

„*Fântâna darurilor*”, rev. de cultură creștină. (Dir.: Toma Chiricuța). a. I, n. 2—3.

G. Voevidea: *Turnuri*, poezii, Suceava. Edit. Bucur Orendovici, 1928, 50 Lei.

„*Viața Românească*”, Dec. 1928.

Gh. Adamescu: *Henrik Ibsen*, conf. București. Edit. Institutului de literatură, 1928 (30 Lei).

„*Graiul Românesc*”, a. II. Nr. 12 Dec.; „*Falanga*” a. III. Seria II. Nr. 46, 47; „*Gregorianum*” (Roma), Dec. 1928.

Valeriu Bora: *Când purtam cu mine soarele*. Poeme fără ingeri. Edit. „Tipografia Săteanului”, Sibiu 1928 (30 Lei).

A. Nanu: *Cruci de fîntirim*. Poemele martirilor, 1916—1919. Tipogr. „Minerva” S. A. Odorheiu, 1928 (64 pag.), fără preț.

Voicu Nițescu: „*Douăzeci de luni în Rusia și Siberia*”, volumul al 2-lea, 1928. (336 pag.) 200 Lei, Brașov, tipogr. A. Mureșianu: Branisce et comp. —

Jean Breazu: *Edgar Quînet et les Roumains*. Paris, Librairie J. Gamber, 7 Rue Danton. (196 pag.) (fără preț). — Ion Băilă: *Sbuciumul Ardealului*. Poezii din

răsboiul pentru întregirea neamului. București. (96 pag.) 40 lei. — Prof. Dr. Gr. Cristescu: *Misionarism cultural*. (104 pag.) Sibiu, Tip. Cavaleriei Școala specială de cavalerie, 1928 (fără preț). — *Almanahul Banatului 1929*. Redactat de

Romulus S. Molin, Timișoara IV. Str. Timotei Cipariu 7, (228 pag.) 40 Lei. — Giosuè Carducci. Poezii, traduse de Giuseppe Cifarelli, București, 144 pag.

Impr. Fund. Cul. Regele Mihai I. (100 Lei). — S. Tamba (Axente Banciu): *Sărbus!* anecdote. Brașov, Tip. Gött, fii, (pag. 88), 20 Lei. — Gh. Tulbure:

„*Când umbla Dzeu cu Sân-Petru pe pământ*”. 1928 (96 pag.) Tip. Tipogr. Diecezană Oradea (20 Lei). — Ioan Georgescu, inv. la șc. prim. de Stat din Vurpăr

(jud. Sibiu): „*Amintiri din viața unui dascăl*”. Din publicațiile „Casei școalelor”, (112 pag.) 25 Lei. — D. M. Teodoru, cons. agr., *O excursiune agricolă în Cehoslovacia*. Bibl. de propagandă a Camerei de agricultură a jud. Turda. 1928,

66 pag. (fără preț).